

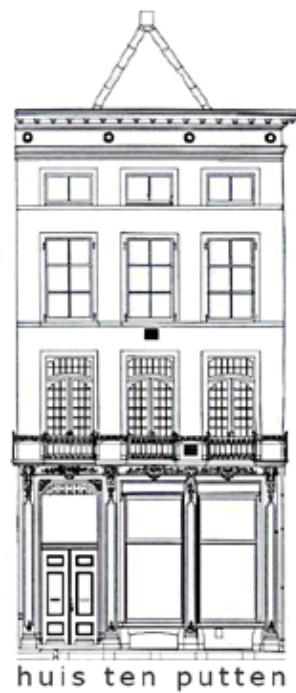

BLOKHUISPOORT te LEEUWARDEN

Bouwdeel A

Bouwhistorische documentatie

Vlaardingerbroek & Wevers - Utrecht, juni 2010

VLAARDINGERBOEK
&
WEVERS

OUDE GRACHT 187G
3511 NE UTRECHT

TEL 030 - 2341163
WWW.VLAARDINGERBROEK
- WEVERS.NL

© NIETS UIT DEZE UITGAVE MAG WORDEN VERMENIGVULDIGD ZONDER (SCHRIFTELIJKE) GOEDKEURING VAN DE OPDRACHTGEVER OF DE AUTEURS

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	11	Aanbevelingen voor restauratie en hergebruik	85
Bouwfasering	13	Geraadpleegde archieven en literatuur	91
Beschrijving van het gebouw	17	Bouwtekeningen	93
Monumentwaarde van het gebouw	81	Plattegronden met bouwfasen	119
Aanbevelingen voor nader onderzoek	83	Plattegronden met monumentwaarden	123

WOORD VOORAF

Het gebouwencomplex van de voormalige Penitentiare Inrichting “Blokhuispoort” aan het Blokhuisplein en de Keizersgracht te Leeuwarden is thans in beheer gegeven aan de firma Carex en huisvest diverse tijdelijke functies. De oorsprong van het gebouwencomplex gaat echter terug tot de 15de eeuw, waarin het als ‘Blokhuys’ – een stadscitadel of dwangburcht – gesticht werd op de zuidoostelijke hoek van stad Leeuwarden.

De eigenaar van het complex, de Rijksgebouwendienst, besloot onlangs tot een bouwhistorische opname met ruimteboek van de voormalige justitiële inrichting, in verband met de ophanden zijnde herbestemming van het monumentale gebouwencomplex. Dit onderzoek is een verdieping van de in augustus 2008 door BAAC uitgevoerde bouwhistorische verkenning met waardestelling.

Het onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van de Rijksgebouwendienst door Vlaardingerbroek & Wevers gedurende de maanden oktober tot december 2009. Het veldwerk werd verricht door ir. Leo Wevers en ir. Ingrid Maaijwee, waarbij de speciale bouw- en interieuronderdelen fotografisch gedocumenteerd werden.

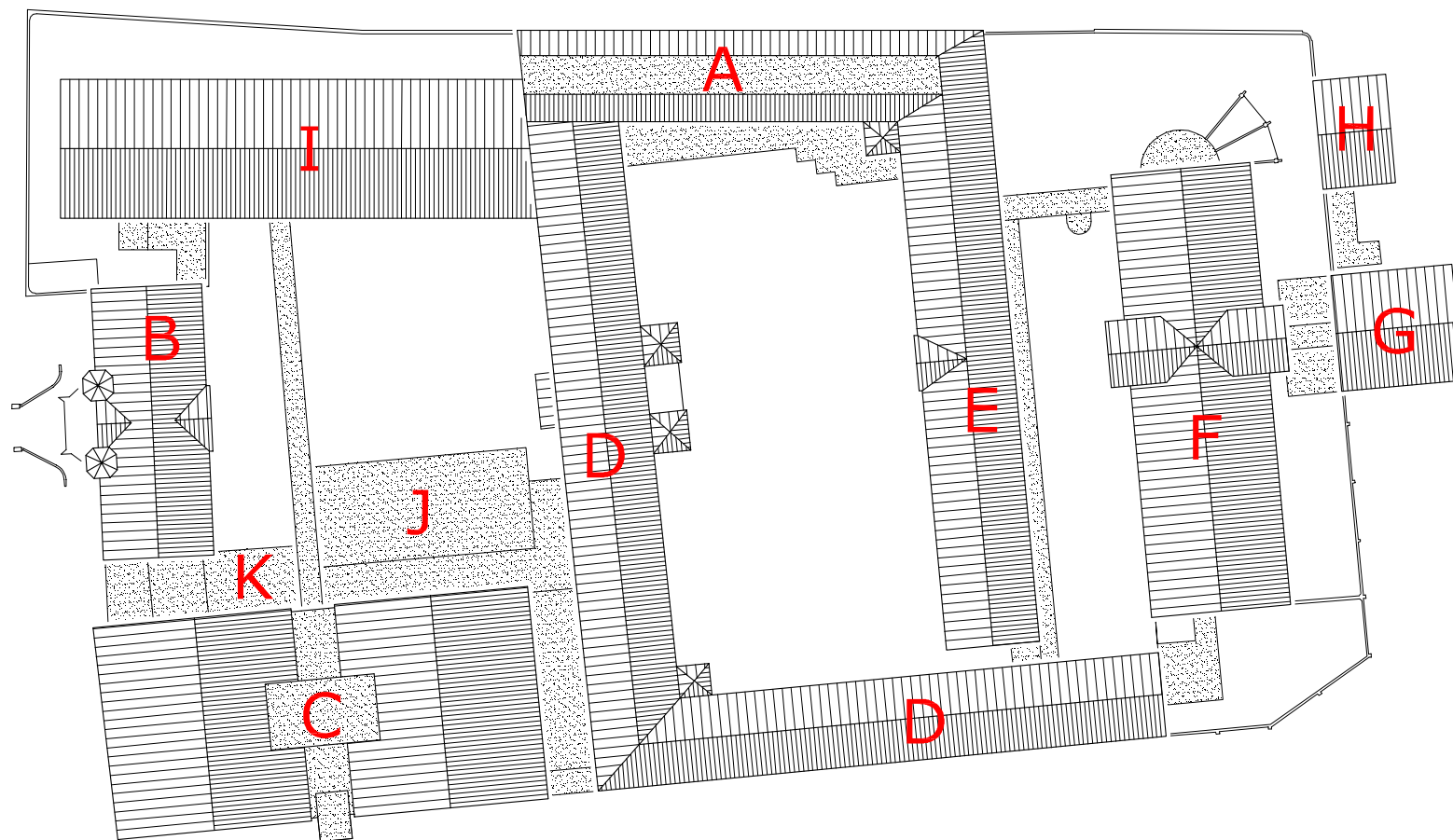
Het archiefonderzoek beperkte zich tot het archief van bouw- en woningtoezicht van de gemeente Leeuwarden, het archief van het Historisch Centrum Leeuwarden, het archief van het Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum ‘Tresoar’ te Leeuwarden en het Nationaal Archief te ’s-Gravenhage. Hierbij werden met name de gegevens over de vele verbouwingen in de late 19e en 20ste eeuw geïventariseerd. De bouwgeschiedenis van vóór de late 19de

eeuw is vooral gebaseerd op topografische afbeeldingen.

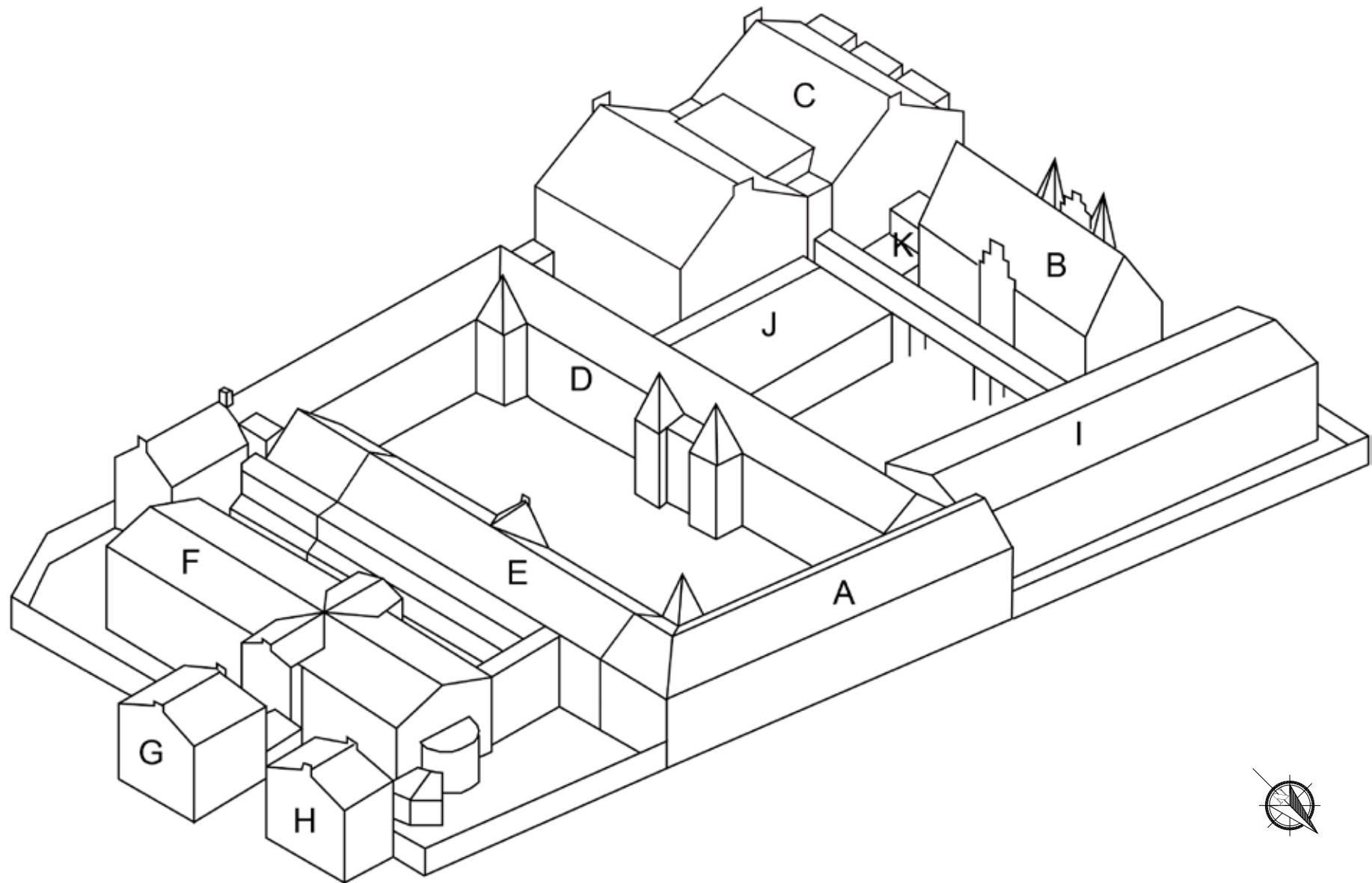
Tijdens het onderzoek hebben wij hulp en ondersteuning mogen ondervinden van diverse personen. Voor de inhoudelijke begeleiding gaat onze dank uit naar de heren Johan de Haan en Jan Kamphuis van de Rijksgebouwendienst. Voorts is dank verschuldigd aan Hotze Bouwma van Carex voor het verschaffen van toegang tot alle ruimten en het geven van diverse aanvullende informatie. Daarnaast is dank verschuldigd aan de heer Bastiaan van de Monumentenwacht Overijssel en Flevoland voor het beschikbaar stellen van enkele afbeeldingen en de heer Vegter van architectenburo irs. Vegter voor zijn toelichting op de door hem uitgevoerde plannen en inzage in zijn archief. Tenslotte is ook dank verschuldigd aan de medewerkers van de gemeente Leeuwarden, het Historisch Centrum Leeuwarden, het Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum ‘Tresoar’ te Leeuwarden en het Nationaal Archief te ’s-Gravenhage. Moge dit onderzoek bijdragen aan een verantwoorde en zorgvuldige herbestemming van dit bijzondere gebouwencomplex.

Utrecht, maart 2010

Ir Leo Wevers
Ir Ingrid Maaijwee

Afbeelding 1. Situatietekening van de Blokhuispoort met nummering van de bouwdelen. Tekening RGD / Vlaardingerbroek & Wevers.

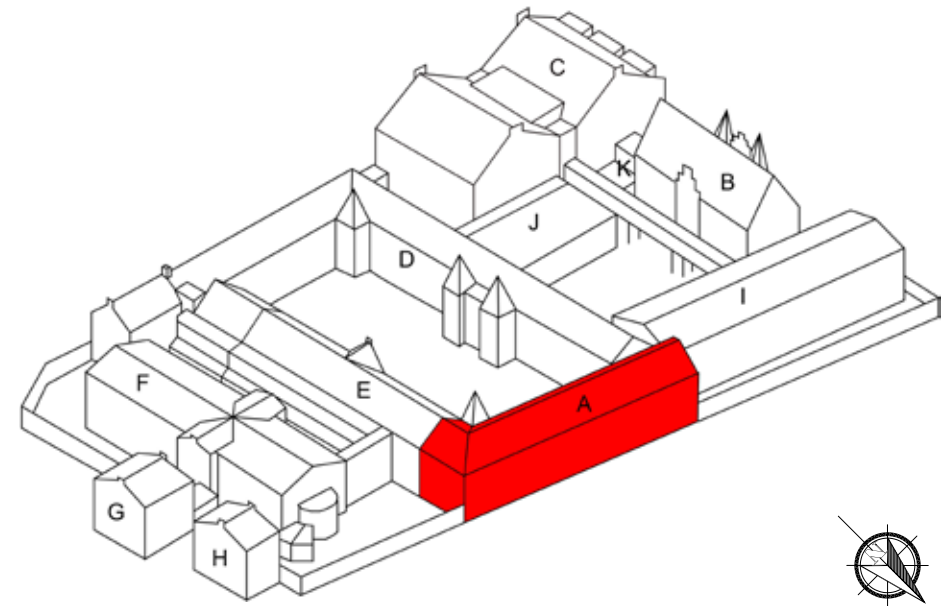
Afbeelding 2. Vogelvluchttekening van de Blokhuispoort met nummering van de bouwdelen. Tekening Vlaardingerbroek & Wevers.

INLEIDING

Bouwdeel A is de oudste vleugel van het huidige gevangeniscomplex en werd omstreeks 1822 als onderdeel van een drievleugelige uitbreiding van het voormalige 'Huis van opsluiting en tuchtiging' gebouwd. In het pand waren vóór 1875 - het jaar waarin bouwdeel E aan de oostzijde werd aangebouwd - op de begane grond diverse verblijfslokalen en een timmerwinkel en op de eerste verdieping een kerk ondergebracht. Later - in 1959 - werd op de eerste verdieping naast de kerk een ontspanningsruimte met toneel ingebracht. Gedurende de 20ste eeuw werd de indeling van het bouwdeel diverse malen gewijzigd, met name in de periode 1988-1991, waardoor de oorspronkelijke indeling op enkele plaatsen wijzigde.

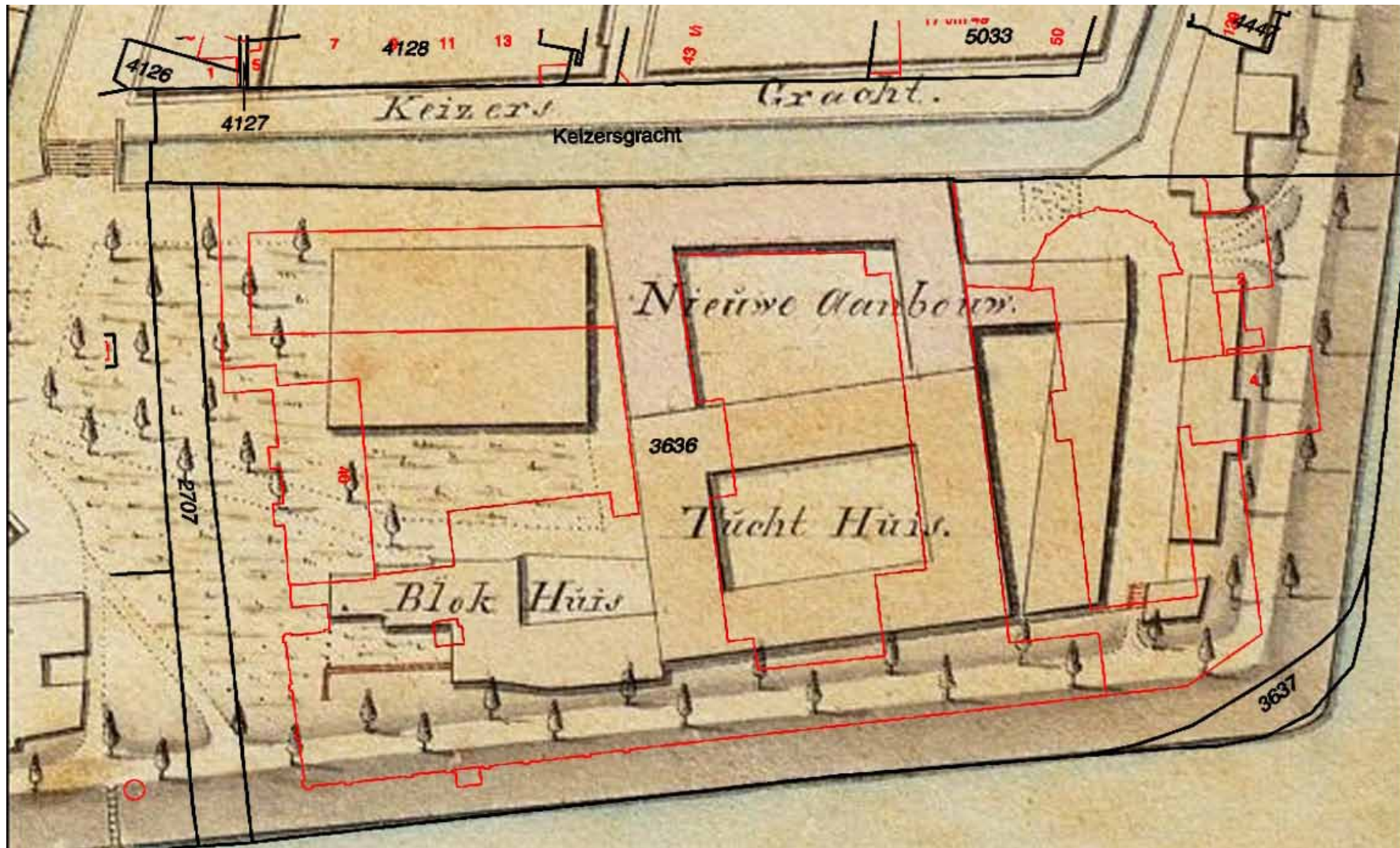
De aanduiding van de bouwdelen (A t/m K) is overgenomen uit het door Baac in 2008 opgestelde rapport¹.

Een aantal bouwfasen is ten behoeve van de helderheid samengevoegd, indien zij deel uitmaakten van hetzelfde bouwplan. Zo zijn bijvoorbeeld de verbouwingen die tussen 1988 en 1991 werden uitgevoerd door architectenbureau irs. Vegter aangegeven met het jaartal 1988, het jaar waarin de vergunning werd verleend en de eerste fase werd uitgevoerd. De diverse onderhoudswerkzaamheden die rond 1997 werden uitgevoerd, zijn vermeld onder het jaartal 1997. Wat betreft de installatievoorzieningen zijn enkel de tijdens of direct na de bouw aangebrachte voorzieningen beschreven, tenzij het bijzondere voorzieningen betreft.

Afbeelding 3. Vogelvluchttekening van de Blokhuispoort met in rood aangeven Bouwdeel A. Tekening Vlaardingerbroek & Wevers.

1 J.M.J. Willems, M.C. van Dam, Leeuwarden Blokhuispoort, *Bouwhistorische verkenning met waardestelling*, BAAC, 's-Hertogenbosch 2008.

Afbeelding 4. Deel van de kadastrale kaart uit 1822 van het complex met de nieuwe aanbouw van het Tucht huis. De rode lijnen vormen de contouren van de huidige bebouwing. Bouwdeel A bleef als enige bouwdeel sinds 1822 qua bouwmassa nauwelijks ongewijzigd. Kadastrale minuut 1822 met contour uittreksel Kadaster.

BOUWFASERING

Fase 1 (1822) (Afbeelding 4)

Bouwdeel A werd vermoedelijk omstreeks 1822 gebouwd als onderdeel van een uitbreiding met drie vleugels aan de noordzijde van het toenmalige Tuchthuis. De datering is gebaseerd op de ingetekende 'nieuwe aanbouw' op de kadastrale kaart van de gemeente Leeuwarden uit 1822. De plaats en omvang van de vleugel correspondeert exact met de huidige kadastrale kaart. Verder is de bouwstijl – een sobere vleugel met midden- en eindrisalieten en voorzien van een reeks vensters en blindnissen – karakteristiek voor overheidsgebouwen uit het begin van de 19de eeuw. De gevels werden uitgevoerd in gele baksteen in kruisverband en werden middels strekken boven de ramen en blindnissen, alsmede door speklagen in rode baksteen, verlevendigd. Deze speklagen en strekken waren in een relatief lichtrode en soms ook gele kleur uitgevoerd, zodat aangenomen wordt dat deze van origine geschilderd waren. Op de onderzijde van de hanekam van een raam aan de oostzijde van de binnenplaats bevinden zich nog rode verfsporen (Afbeelding 31), hetgeen op deze geschilderde afwerking wijst. Centraal in de middenrisaliet in de noordgevel was een waterpoort opgenomen. Deze was tot aan de verbouwing van 1959 nog als poort in de gevel herkenbaar. Het gebouw was tot de verbouwingen van 1875-1877 voorzien van een schildkap. Uit de bouwtekeningen van bouwdeel D en E blijkt dat de schildkap een gordingenkap was en gedragen werd door een gestapeld tussenbalkspant met kreupele stijlen. De goothoogte was daarbij aan de binnenplaats lager dan die van het aangrenzende bouwdeel D.

De balklagen van het bouwdeel bestonden uit enkelvoudige balklagen met een hart-op-hartafstand van exact 1 meter. De balklaag van de begane grond is daarbij nog behouden en werd uitgevoerd in balken van 29,5 x 26 cm, die voorzien werden van een vellingkantje. Tegen het doorbuigen van de vloerdelen werden onder 45 graden afgeschuinde regels aan de balken bevestigd. Aan de westzijde op de begane grond werden de balken uitgevoerd als balken van 34 x 28 cm, werden voorzien van een kwartrond profiel en kregen eveneens een hart-op-hartmaat van 100 cm. Ter hoogte van de sprong in de noordelijke buitengevel van de middenrisaliet is een tweetal strijkbalken kort op elkaar gelegen, hetgeen wijst op de plaats van een vroegere – uit de bouwtijd daterende – scheidingswand. Uit de plattegronden van omstreeks 1875 kan de oorspronkelijke indeling en het gebruik worden afgeleid. Er waren verblijfzalen op de begane grond aan de oostzijde. In het midden was de waterpoort met aan westzijde daarvan nog

een timmerwinkel, vermoedelijk een timmerwerkplaats. Met uitzondering van de verblijfsruimte op de oostelijke hoek, die slechts blindnissen in de noordgevel kende, waren alle vertrekken van vensters in de noord- en zuidgevel voorzien. Op de verdieping was de kerk ondergebracht. Deze besloeg de gehele verdieping en kende geen ramen in de noordgevel.

Fase 2 (1875-1877) (Afbeelding 131 t/m Afbeelding 133)

Blijkens de sluitsteen boven de poort op de begane grond in de binnenplaatsgevel werd het bouwdeel in 1877 gemoderniseerd. De modernisering vormde het sluitstuk van de vernieuwing van de bebouwing aan de tweede binnenplaats, waarbij in de periode 1872-1875 de bouwdelen D en E geheel vervangen werden door nieuwbouw.

Bij de aanbouw van bouwdeel E aan de zuidzijde in 1875 werd een nieuwe oostelijke zijgevel opgetrokken. Tevens werd een deel van de binnenplaatsgevel door de nieuw gebouwde traptoren van bouwdeel E aan het zicht onttrokken in combinatie met het dichtzetten van de achterliggende gevelopeningen.

Uit de bouwtekeningen van de bouwdelen D en E blijkt dat in 1872 bouwdeel A nog voorzien was van een schildkap, terwijl de bestaande toestand uit 1906 reeds het huidige afgeplatte schilddak laat zien. Vermoedelijk werd tijdens de verbouwing in 1877 het oude schilddak gewijzigd in het afgeplat schilddak met een nieuwe kapconstructie. In deze kap waren enkele daklantaarns aangebracht, vergelijkbaar met die van de aangrenzende bouwdelen D en E. De kap werd daarbij belegd met vlakke blauwe geglazuurde Friese pannen, zoals ook op andere bouwdelen werden toegepast, zoals bijvoorbeeld bouwdeel B.

In de gevels wijzen diverse bouwsporen eveneens op aanpassingen tijdens deze bouwfase. De genoemde poort aan de binnenplaatszijde werd daarbij secundair in de gevel ingebroken en voorzien van de Udelfanger zandstenen sluitsteen met het jaartal 1877. Dit inboetwerk werd uitgevoerd in portlandcement, en is daarbij herkenbaar ten opzichte van het omringende metselwerk uit 1822 dat met gebruik van kalkmortel opgetrokken is. Verder werden diverse gevelopeningen in de binnenplaatsgevel gewijzigd, waarbij hoekblokken in Udelfanger zandsteen en speklagen in harde rode bakstenen banen en dito strekken boven de ramen uitgevoerd werden.

Fase 3 (1894) (Afbeelding 134 t/m Afbeelding 136)

In 1894 werd het oude cellengebouw vervangen door het huidige bouwdeel I aan de westzijde. In combinatie hiermee werd eveneens de westgevel van bouwdeel A aangepast. Om een onderlinge goede aansluiting tussen beide bouwdelen te verkrijgen werd de westelijke zijgevel van bouwdeel A opgehoogd en gelijkgetrokken met de noordgevel van bouwdeel I. Tevens werd de gevel beëindigd door een hardstenen goot met bijbehorende hardstenen gootklossen. Uit de plattegronden van 1894 is tevens de indeling en het gebruik van de verrekken af te leiden. Op de begane grond bevonden zich twee weefzalen met op de oostelijke hoek de keurkamer. Blijkens een vroeg 20ste-eeuwse electratekening waren er vele werkplekken, die alle van een lichtpunt en schakelaar voorzien waren. Op de eerste verdieping was aan de oost-zijde de kleermakerij gehuisvest, terwijl aan de westzijde de kerk ondergebracht werd.

Fase 4 (1906) (Afbeelding 137 t/m Afbeelding 139)

De verbouwing van de kerkruimte op de eerste verdieping van bouwdeel A is middels een bouwtekening uit 1906 nauwkeurig gedateerd. Tijdens deze verbouwing kreeg de kerkruimte zijn huidige aanzien.

De kerkruimte werd tijdens de verbouwing van de oostzijde naar de westelijke hoek van het gebouw verplaatst. De ruimte kreeg een nieuwe indeling met aan twee zijden een entresol. Onder de oostelijke entresol werd een bergruimte geplaatst, terwijl onder de westelijke een ruimte voor de geestelijken was voorzien. Bij de gewijzigde indeling wijzigde tevens de gevelindeling aan de noordzijde, alwaar enkele vensters als blindnissen gedicht werden en tevens een tweetal ten behoeve van de daglichttoetreding van de westelijke bergruimte nieuw in de bestaande blindnissen gecreëerd werden.

De kerkruimte kreeg een zeer verzorgd gedetailleerde kapconstructie met getoogde spanten, hardstenen consoles, peerkraalsleutelstukken en een dakbeschot in diagonaal geplaatste grenen kraaldelen. De daklantaarns uit 1877 werden uit de platte dakdelen verwijderd en vervangen door dakramen en dakkapellen in de dakvlakken boven de kerkruimte.

Het interieur van de kerk werd eveneens nieuw vormgegeven, waarbij een preekstoel, twee insteekverdiepingen en houten cabines (Afbeelding 89) ten behoeve van de gevangenen aangebracht werden. De kerkruimte werd verlicht door enkele centraal opgehangen smeedijzeren kronen.

Fase 5 (1947-1951)

In 1947 werd de in 1906 gerealiseerde kapel aan de westzijde gewijzigd, waarbij

de aparte hokjes verdwenen en de kapel opnieuw werd ingericht. De entresol werd vervangen en voorzien van een betonnen trap, alsmede een stalen raampje in de westgevel. Voorts werd vanaf de binnenplaatst een nieuwe toegang tot de kerkruimte middels een betonnen wentaltrap gecreëerd. In de zuidgevel werd op de eerste verdieping de toegangsdeur zorgvuldig ingebroken en van een hanekam en een deur in kraaldelen voorzien.

Ongeveer twee jaar later werd aan de oostzijde op de eerste verdieping - ter plaatse van de huidige toneelzaal - een recreatiezaal ingericht.

De verbouwing van de westzijde van bouwdeel A is middels de bouwvergunningstekening uit 1951 goed gedateerd. Hier werden twee isoleercellen en een gang op de begane grond nieuw ingebouwd. De gang werd in schoonmetselwerk uitgevoerd. De isoleercellen werden voorzien van hooggeplaatste ramen in de westelijke kopgevel van het bouwdeel, uitgevoerd in glazen bouwstenen. Hierbij werd dit geveldeel tevens aan de buitenzijde van een nieuwe gevelbekleding in moderne waalstenen voorzien.

Fase 6 (1959) (Afbeelding 144 t/m Afbeelding 146)

Blijkens de bouwtekeningen werd in 1959 bouwdeel A verbouwd. Ditmaal werd de eerste verdieping wederom gemoderniseerd, alwaar een toneelzaal met een podium ingebracht werden. Diverse gevelopeningen in de noordgevel werden hierbij dichtgezet. In een vijftal blindnissen werden nieuwe wandschilderingen aangebracht.

Boven de toneelzaal aan de oostzijde werd de bestaande balklaag vervangen door de huidige betonvloer. Voorts werd een nieuwe kapconstructie aan de oostzijde aangebracht. Ondanks het gebruik van twee verschillende soorten spanten dateert deze uit één bouwfase. Hierbij werden aan de oostzijde verbeterde hollands spanten toegepast, en werd in de sportzaal bewust voor de speciale gekromde spanten gekozen om een maximale ruimtewinst in de zaal te behalen. Tevens werd het hoogteverschil tussen de oostelijke gevel van bouwdeel E en de voorgevel van bouwdeel A weggewerkt door wijziging van de hoekkeper. In deze oostelijke zolder werd blijkens de muurschildering getiteld "Sportvreugde" de gymnastiekruimte ondergebracht.

De dakbedekking uit vlakke Friese pannen werd vervangen door de huidige grijsgesmoorde romaanse. Tevens werd in het interieur de electra en centrale verwarming gemoderniseerd.

Fase 7 (1981) (Afbeelding 150)

Middels een bouwvergunningstekening uit 1981 is deze bouwfase gedocumenteerd. Hierbij werd op de begane grond aan de westzijde van de centrale poort een badruimte gecreëerd die van een reeks badhokjes voorzien werd.

Fase 8 (1988-1991) (Afbeelding 151 t/m Afbeelding 153)

Tijdens deze verbouwing werd de routing in het complex voor gevangenen en bewakingspersoneel gewijzigd, waartoe enkele gangen en loopbruggen in het complex aangebracht werden.

Tijdens deze grote verbouwing van het complex werden in bouwdeel A de toiletgroepen op de eerste verdieping ingebracht, waarbij het huidige sanitair, de patrijspoordeuren, grestegels en systeemplafonds toegepast werden. Voorts aan de zuidgevel een keukenruimte met een ingebouwde Bruynzeelkeuken. Deze kreeg zowel een uitgifte aan de zijde van de toneelzaal als aan de zijde van de voormalige kerkruimte die inmiddels tot recreatieruimte bestemd was. Hier werd een glazen scheidingswand ingebouwd en werd de ruimte aan de oostzijde ingekort in verband met de inbouw van de genoemde toiletgroep. Tenslotte werd op de oostelijke zolder nog een nieuw pantryblok ingebracht. Rond 1988 werd de balklaag van de eerste verdiepingvloer verstijfd door er de gietijzeren kolommen onder te plaatsen die waren vrijgekomen bij het realiseren van de sportzaal in bouwdeel C.

De verbouwing werd in 1991 afgesloten met de aanbouw van de gang op de begane grond aan binnenplaatszijde. Deze gang werd opgebouwd uit glazen bouwstenen, een platdak met bitumen, halfsteens betonstenen wanden, alsmede een glazen diagonaal geplaatste bovenbouw boven de trap uit 1959 naar eerste verdieping.

Fase 9 (1997) (Afbeelding 154)

Tijdens deze verbouwing werd voornamelijk het sanitair gemoderniseerd in het complex. Tevens werden diverse onderdelen uit de bouwperiode 1988-1991 afgemaakt, zoals het aanbrengen van de buitenbeplating tegen de loopbruggen. De plannen werd vervaardigd door architectenbureau irs Vegter b.i. in april 1996 en in het daaropvolgende jaar uitgevoerd. Blijkens een messing gedenkplaat werden de werkzaamheden van de renovatie van het Huis van Bewaring op 20 september 1997 opgeleverd.¹

¹ Gedenkplaat op een door de bouwende partijen aangeboden kast. Deze bevindt zich in ruimte K3.12.

In bouwdeel A werd het bestaande badhuis op de begane grond aan de westzijde geheel gemoderniseerd. De oude douchecabines werden daarbij vervangen door de huidige doucheruimten, waarbij een ruimte voor de bewakers en een linnenkamer werden ingebracht.

BESCHRIJVING VAN HET GEBOUW

Exterieur

Bouwdeel A bestaat uit slechts één grote hoofdvleugel onder een afgeplat schilddak aan de noordzijde van de tweede binnenplaats, en sluit aan west- en oostzijde aan op bouwdeel I, respectievelijk E. De voorgevel is in onderstaande beschrijving de noordgevel. Deze lag tot aan het midden van de 20ste eeuw aan de Keizersgracht.

Voorgevel (Afbeelding 5 t/m Afbeelding 17)

De sobere voorgevel van bouwdeel A - de noordgevel - is symmetrisch van opzet met midden- en hoekrisalieten en bestaat uit twee bouwlagen, beëindigd door een kroonlijst met daarboven een afgeknot zadeldak. De middenrisaliet bestaan uit vijf vensterassen, de hoekrisalieten elk uit drie en de terugliggende geveldelen bezitten elk vier vensterassen.

De onderzijde van de gevel is voorzien van een klamp (vermoedelijk 1956) onder een rollaag, waarin op de hoeken ter plaatse van de risalerende geveldelen hard-stenen blokken zijn opgenomen. Tot circa eenderde van de hoogte van de onderste vensters is het metselwerk vervuild. De gevels zijn opgetrokken in IJsselsteentjes met een steenformaat van 19,5 x 9,5 x 4,5 cm en een 10-lagenmaat van 55,5 cm.

Alle vensters zijn blind onder een strekse boog van rood geschilderde baksteen, maar vertonen sporen van invullingen in diverse fasen (overwegend vanaf 1959, zie Afbeelding 7). De middelste blindnis van de middenrisaliet ter hoogte van de begane grond wordt overspannen door een strekse boog in een afwijkende – lichtere – kleur. Links en rechts van de nis zijn sporen zichtbaar van de dichtzetting van een poort. Getuige de sporen van inboetingen aan beide zijde van de blindnis, is de dichtzetting hiervan – met getraliede ventilatieopening - secundair.

Links van de middelste blindnis is op dezelfde hoogte een tweede, kleinere getraliede ventilatieopening (1988) opgenomen.

De blindnis boven de voormalige poort is breder dan de overige nissen.

Ter hoogte van de eerste verdiepingsvloer zijn over de gehele gevel ankers aangebracht, behorend bij de achterliggende balklaag die haaks op de gevel ligt. Opmerkelijk is dat ter plaatse van de linker hoekrisaliet de balklaag evenwijdig ligt aan de gevel, maar de gevelankers hier op dezelfde afstand van elkaar geplaatst zijn als in het rechter deel van de gevel. Het linker gedeelte bezit ter hoogte van de zoldervloer een vijftal ankers (1959), echter vastgezet

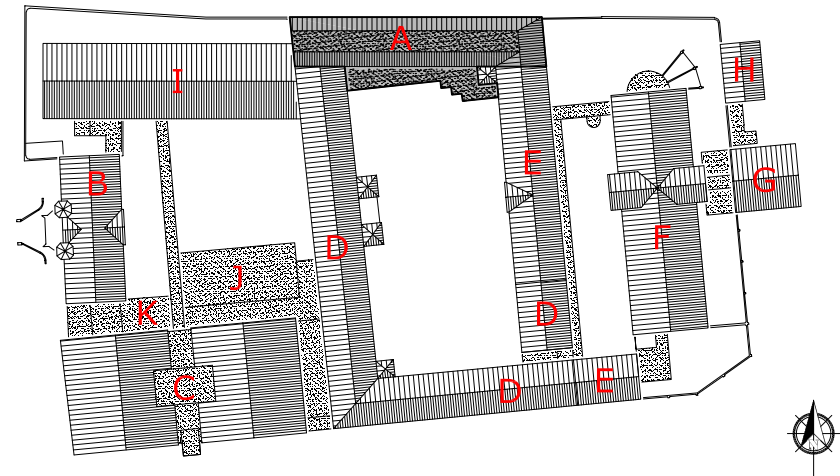
door middel van een bout in plaats van een veer en schieter. Op het metselwerk zijn nog duidelijk sporen zichtbaar van de ankers behorende bij de vroegere houten balklaag van de zolder. Het rechter geveldeel bezit op deze hoogte geen ankers in verband met de achterliggende ruimte (de kerk), die zowel de verdieping als de zolder beslaat.

De kroonlijst bestaat uit een fries met profilering aan boven- en onderzijde met daarboven een uitstekende gootlijst.

Het afgeknotte zadeldak wordt door romaanse pannen (1956) gedekt en door een dakkapel (1906) met aan beide zijde daarvan een dakraam (1906) onderbroken. De dakkapel bestaat uit een tweelicht met daarin twee liggende acht-ruits roedenramen, beëindigd door een eenvoudig vormgegeven lijst. De dak-ramen bestaan uit vier rechthoekige ruiten waarvan het houtwerk is afgedekt met lood.

Op de gevel zijn drie rechthoekige hemelwaterwaterafvoeren aangebracht, vastgezet door middel van zinken bevestigingsbeugels met kraal.

Rechts van de rechter hoekrisaliet bevindt zich een zinken ventilatiepijpje en ter plaatse van de dakkapel wordt het platte vlak onderbroken door een grotere

afvoerpijp. Verder zijn op diverse plaatsen in de gevel ventilatieopeningen ingebroken en zijn geheel links en rechts recent camera's aangebracht.

Afbeelding 5. Overzicht van de voorgevel van Bouwdeel A.

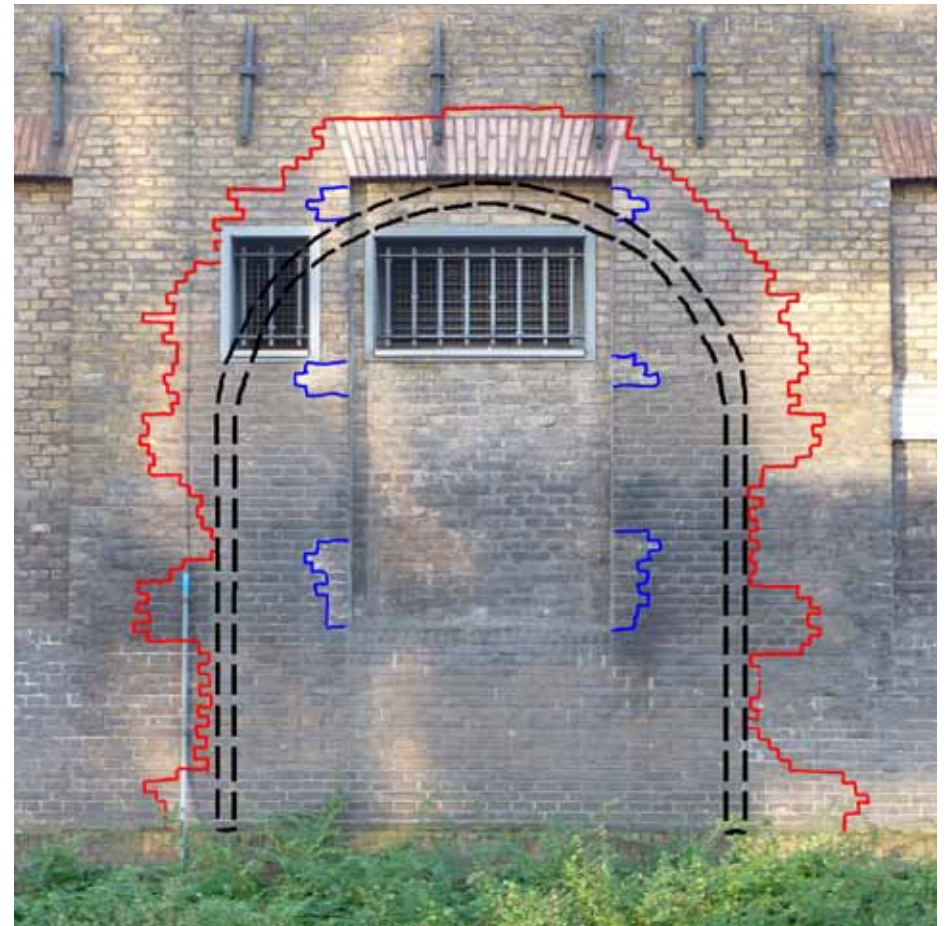
Afbeelding 6. Overzicht van de voorgevel van Bouwdeel A. Ter plaatse van de linker hoekrisaliet ligt de balklaag evenwijdig aan de gevel, maar de gevelankers liggen hier op dezelfde afstand van elkaar als in het rechter deel van de gevel. Het linker gedeelte bezit ter hoogte van de zoldervloer een vijftal ankers, behorende bij de achterliggende betonvloer (1957). De ankers van de zoldervloer van het rechter gedeelte waren verwijderd bij het wijzigen van de kapconstructie van de kerk (1906).

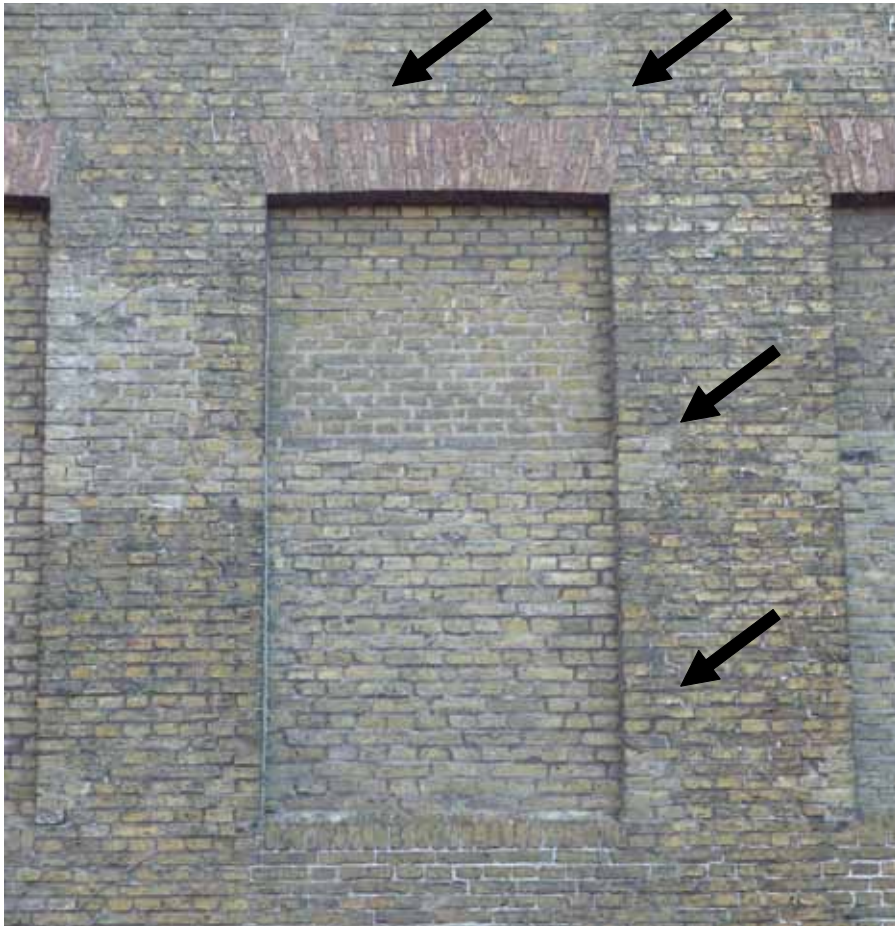
Afbeelding 7. Overzicht van de voorgevel van Bouwdeel A met daarin de dichtzettingen van de verschillende vensters sinds 1959. In het midden is de locatie van de voormalige poort gestippeld weergegeven (zie Afbeelding 8 en Afbeelding 9).

Afbeelding 8. Middenrisaliet ter plaatse van de voormalige poort. Bij het dempen van de Keizersgracht in 1959 is de poort ingevuld en vervangen door een venster. Het venster is vermoedelijk tijdens de verbouwing van 1988-1991 dichtgezet en vervangen door een ventilatieopening.

Afbeelding 9. Middenrisaliet ter plaatse van de voormalige poort. In rood aangegeven de dichtzetting van de poort (1959) en in blauw de inboetingen behorende bij het dichtzetten van het venster (ca. 1988).

Afbeelding 10. Detail van het middelste venster van het rechter deel van de voorgevel ter hoogte van de eerste verdieping. De onderste helft van het venster werd in 1959 dichtgezet. De inboetingen links en rechts van de nis zijn afkomstig van de latei boven het raam (halverwege) en de vensterbank (onder). De grotere voegen van het metselwerk in de bovenste helft van de nis kunnen erop wijzen dat er zich voorheen een venster over de volledige hoogte van de nis bevond. Boven de blindnis bevinden zich sporen van de muurankers, behorende bij de voormalige zoldervloer, die in 1906 verwijderd is.

Afbeelding 11. Linker deel van de voorgevel ter hoogte van de kroonlijst. De strekse bogen boven de blindnissen zijn rood geschilderd. Hierboven tekenen zich de sporen af van de muurankers van de voormalige houten zoldervloer. Deze is in 1959 vervangen door een betonvloer. Bij het vervangen van de kap in 1959, zijn tevens romaanse pannen aangebracht.

Afbeelding 12. Hemelwaterafvoer links van de middenrisaliet. De rechthoekige hemelwaterafvoer (1877) is bevestigd door middel van zinken bevestigingsbeugels met kraal.

Afbeelding 13. Hemelwaterafvoer links van de middenrisaliet. Aan de onderzijde sluit de afvoer aan op een gietijzeren ronde buis. In de plint zijn op de hoeken hardstenen blokken opgenomen.

Afbeelding 14. De voorgevel van BdA in 1929. De Keizersgracht werd in 1959 gedempt, waarbij tevens de poort werd dichtgezet en de ommuring verhoogd. In 1929 werd het schilddak nog gedekt door vlakke Friese blauw geglazuurde pannen, deze werden later vervangen door Romaanse pannen (1959).
Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDKEIZGRA016.

Afbeelding 15. Detail van de voorgaande afbeelding. In het linker gedeelte van de gevel waren de gevelankers van de zoldervloer nog aanwezig, in het rechter gedeelte waren deze reeds verwijderd in verband met het realiseren van de kerk. Een deel van de vensters was blind, een deel had getraliede openingen over de volledige hoogte en een aantal bezat openingen over de halve hoogte voorzien van lateien.
Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDKEIZGRA016.

Afbeelding 16. De voorgevel van BdA kort voor de verbouwing in 1959. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: HCL001041198.

Afbeelding 17. Zicht op de voorgevel gedurende de verbouwing van 1959. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDKEIZGRA027.

Afbeelding 18. Overzicht van de rechter zijgevel van Bouwdeel A. De vensters werden in 1959 gedicht. Het onderste deel van de rechter zijgevel vormt de buitenzijde van de isoleercellen (1951).

Afbeelding 19. Detail van foto van voorgevel en rechter zijgevel van Bouwdeel A uit 1929. Hier is de ophoging van het metselwerk in de rechter zijgevel (1894) onder de goot, i.v.m. het realiseren van het aangrenzende Bouwdeel I, goed te zien. Rechts in deze gevel is een klein venstertje nog open. Tevens zijn de oude pannen vlakke Friese pannen goed zichtbaar. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDKEIZGRA016.

Afbeelding 20. Rechter zijgevel ter hoogte van de eerste verdieping. Het ijzeren vierruits venster dateert van de verbouwing uit 1959, terwijl de tralies recent zijn (1988-1991). Rechtsboven is de dichtzetting van een klein bovenlicht zichtbaar (zie Afbeelding 19).

Afbeelding 21. Bovenste deel van de rechter zijgevel. De borstwering werd opgehoogd ten behoeve van een goede aansluiting op de goot van Bouwdeel I (1896). De grijs gecementeerde kop betreft de dichtzetting van een voormalig balkanker.

Afbeelding 22. Overzicht van de achtergevel van Bouwdeel A. De gang aan de binnenplaats werd in 1991 tegen de vleugel gebouwd.

Afbeelding 23. De achtergevel ter hoogte van de begane grond. De gang aan de binnenplaats werd in 1991 gerealiseerd. Boven het tweede venster links van de poort is een afwijkende strek aanwezig (zie Afbeelding 26).

Afbeelding 24. Linkerzijde van de achtergevel ter hoogte van de begane grond met de betonnen trap naar de toegang van de kerk op de eerste verdieping (1959). De trap was oorspronkelijk een buitentrapp en werd 1991 overkapt.

Afbeelding 25. Detail van de trap aan de achtergevel ter hoogte van de eerste verdieping. De betonnen trap (1959) stond tot 1991 buiten waardoor de knop een ververing aan de bovenzijde kent.

Afbeelding 26. Detail van de achtergevel ter hoogte van de begane grond. Het rechter raam is secundair en werd vermoedelijk tijdens de verbouwing van 1877 aangebracht. De strek boven dit venster werd uitgevoerd in een, van de strekken van de overige vensters afwijkende, rode baksteen. Bovendien is hier de strek breder dan het venster en zijn de blokken naast het venster ongekleurd.

Afbeelding 27. Detail van de achtergevel ter hoogte van de begane grond. De bestaande hardstenen onderdorpels werden plaatselijk voorzien van een cementering.

Afbeelding 28. Detail van de achtergevel ter hoogte van de begane grond. De sluitsteen boven poortdeuren draagt het jaartal '1877'. De poort met bijbehorende boog werd in 1877 secundair aangebracht in de oude binnenplaatsgevel.

Afbeelding 29. Detail van de voorgaande afbeelding. De Udelfanger zandstenen sluitsteen is evenals het aangrenzende metselwerk van de boog gemetseld en gevoegd in portlandcement en wijkt daarmee af van het kalkvoegwerk van de oorspronkelijke binnenplaatsgevel uit 1822.

Afbeelding 30. Detail van de achtergevel ter hoogte van de begane grond. De grof vormgegeven deur naar de bibliotheek werd in 1988 ingebroken t.p.v. een venster, waartoe de borstwering uitgebroken werd.

Afbeelding 31. Detail van de voorgaande afbeelding met de aansluiting tussen de binnenplaatsgevel en de traptoren van bouwdeel E (1875). Het deurkozijn links is secundair (1988), evenals de cementvulling. Op de onderzijde van de hanekam bevinden zich rode verfsporen, behorende bij de oorspronkelijke geschilderde speklagen en hanekammen uit de eerste bouwfase (1822).

Afbeelding 32. Detail van de achtergevel ter hoogte van eerste verdieping met de toegangsdeur naar de kerk. De deur werd secundair ingebroken en behoort tot de verbouwing van 1959.

Afbeelding 33. Detail van de strek met aanzetsteen boven de deur. Aan de onderzijde van de strek zijn op de bakstenen duidelijk resten van de rode verflaag aanwezig, waarvan de strekken en speklagen waren voorzien.

Afbeelding 34. Detail van de achtergevel ter hoogte van de goot. De bovenste speklaag is uitgevoerd in helderrode baksteen, voorzien van cementvoegen en hoort bij de modernisering van de kap (1877). De onderste speklaag is in licht oranjebruine bakstenen uitgevoerd en behoort tot de eerste bouwfase (1822). Deze speklagen, alsmede de hanekammen waren oorspronkelijk vermoedelijk geschilderd.

Afbeelding 35. Detail van de achtergevel ter hoogte van de zoldervloer. Op de gevel tekenen zich voormalige balkankers van de zoldervloer af, die in 1959 vervangen werd door een betonvloer. De twee ankers markeren waarschijnlijk de strijk balken langs een tussenliggende voormalige brandmuur.

Afbeelding 36. De binnenplaatsgevel van BdA kort na de verbouwing uit 1959. De betonnen wenteltrap naar de kerk is reeds aanwezig. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: HCL001041198.

Afbeelding 37. De binnenplaatsgevel van BdA in februari 1983, vóór de aanbouw van de gang uit 1991. Foto Dikken en Hulsinga, Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLB035.

Afbeelding 38. Overzicht van de linker zijgevel van Bouwdeel A. De gevel werd bij de bouw van bouwdeel E in 1875 vernieuwd.

Afbeelding 39. Detail van een foto van de voorgevel BdA uit 1929. Links steekt de kopgevel iets boven het dakvlak uit. Bij de renovatie van de zolderverdieping in 1959 werd ook deze hoek aangepast en werden de dakhellingen via één hoekkeper goed op elkaar aangesloten. Foto: Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDKEIZGRA016.

Afbeelding 40. Detail van de aansluiting van de linker zijgevel op de voorgevel. De zijgevel van bouwdeel E werd in 1875 in de gehandhaafde voorgevel van Bouwdeel A ingekast.

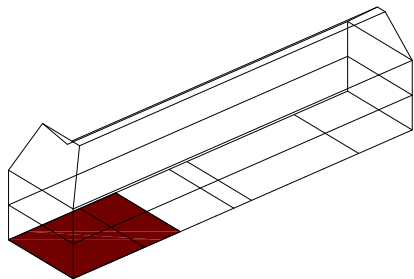
Afbeelding 41. Detail van de aansluiting van de muur op de linker zijgevel. Blijkens de aftekening van de ezelsrug in de gevel van Bouwdeel E was deze tenminste één fase ouder en sloot deze aan op de voorgevel van bouwdeel A (1822).

Bibliotheek (ruimte F0.01 en F0.02)

Deze ruimten zijn tot stand gekomen tijdens de grote verbouwing in 1988-1991. In het oostelijk deel van bouwdeel A werd op de begane grond een zone ingericht ten behoeve van de bibliotheek.

De vloer is voorzien van een vloerbedekking in rood linoleum. De wanden zijn gepleisterd en van een glasvliesbehang voorzien. De wanden van de aan de noordzijde ingebouwde bewakersruimte bestaat uit stijl- en regelwerk met glaspuien. De grote doorbraak in het midden van de bouwmuur in de ruimte is recent (1988).

Het plafond bestaat uit een uit de bouwtijd daterende enkelvoudige houten balklaag. De balklaag kent bouwsporen, bestaande uit afdrucken en verfsporen van een oudere gangwand. Tussen de balken zijn kraaldelen met hollijsten aangebracht, die vermoedelijk van de verbouwing van bouwdeel E uit 1875 dateren, waarbij de oostwand werd vervangen.

Afbeelding 42. Overzicht van het linker gedeelte van ruimte F0.02 gezien richting het noordwesten.

Afbeelding 43. Overzicht van het linker gedeelte van ruimte F0.02 gezien richting het oosten. De vensterindeling werd later gewijzigd cq. verkleind en dichtgezet.

Afbeelding 44. Venster in de oostwand (is linker zijgevel BdA) van ruimte F0.02.

Afbeelding 45. Balklaag in het linker gedeelte van ruimte F0.02, gezien richting het noordwesten. Op de balken tekenen zich sporen van een gangwand af.

Afbeelding 46. Overzicht van het rechter gedeelte van ruimte F0.02 gezien richting het zuiden.

Afbeelding 47. Balklaag boven het verlaagd plafond (1997) van het rechter gedeelte van ruimte F0.02 gezien richting het westen. De stalen HE-liggers werden met hergebruik van oudere gietijzeren kolommen aangebracht tijdens één van de recente verbouwingen (1988 of 1997) om als onderslagbalken de bestaande balklaag (1822) te ondersteunen.

Afbeelding 48. Metselwerk wand tussen het linker en rechter gedeelte van ruimte F0.02 gezien richting het oosten. De HE-liggers werden recentelijk secundair in de wand ingebroken. Het muuranker rechts behoort bij de in 1875 aangebrachte balklaag boven de bibliotheek, die tijdens de bouw van bouwdeel E geheel vernieuwd werd.

Opslag (ruimte E0.17)

De rechthoekige opslagruimte is links van het midden gelegen (gezien vanuit de voorgevel) en beslaat de volledige diepte van het bouwdeel.

Met uitzondering van de oostwand, zijn de tot 10 cm onder de balklaag wit gepleisterde wanden voorzien van een eveneens gepleisterd lambris met een hoogte van 145 cm in een oker kleur, gescheiden door een verdiepte rode strook van ongeveer 1 cm. De aansluiting op de vloer wordt gevormd door een gepleisterde zwarte plint met een hoogte van 12 en een breedte van 2 cm.

In de cementvloer zijn voegen gekrast om de 50 cm, zodat de uitstraling van een tegelvloer ontstaat. De vloer is op verschillende plaatsen gerepareerd.

Het plafond wordt gevormd door okerkleurige houten delen op een enkelvoudige balklaag (vermoedelijk daterend uit de bouwtijd, 1822). De balken (29,5 x 26 cm met een hart op hart afstand van 1 m) zijn voorzien van een vellingkantje.

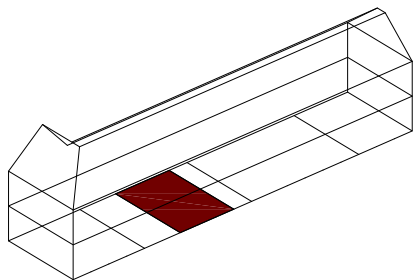
Tegen het doorbuigen van de vloerdelen zijn onder 45 graden afgeschuinde regels aan de balken bevestigd. De balklaag wordt ondersteund door een stalen onderslagbalk (vermoedelijk 1988) op een drietal gietijzeren kolommen. Tussen de onderslagbalk en de houten balken zijn vuren scheggen geslagen. Op een regelmatige afstand zijn ongeschaafde vuren andreaskruisen tussen de houten balken aangebracht, mogelijk ter voorkoming van het kippen van de balken.

De blauw geschilderde gietijzeren kolommen zijn aan de bovenzijde voorzien van consoles en bezitten kepen, mogelijk ten behoeve van het bevestigen van schotten.

In de noordwand (binnenzijde voorgevel) bevindt zich ter plaatse van de beëindiging van de middenrislallet van de voorgevel ook aan de binnenzijde een sprong. Net boven het huidige pleisterwerk zijn stroomlagen in het metselwerk

zichtbaar, behorende bij de dichtzettingen van de vensters. Daarboven zijn oudere pleisterlagen aanwezig, die aansluiten op de balken en bovenliggende vloerdelen. Per drie balkvelden is een gietijzeren ventilatieroostertje aangebracht.

De oostwand bestaat uit een secundaire, lichtere scheidingswand (1988), afgewerkt met gipsplaten.

De aan de zuidzijde gelegen binnenplaatsgevel bezit een drietal – oorspronkelijke schuifvensters met kleppend bovenraam en gecementeerde onderdorpel. Links van het meest links raam verjongt de wand met een halve steen. Geheel rechts bevindt zich een viertal afgezaagde buizen met een diameter van 8 cm, mogelijk behorend tot een voormalig buisverwarmingssysteem (XXa).

De westwand krimpt los van de voor- en achtergevel, hetgeen aan zou kunnen geven dat deze secundair is. Echter aan beide zijden van de wand bezit de balklaag een ander profiel - vellingkant versus kraal - en wijst het gebruik van strijk balken aan weerszijden van de wand erop dat deze wand tot de oorspronkelijke opzet van het bouwdeel behoort (1822). De deuren naar de entree E0.13 zijn, net als het keukenblokje zeer recent (1988).

Verder bestaat de inrichting uit een stellage van hergebruikt schotwerk rondom een tweetal boilers (XXd).

Voorheen vormde deze ruimte één geheel met ruimte F0.02. Op een tekening uit 1894 (Afbeelding 134) werd de ruimte benoemd als 'weefzaal'.

Afbeelding 49. Overzicht van ruimte F0.17 gezien richting het zuidoosten (binnenplaatszijde). De oostwand (geheel links) is voorzien van gipsplaat, de overige wanden zijn gepleisterd

Afbeelding 50. Overzicht van ruimte F0.17 gezien richting het westen. De enkelvoudige balklaag wordt ondersteund door een stalen onderslagbalk en een drietal gietijzeren kolommen. Links van de deuren naar de entree zijn recent verschillende installatievoorzieningen aangebracht, waaronder twee boilers.

Afbeelding 51. Bovenzijde van één van de kolommen in ruimte F0.17. De hergebruikte gietijzen kolommen zijn samen met de ongeschaafd vurenhouten scheggen en andreaskruizen in 1988 ingebracht ter versterking van de balklaag (gelijktijdig met het aanbrengen van de betonnen zoldervloer).

Afbeelding 52. Onderzijde van één van de kolommen in ruimte F0.17. De instorting rond de voet van de kolom geeft aan dat deze secundair is ten opzichte van de vloer (1988).

Afbeelding 53. Zicht tussen de balken in ruimte F0.17. Vanwege de hart op hart afstand van één meter zijn tegen het doorbuigen van de vloerdelen in 1959 onder 45 graden afgeschuinde regels aangebracht. Bij het verstevigen van de balklaag zijn ongeschaafd vurenhouten andreaskruizen aangebracht tussen de balken. Deze zijn opmerkelijk zorgvuldig ingelaten in de kantplanken. Geheel onder is de stalen onderslagbalk (vermoedelijk 1988) zichtbaar.

Afbeelding 54. Eén van de vensters in de achtergevel (zuidzijde) van ruimte F0.17. De mogelijk uit de bouwtijd stammende (1822) schuiframen werden gewijzigd in kleppende boven- en vaste onderramen (vermoedelijk 1906) en bezitten een gecementeerde onderdorpel.

Afbeelding 55. Detail van één van de vensters in de achtergevel (zuidzijde) van ruimte F0.17. Op de beleglat, afkomstig van de detaillering van het schuifraam, is eenvoudig maar zorgvuldig uitgevoerd beslag aangebracht (vermoedelijk 1906), waarmee het valraam te openen is.

Afbeelding 56. Detail van één van de vensters in de achtergevel (zuidzijde) van ruimte F0.17 met het scharniermechanisme van het valraam.

Afbeelding 57. Detail van de oplegging van de enkelvoudige balklaag in de voorgevel (noorden) in ruimte F0.17. Net boven het huidige pleisterwerk zijn stroomlagen in het metselwerk zichtbaar, behorende bij de dichtzettingen van de vensters. Daarboven zijn oudere pleisterlagen aanwezig, die aansluiten op de balken en bovenliggende vloerdelen. Per drie velden is een gietijzeren ventilatieroostertje aangebracht (vermoedelijk 1877).

Afbeelding 58. Zuidwest hoek (binnenplaatszijde) van ruimte F0.17. Met uitzondering van de secundaire oostwand, zijn de tot 10 cm onder de balklaag wit gepleisterde wanden voorzien van een eveneens gepleisterd lambris met een hoogte van 145 cm in een oker kleur, gescheiden door een verdiepte rode strook van ongeveer 1 cm. De aansluiting op de vloer wordt gevormd door een gepleisterde zwarte plint met een hoogte van 12 en breedte van 2 cm. Geheel rechts bevindt zich een viertal afgezaagde buizen met een diameter van 8 cm, mogelijk behorend tot een voormalig buisverwarmingssysteem (XXa).

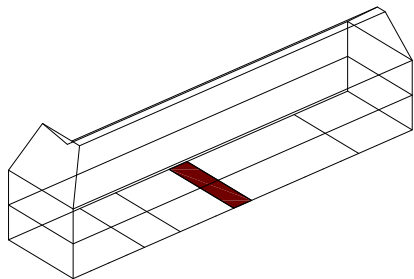
Entree en installatieruimte (ruimte E0.13 t/m E0.15)

Deze ruimte werd laatstelijk gerenoveerd de grote verbouwing in 1988-1991. In het middendeel van bouwdeel A werd op de begane grond een installatieruimte ingericht, waarin tevens een personeelstoilet werd opgenomen.

De vloer is voorzien van een cementvloer, waarbij een deel ten behoeve van het vervangen van de riolering recent is (1997).

De wanden zijn gepleisterd en van een 125 cm hoge gestucte lambrisering met de terugliggende bovenlijst voorzien (1877). Op de zuidwand van ruimte E0.14 zijn sporen van een voormalige uitstortgootsteen zichtbaar. Tegen de zuidwand is in de dag van de poortdoorgang zichtbaar dat de deuren van origine meer naar binnen geplaatst waren.

Het plafond bestaat uit een dun triplex verlaagd plafond met olijfgroene geschilderde afwerking. Het middenpaneel van plafond ontbreekt daarbij. Boven dit verlaagde plafond is de uit de bouwtijd daterende enkelvoudige balklaag met balken van 37 x 29 cm en kwartrondprofiel zichtbaar.

Afbeelding 59. Overzicht van ruimte F0.13 gezien richting de binnenplaats (zuiden). De poort met getoogde doorgang werd in 1877 in de gevel ingebracht.

Afbeelding 60. Detail van de toog boven de poortdeuren naar de binnenplaats in ruimte F0.13. Deze toog betreft secundair metselwerk (1877). De duimblokken bestaan uit gefrijnd hardstenen blokken. De poortdeuren bevonden zich oorspronkelijk aan de binnenzijde van de gevel.

Afbeelding 61. Zicht op de balklaag en resten van het plafond boven ruimte F0.13, gezien richting het zuiden (achtergevel). De 19de-eeuwse balklaag werd vermoedelijk tijdens de verbouwing van 1959 van een verlaagd triplex plafond voorzien, waarvan het middenpaneel ontbreekt.

Afbeelding 62. Zicht op de wand tussen ruimte A0.14 en A0.13, gezien vanuit ruimte F0.14. De wand is voorzien van de gestucte lambrisering met de terugliggende bovenlijst (1877). Op de wand zijn sporen van een voormalige uitstortgootsteen zichtbaar.

Afbeelding 63. Overzicht van ruimte F0.14 gezien richting het noorden (voor-gevel). In de ruimte werd in 1988 de toiletruimte F0.15 gebouwd.

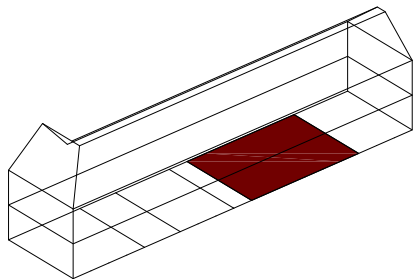
Linnenkamer en douches (ruimte E0.10, E0.07, E0.06, E0.04 en E0.03)

Deze ruimten zijn tot stand gekomen tijdens de laatste grote verbouwing in 1997. In het westelijke deel van bouwdeel A werd op de begane grond een zone ingericht ten behoeve van het badhuis, waarin tevens een linnenkamer, kantoor badmeester en een vuile cel zijn opgenomen.

De vloer is voorzien van een epoxy gietvloer.

De wanden zijn gepleisterd en van een glasvliesbehang en een meranti plint van 6,5 x 1,7 cm plint voorzien. De wanden van het aan de westzijde grenzende kantoor van de badmeester bestaat uit stijl- en regelwerk met glaspuien. Tegen de oostwand is een pantryblokje geplaatst. Het aangrenzende raam in de zuidwand kent een terugliggende borstwering, hetgeen vermoedelijk op een voormalige doorgang duidt. De noordwand is van een klamp voorzien, waardoor de sprong van de middenrisaliet in de noordgevel niet meer in de ruimte zichtbaar is. In de (voormalige) schuiframen komen diverse soorten kathedraalglas voor.

Het plafond bestaat uit een recent systeemplafond. Dit is aan de oostzijde verlaagd in verband met het leidingwerk van de bovenliggende sanitaire groep op de eerste verdieping. Boven het systeemplafond is de uit de bouwtijd daterende enkelvoudige balklaag zichtbaar. De balklaag is voorzien van stalen HE-balken als onderslagbalken, die op de gietijzeren kolommen gelast en gebout zijn. Deze staalconstructie is secundair (vermoedelijk 1988). De balken meten 34 x 28 cm, zijn voorzien van een kwartrond profiel en bezitten een hart-op-hartmaat van 100 cm (1822). Ter hoogte van de sprong in de noordelijke buitengevel van de middenrisaliet is een tweetal strijkbalken kort op elkaar gelegen, hetgeen wijst op de plaats van een vroegere – uit de bouwtijd daterende – scheidingswand.

Afbeelding 64. Overzicht van ruimte F0.10 gezien richting het oosten. De ruimte werd in 1981 en 1988 verbouwd, waarbij de huidige vloer- en wandafwerkingen werden aangebracht.

Afbeelding 65. Overzicht van ruimte F0.10 gezien richting het westen. Geheel rechts is het uitgifteluik van het badhuis zichtbaar (1988).

Afbeelding 66. Overzicht van ruimte F0.04 gezien richting het oosten. De ruimte - de linnenkamer - werd vermoedelijk nog in 1997 gerenoveerd.

Afbeelding 67. De douchecabines (1997) in ruimte E0.03. De douchecabines vervangen de uit 1981 daterende voorgangers, die hier bij het inbouwen van het badhuis werden aangebracht.

Afbeelding 68. Overzicht van badruimte uit 1981 gezien richting het westen. Foto Dikken en Hulsinga, februari 1983. Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLB071.

Afbeelding 69. Borstwering onder venster achtergevel (zuidzijde) in ruimte E0.10. De borstwering is vermoedelijk secundair in oudere deuropening geplaatst.

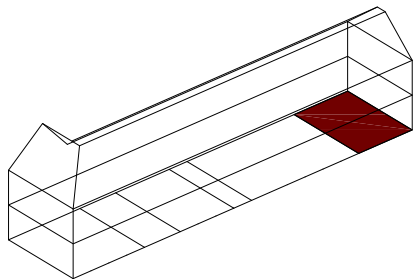
Afbeelding 70. Zicht boven het verlaagd plafond (1997) van ruimte F0.03. De gietijzeren kolommen met gelaste HE-liggers zijn vermoedelijk hergebruikt (1988).

Isoleercellen (ruimte B0.40 t/m B0.44)

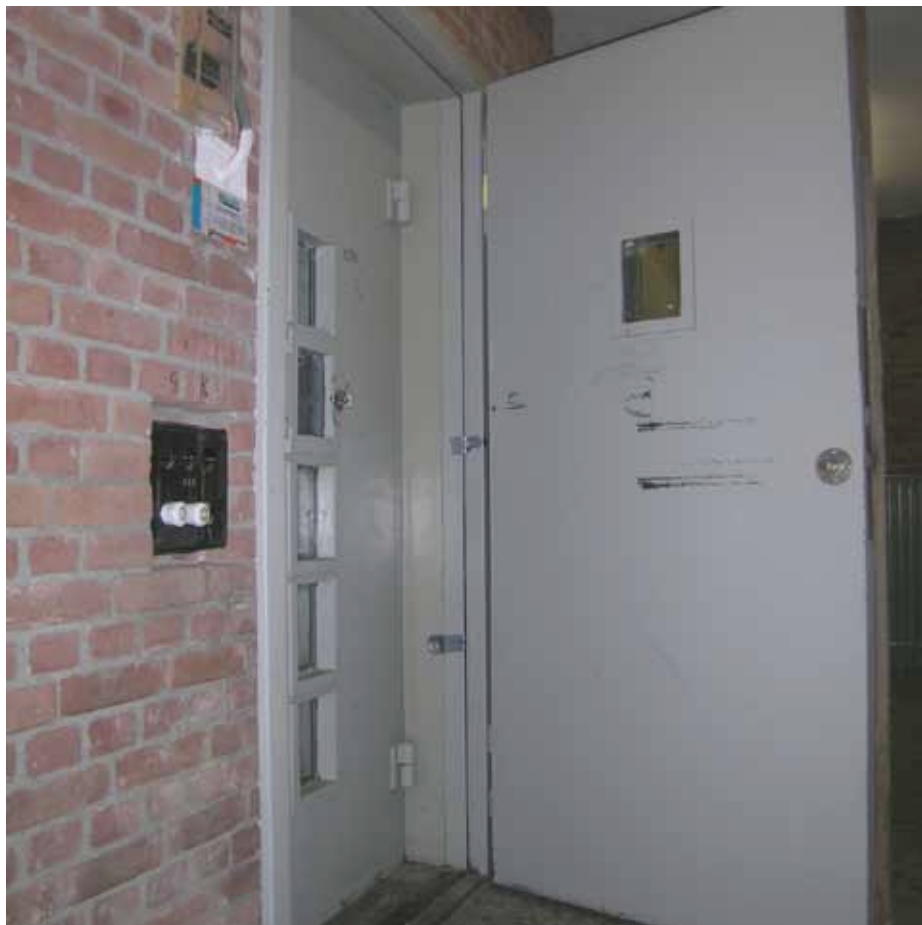
De gang met de twee isoleercellen is gesitueerd aan de westzijde op de begane grond van bouwdeel A. Deze zone werd in 1951 geheel nieuw in de bestaande vleugel ingebracht en kent geen wijzigingen van enig belang sindsdien.

De vloer van de gang is voorzien van greestegels. De wanden van de gang bestaan uit schoon metselwerk in bakstenen van 20,5 x 9,5 x 5 cm met een tienlagenmaat van 62,5 cm. Ter plaatse van de wastafels zijn de wanden van lichtblauwe wandtegels voorzien.

De wanden van de isoleercellen zijn gepleisterd. Ook het plafond is glad gepleisterd. In de westwand is in beide cellen één vierkant venster in glazen bouwstenen opgenomen. De celdeur bestaat uit een dubbele stalen deur, waarbij de buitenste deur aan de gangzijde op een zichtluikje na geheel gesloten is, terwijl de binnendeur van glaspanelen voorzien is. De closetten zijn voorzien van terazzo vaste wc-brillen.

Afbeelding 71. Overzicht van de gang naar de isoleercellen (1951).

Afbeelding 72. Detail van de dubbele celdeur naar één van de isoleercellen (1951).

Afbeelding 73. Detail van afbeelding 71 met de uitschuifplaat ten behoeve van het afsluiten van het toilet.

Afbeelding 74. Zicht in één van de twee isoleercellen, gezien naar het oosten (1951). Rechts een closet voorzien van een terrazzo vaste wc-bril.

Afbeelding 75. Zicht in in één van de twee isoleercellen naar het westen. De ruimte is voorzien van een venster uit glazen bouwstenen (1951).

Recreatie 1 en 2 (ruimte E1.03 en B1.42)

Deze ruimte betreft de kerkruimte, die in 1906 gemoderniseerd werd en tijdens de verbouwing in 1988 tot recreatieruimte werd ingericht. De ruimte - oorspronkelijk voorzien van een houtkleurige kleurstelling – verkreeg daarbij zijn huidige kleurstelling met okergeel (lambris en buizen) en blauw (linoleum en deuren).

De vloer is voorzien van een blauwe linoleum vloerbedekking (1988).

De wanden zijn gepleisterd en voorzien van een 105 cm hoge gepleisterde lambrizing met een terugliggende bovenlijst (XIXd), en een meranti plint van 6,5 x 1,5 cm (1988). Tegen de wanden zijn meranti stoellatten aangebracht (1988).

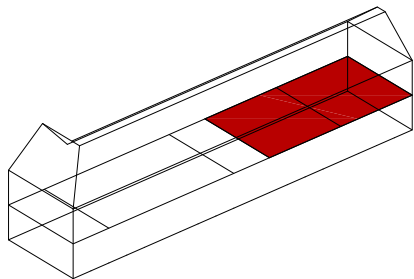
De oostwand bezit een inbouw met houten stijl- en regelwerk wand met een gipsplaten bekleding, waarin een terugliggende uitgiftebalie met tegels en een blauwe patrijspoortdeur naar de aangrenzende toiletten en nevenruimten zijn opgenomen (1988).

De kroonlijst is hier geschilderd en als een secundaire cordonlijst over de voorzetwand uit 1988 doorgezet.

De zuidwand wordt slechts door een uit de jaren '50 van de 20ste eeuw daterende buitendeur verlevendigd.

De oostwand is ter hoogte van de trap naar de entresol een stalen vierruits raam aanwezig, dat dateert uit de jaren '50 van de 20ste eeuw.

In het midden van de ruimte is een lichte scheidingswand uit stijl- en regelwerk met glasstroken uit 1988 aangebracht.

Aan de westzijde is een entresol in de ruimte aanwezig. Deze is bereikbaar via een betonnen trap met verdreven treden en voorzien van een ijzeren leuning op de dichte betonnen zijwangen (1959). In de westwand bevindt zich een luik, dat één van de in 1906 gedichte ramen afdekt.

Het plafond betreft een zeer zorgvuldig en rijk gedetailleerde kapconstructie onder het afgeplatte zadeldak uit 1906. De zes schenkelspanten rusten op hardstenen consoles, met daarop een loodstrook en houten sleutelstukken met een forse peerkraal. De verbindingen tussen de sleutelstukken en peerkraal zijn uitgevoerd als zwaluwstaartverbindingen. De schenkelspanten zijn uit drie delen opgebouwd, waarvan de buitenste voorzien zijn van een vellingkant. De spant-benenen zijn middels ijzeren trekstaven aan elkaar gekoppeld. Op de spanten en gordingen rusten de dakvlakken, die middels diagonaal geplaatste kraaldelen in diverse met geprofileerd lijstwerk omgeven velden zijn afgewerkt. Al het houtwerk van de hiervoor genoemde kapconstructie bestaat uit blank gelakt grenen.

In de dakvlakken zijn een tweetal dakkapellen, en een viertal daklichten opgenomen, alle daterende van de verbouwing van 1906.

De installaties bestaan uit forse vrijhangende ventilatiekanalen, bollampen, wandarmaturen en radiatoren, alle daterend van de verbouwing uit 1988

Afbeelding 76. Overzicht van de recreatieruimte, de voormalige kerk, naar het westen met de recente scheidingswand (1988) en daarachter de entresol.

Afbeelding 77. Zicht in de ruimte naar het oosten met rechts de uitgiftebalie van de achterliggende keuken (1988). De ruimte werd ten behoeve van de keuken en sanitaire ruimten ingekort middels een voorzetwand, als gevolg waarvan gekozen is voor de toepassing van de schuine beplating aan de bovenzijde.

Afbeelding 78. Detail van de vorige afbeelding met de omgezette kroonlijst en de schuin daarop aansluitende voorzetwand uit de verbouwing van 1988.

Afbeelding 79. Detail van de gestucte lambrisering met plaatradiator.

Afbeelding 80. Overzicht van de betonnen trap naar de entresol van de kerkruimte aan de westzijde (1959).

Afbeelding 81. Detail van een vierruits ijzeren raam in de westgevel (1959). De gestucte lambrisering werd hier in de dagkanten doorgezet.

Afbeelding 82. Overzicht van de kerkruijme ter hoogte van de entresol richting het westen. De bollampen dateren waarschijnlijk van de verbouwing uit 1988.

Afbeelding 83. Zicht op het plafond van de zoldering van de kerk met een secundaire opvulling van een plafondlicht.

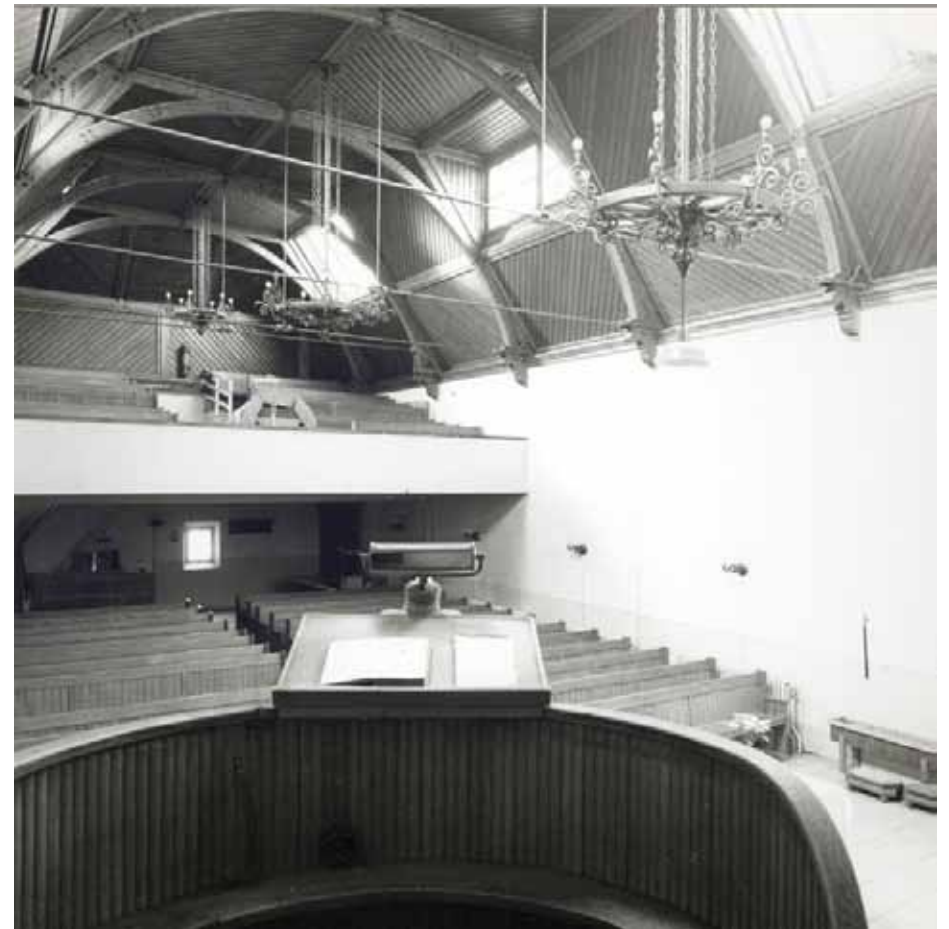
Afbeelding 84. Detail van de oplegging van de spanten met hardstenen consoles en fors gedimensioneerde peerkraalsleutelstukken (1906).

Afbeelding 85. Detail van één van de twee middelste dakkapellen met verzorgd gedetailleerd houtwerk en kraaldelen (1906).

Afbeelding 86. Overzicht van de kerkruimte gezien richting het oosten, vóór de grote verbouwing uit 1988. Foto Dikken en Hulsinga, februari 1983. Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLB042.

Afbeelding 87. Overzicht van kerkruimte gezien richting het westen. Foto Dikken en Hulsinga, februari 1983. Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLB043.

Afbeelding 88. Zicht in de kerk met de smeedijzeren kroonluchter met peertjes (1906). Foto 1948. Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FD-BLHSPLA035.

Afbeelding 89. Zicht op de afgesloten cabines voor het bijwonen van de dienst in de kerk (1906), zoals deze tot ca. 1948 aanwezig waren. Bron: www.blokhuispoort.nl

Toiletten, keuken en nevenruimten (ruimte E1.04 t/m E1.10)

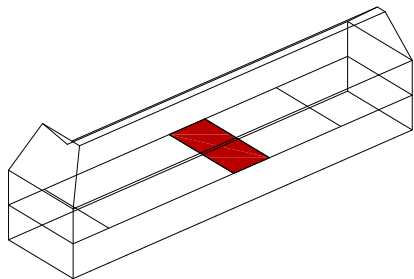
Deze ruimten werden tijdens de verbouwing in 1988 aangebracht cq. gemoderniseerd.

De vloeren van de toiletten bestaan uit gebroken witte dubbelhardgebakken grestegels van 15 x 15 cm. De gang is voorzien van een marmoleum vloerbedekking.

De wanden van de toiletten en keuken zijn bekleed met witte tegels van 15 x 15 cm. De toiletten kennen daarbij een tegellambris van 180 cm hoogte. De wanden van de gang zijn bekleed met glasvliesbehang. De deuren zijn uitgevoerd als patrijspoortdeuren in een voor de verbouwing uit 1988 kenmerkende blauwe kleur.

De plafonds zijn voorzien van verlaagde plafonds in de vorm van multiplexplaten. .

De keukeninrichting betreft een Bruynzeel keukenblok (1988). Het sanitair stamt eveneens uit 1988.

Afbeelding 90. Zicht in de keuken (1988).

Afbeelding 91. Zicht in de gang tussen beide recreatieruimten. De blauwe patrijspoortdeuren zijn kenmerkend voor de verbouwing uit de periode 1988-1991.

Afbeelding 92. Zicht in één van de toiletten. De toiletten zijn voorzien van sober sanitair, grestegels en witte wandtegels (1988).

Recreatiezaal (ruimte E1.11)

De recreatiezaal is het gevolg van de verbouwing uit 1959, waarbij de huidige vloer, het plafond en de wandafwerkingen en overige decoraties werden aangebracht.

De vloer is voorzien van een linoleumvloerbedekking met een vakverdeling in tegels van 25 x 25 cm. In de vloer zijn de kleuren oker, blauw en grijs toegepast, kleuren die corresponderen met de wandschilderingen op de noordwand (1959). Nabij de pantry en op de trapjes is roodkleurig marmoleum verwerkt. Op het linoleum zijn lijmresten aanwezig, vermoedelijk van een reeds verwijderde secundaire tapijtvloerbedekking.

De wanden zijn gepleisterd en voorzien van een 127 cm hoge lambrizing en een plint van 10 x 1,5 cm (1959).

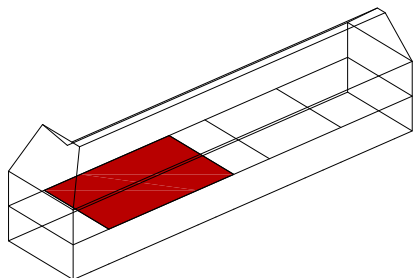
De noordwand – tot 1959 voorzien van een achttal vensters – is thans geheel blind. In vijf blindnissen ter plaatse van de oude vensters zijn schilderingen aanwezig. Deze stellen van west naar oost voor de 'spellen', 'reizen', 'bouwen', 'dans en muziek' en 'natuur'. De schilderingen meten 225 x 140 cm en zijn geschilderd op pleisterwerk.

De oostwand bestaat uit de toneelafscheiding van een houten beplating rondom en voorzien van geperforeerde akoestische panelen en houten plaatjes onder het toneel (1959).

De zuidwand wordt door een viertal ramen verlevendigd. De ramen met de fijne roedenverdeling zijn het oudste; het meest oostelijke raam bezit een onderraam met een 6-ruits roedenverdeling en betreft een vervanging uit de tweede helft van de 20ste eeuw. De vensters zijn voorzien van geplastificeerde vezelplaten vensterbanken (1988). Tevens is hier de getoogde deur naar de aangrenzende traptoren van bouwdeel E aanwezig. Deze deur kent nog delen van de

19de-eeuwse omlijsting, die deels weggeschuurd en gewijzigd werd. Voorts is een bankje met een aan die met het podium overeenkomstige beplating en afwerking aanwezig (1959).

De westwand bezit een uitgiftebalie met tegels en een blauwe patrijspoortdeur naar de aangrenzende toiletten en nevenruimten (1988).

Het plafond is bekleed met akoestische zachtboardplaten tussen betonnen 'moerbalken' voorzien van vellingkanten (1959).

Markant zijn de uit de jaren '50 van de 20ste eeuw bewaard gebleven installaties, waaronder de luidsprekers en radiatoren aan de zuidzijde. De radiatoren aan de noordzijde zijn recenter en dateren vermoedelijk uit 1988.

Afbeelding 93. Overzicht van de recreatiezaal E1.11 met het podium aan de oostzijde. Het podium is rondom afgewerkt met geperforeerde boardplaten.

Afbeelding 94. Overzicht van de zaal met de noordwand met de reeks van vijf wandschilderingen (1959) en het podium op de achtergrond.

Afbeelding 95. Zicht naar de zuid- en westwand. Rechts de uitgiftebalie (1988) en de doorgang met blauwe patrijspoortdeuren naar de keuken en sanitaire nevenruimen.

Afbeelding 96. Detail van de deur naar de traptoren in bouwdeel E. De getoogde deur dateert uit de bouwtijd van bouwdeel E (1875), doch werd in 1959 aangepast en voorzien van de afgeronde zijwangen.

Afbeelding 97. Detail van de vorige afbeelding met de aftimmerlijsten uit 1875 en de erboven geplaatste geprofileerde sierlijst uit 1959.

Afbeelding 98. Overzicht van de zorgvuldig gedetailleerde houten zit- en opbergbank aan de zuidzijde nabij het podium (1959).

Afbeelding 99. Detail van het vernikkelde hang- en sluitwerk (1959).

Afbeelding 100. Detail van het meest oostelijke venster. Het onderraam werd later vervangen.

Afbeelding 101. Detail van één van de schuiframen. De schuiframen zouden mogelijk kunnen dateren uit de bouwtijd van de vleugel (1822), of zijn ouder en van elders hergebruikt.

Afbeelding 102. Overzicht van de zuidwand in westelijke richting met de sprong in de gevel.

Afbeelding 103. Overzicht van de noordwand in westelijke richting met de sprong in de gevel.

Afbeelding 104. Detail van de wandschildering 'spelen'.

Afbeelding 105. Detail van de wandschildering 'reizen'.

Afbeelding 106. Detail van de wandschildering 'bouwen'.

Afbeelding 107. Detail van de wandschildering 'dans en muziek'.

Afbeelding 108. Detail van de wandschildering 'natuur'.

Afbeelding 109. Detail van de schilderijen. De gele kleur van de wand aan de onderzijde betreft een latere overschildering.

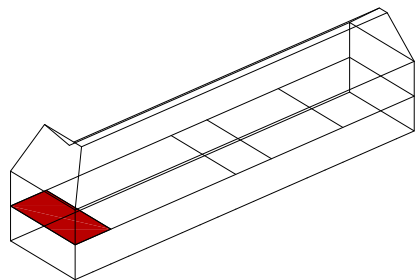
Podium (ruimte F1.05 en 1.06)

Het podium hoort bij de recreatiezal en is het gevolg van de verbouwing uit 1959, waarbij de huidige vloer, plafond en wandafwerkingen werden aangebracht.

De vloer is voorzien van houten deeltjes van 10 cm breedte, voorzien van techniekluikjes. De vloerdelen zijn roodgeschilderd en vertonen sporen van de voormalige coulissen in een trapeziumvormige opstelling.

De wanden zijn kaal gepleisterd en voorzien van een plint van 6,5 x 1,5 cm. De wanden zijn nagenoeg blind. Tegen de noordwand is een hokje uit houten stijl- en regelwerk geplaatst (1959). Aan de oostzijde is een kapstok met kleedinghaakjes aanwezig. Tegen de zuidwand bevinden zich de stoppenkasten, terwijl in de westwand luikjes met daarachter verlichting achter de akoestische panelen rondom de toneelopening aanwezig zijn.

Het plafond bestaat uit een kaal betonplafond, waarvan de bekistingslatten nog als afdruk in het betonwerk zichtbaar zijn.

Afbeelding 110. Overzicht van de noordwand van het podium F1.05. De ruimte toont de onafgewerkte betonnen zoldervloer (1959).

Afbeelding 111. Overzicht van de zuidwand van het podium met de doorgang naar het aangrenzende bouwdeel E.

Afbeelding 112. Detail van de podiumvloer met de sporen van de trapeziumvormige opgestelde coulissen.

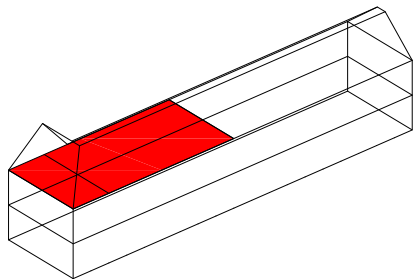
EHBO + BHV (ruimte E2.02)

De zolderruimte van bouwdeel A betreft de zolder boven de recreatiezaal. De huidige zolder werd aangebracht tijdens de verbouwing uit 1959, waarbij de huidige betonvloer, een deel van de kapconstructie, het dakbeschot en overige afwerkingen werden aangebracht. De zolder was aanvankelijk een sportzaal en werd als EHBO en bedrijfshulpverleningsruimte gebruikt.

De ruimte wordt ingedeeld in zes traveeën door vijf spanten, die het afgeplatte zadeldak ondersteunen. De spanten betreffen een moderne variant van de zogenaamde Philibert-spanten, uitgevoerd met een doorsnede van 35 x 8 cm. De spanten dragen de gordingen van 22,5 x 7 cm, waarop het vuren dakbeschot uit 14 cm brede delen met messing- en groef is aangebracht. De spanten zijn middels vernieuwde blokkeels van 17 x 7 cm aan de borstwering verbonden. De kapconstructie kent zogenaamde aanlopers nabij de kapvoet, alwaar de dakhelling flauwer wordt (ca. 30 graden). Het platdak is voorzien van diverse lichtkoepels. Het overhoeks geplaatste spant op de noordoostelijke hoek betreft een verbeterd hollands spant, bestaande uit dubbele trekplaten en blokkeels van 20 x 6 cm, staande op slossen van 19 x 8 cm en met ijzeren verbindingsstrippen van 87 x 20 x 0,5 cm.

De vloer betreft een linoleumvloer met een 'terrazzo' look en schijnvoegen voor tegels van 50 x 50 cm.

De wanden bestaan aan de noord- en zuidzijde uit gemetselde borstweringen. Aan de noordzijde is deze 40 cm hoog, aan de zuidzijde 95 cm. Op de borstweringen zijn zware grenen muurplaten van 16 x 8 cm aangebracht, die qua ouderdom en detaillering overeenkomen met de kapconstructie van bouwdeel

E (1875)

De westwand, de kopgevel aan de zijde van de aangrenzende kapel, is voorzien van een wandschildering, getiteld 'Sportvreugde'. De schildering is opgebouwd uit geometrische figuren in de kleuren rood, geel, lichtblauw, blauwgrijs en lichtgroen, overeenkomend met schilderingen op de noordwand van de toeneelruimte op

de eerste verdieping (1959). Tegen de wand is een schoorsteenkanaal, alsmede een hoger geplaatst luikje aanwezig.

Tegen de zuidwand is een keukenblokje geplaatst (1988). Voorts is hier een luik met gipsplaatbekleding, alsmede een getoogde stalen deur met zware gehengen (1875) naar het trappenhuis van de traptoren van het aangrenzende bouwdeel E aanwezig. De gehengen zijn op hardstenen hengblokjes van 32 x 22 cm geplaatst in de bakstenen brandmuur. Hiervóór is een tweede meranti kozijn als extra voorziening geplaatst (1988). In de dagkant van het steekkapje van de doorgang naar het trappenhuis is de uit de tijd van de verbouwing van de kap daterende electra nog aanwezig. Deze bestaat uit zwart kunststoffen wandcontactdozen en en aluminiumkleurig geschilderde pvc mantelbuizen (1959). De overige elektrische installaties zijn recent (1988).

In de ruimte zijn enkele bouwsporen aanwezig. Halverwege de noord- en zuidwand is er een sprong in de borstwering aanwezig. Deze sprong correspondeert met die in de onderliggende ruimte en hoort bij de middenrisaliet aan de noordzijde.

Verder zijn er latjes op de spanten aanwezig, die wijzen op een vroegere (gedeeltelijke) beplating van de binnenzijde van de kap. Voorts wijken de verbeterde hollands spanten aan de oostzijde af van de overige en zijn deze tevens ongeschilderd. Vermoedelijk dateert de gehele kapconstructie uit één bouwfasen (1959), en werd in de sportzaal bewust voor de speciale gekromde spanten gekozen om een maximale ruimtewinst in de zaal te behalen.

Afbeelding 113. Zicht in de zolderruimte E2.02 met de afgeronde spanten van de sportzaal (1959).

Afbeelding 114. Detail van de vorige afbeelding met de verbindingstrips tussen beide spantbenen. De afdrukken met schroefgaten behoren bij de voormalige ringen en andere gymnastiekattributen in deze zaal.

Afbeelding 115. Zicht in de kapconstructie van de zolderruimte met vuren dakbeschot en een tweetal daklichten (1959).

Afbeelding 116. Detail van de kappantten aan de oostzijde van de zolderruimte. Deze spanten werden tijdens de verbouwing van 1959 eveneens gewijzigd ten einde de dakvalken van de gevels van de bouwdelen A en E goed op elkaar te laten sluiten.

Afbeelding 117. Zicht op de westelijke kopwand van de zolder met decoratieve schildering uit 1959.

Afbeelding 118. Overzicht van sportzaal voor personeel en gedetineerden gezien richting het westen. Foto Dikken en Hulsinga, februari 1983. Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLB088.

Afbeelding 119. Detail van de plaatstalen deur naar de zolder van bouwdeel E (1875).

Afbeelding 120. Detail van het electrawerk met opbouw wandcontactdozen en schakelaars (1959).

MONUMENTWAARDE VAN HET GEBOUW

Een bouwhistorisch onderzoek is een middel om te komen tot een gefundeerde waardering van het pand. Deze waardering wordt meestal uitgedrukt aan de hand van de volgende indeling in categorieën:

Categorie 1: hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk

Categorie 2: positieve monumentwaarde, behoud wenselijk

Categorie 3: indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk

Stedenbouwkundige situering : categorie 1 en 2

De situering van de vleugel is beeldbepalend voor de bebouwing aan de Keizersgracht (categorie 1).

De vleugel is voorts eveneens beeldondersteunend voor de bebouwing rondom het tweede voorplein (categorie 2).

Bouwmassa : categorie 1 en 3

De waardering van de bouwmassa wijkt enigszins af van de reeds genoemde stedenbouwkundige waardering. Hierbij bezitten vrijwel alle 19de-eeuwse gebouwen een hoge monumentwaarde (categorie 1). Bouwdeel A is bovendien het oudste bouwdeel van het complex (1822). De aangebouwde gang aan de binnenplaats uit 1997 vertegenwoordigt vanwege de geringe ouderdom geen monumentwaarden (categorie 3).

Constructie : categorie 1 en 3

De waardering van de constructie komt in grote lijnen overeen met de genoemde waardering van de bouwmassa's. De hoofdvleugels bezitten een monumentale constructie (categorie 1). Hier zijn met name de enkelvoudige balklagen van de begane grond, alsmede de kapconstructie van de kerk waardevolle elementen (categorie 1).

De betonnen zoldervloer en de bijbehorende kapconstructie boven de recreatieruimte aan de oostzijde is indifferent (categorie 3). De constructie van de aangebouwde gang uit 1997 vertegenwoordigt geen monumentwaarden (categorie 3).

Exterieur : categorie 1 en 3

De waardering van het exterieur komt exact overeen met de reeds besproken bouwmassa en constructie. Behalve de ouderdom van bouwdeel A (1822) wordt de grondslag voor deze hoge waardering mede gevormd door de kwalitatief goede en zorgvuldige detaillering van de diverse onderdelen, waaronder het metselwerk met speklagen in rode of geschilderde stenen, vensteropeningen met zandstenen hoekblokken en ontlastingsbogen en een uitkragende gootlijst (categorie 1).

De aanpassingen van ná 1965, zoals aangebouwde gang met een gevel in glazenbouwstenen, zijn zuiver utilitair van aard en bezitten geen monumentwaarde (categorie 3).

Interieur : categorie 1, 2 á 3 en 3

Het bouwdeel bezit ruimten in deze drie categorieën.

In deze vleugel is de oorspronkelijke indeling diverse malen gewijzigd bij de verbouwingen van 1877, 1906, 1951, 1959, 1988 en 1997.

De voormalige kerk bezit een rijk gedetailleerd interieur met een monumentale kapconstructie en tongewelf uit 1906. Deze ruimte vertegenwoordigt een hoge monumentwaarde (categorie 1).

De recreatiezaal op de eerste verdieping aan de oostzijde kreeg zijn huidige aanzien tijdens de verbouwing in 1959. In de ruimten werd een vijftal muurschilderingen in blindnissen in de noordgevel opgenomen, karakteristiek voor de wederopbouwperiode. De ruimte vertegenwoordigt een positieve tot indifferente monumentwaarde (categorie 2 á 3). Dit geldt tevens voor de wandschildering op de westelijke kopwand van de bovengelegen zolderruimte.

De overige ruimten van dit bouwdeel bezitten een indifferente monumentwaarde (categorie 3). Het betreft hier overige vertrekken op de begane grond en eerste verdieping, alsmede de gymzaal op de oostelijke zolder.

AANBEVELINGEN VOOR NADER ONDERZOEK

Het bouwdeel werd reeds als onderdeel van de bouwhistorische verkenning van het bureau Baac uit 2008 onderzocht. Desondanks kunnen een drietal aanbevelingen voor nader onderzoek worden genoemd, die bij een eventuele toekomstige functie-wijziging en daarmee gepaard gaande verbouwing van het complex nuttig danwel noodzakelijk zijn.

Kleuronderzoek

Voor zover bekend heeft er tot op heden nog geen systematisch kleuronderzoek in het gebouw plaatsgevonden. Tijdens het veldwerk is gebleken dat er verspreid door het gebouw nog oudere afwerkklagen zich bevinden. Voorbeelden zijn de trap, de kozijnen, deuren en enkele balklagen. Deze zouden onderzocht kunnen worden, zodat meer bekend wordt over de eerdere afwerkingen van het interieur.

Archeologisch onderzoek

Indien sloop- en/of graafwerkzaamheden op het terrein plaatsvinden, dient men rekening te houden met een archeologisch onderzoek.

Archivalisch onderzoek

In het kader van deze rapportage werd slechts beperkt archiefonderzoek verricht. Dit beperkte zich tot het archief van bouw- en woningtoezicht van de gemeente Leeuwarden, het archief van het Historisch Centrum Leeuwarden, het archief van het Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum 'Tresoar' te Leeuwarden en het Nationaal Archief te 's-Gravenhage. Mogelijk kunnen middels aanvullend archiefonderzoek de in het bestek uit 1874 genoemde detailtekeningen alsnog achterhaald worden.

Afbeelding 121. Overzicht van de voorgevel van Bouwdeel A met daarin de dichtzettingen van de verschillende vensters sinds 1959. In het midden is de locatie van de voormalige poort gestippeld weergegeven. Deze gevelopeningen kunnen afhankelijk van de herbestemming desgewenst heropend worden. De oorspronkelijke blindnissen vertegenwoordigen een positieve monumentwaarde, zodat behoud ervan wenselijk is.

AANBEVELINGEN VOOR RESTAURATIE EN HERGEBRUIK

In aansluiting op het voorgaande zijn aanbevelingen te geven voor een toekomstige restauratie of verbouwing van het bouwdeel. Deze aanbevelingen zijn er op gericht om de in het bouwdeel aanwezige – deels verborgen – kwaliteiten te versterken, dan wel terug te laten komen. De aanbevelingen staan derhalve geheel los van de mogelijkheden of beperkingen die een eventuele toekomstige verbouwing qua programma en budget biedt.

Exterieur

Het exterieur van het bouwdeel is in grote lijnen nog gaaf. De in 1997 aangebouwde gang langs de binnenplaatsgevel, bestaande uit betonsteen en glazen bouwstenen, doet afbreuk aan de beleving van de vleugel en zou bij voorkeur verwijderd moeten worden.

Hoewel praktisch en functioneel geldt hetzelfde voor de diverse gevelaanpassingen die de 20ste eeuw in de gevels hebben plaatsgevonden. Voor de binnenplaatsgevel kan worden gesteld dat door het verwijderen van de aangebouwde gang de gevel met de centraal geplaatste poort weer goed tot zijn recht zal komen.

De noord- en de zuidgevel zijn voorzien van reeksen blindnissen met – afhankelijk van de achterliggende ruimten en hun functies – schuiframen, kleine vensters of een geheel blinde invulling. De architectuur van dit gebouw uit 1822 bestond daarbij uit een gevelraster van blindnissen met een relatief willekeurige invulling daarvan in vensters. Hierdoor kan gesteld worden dat extra vensters in beginsel probleemloos in de gevels aangebracht kunnen worden, zolang deze in de bestaande blindnissen geplaatst worden. Een uitzondering hierop vormen de laatste nog resterende oorspronkelijke blindnissen, die vanwege hun authenticiteit en ouderdom een positieve monumentwaarde vertegenwoordigen en derhalve bij voorkeur gehandhaafd zouden moeten blijven.

De voormalige poortdoorgang in de noordgevel werd tijdens de verbouwing van 1959 dichtgemetseld. Indien een aparte ontsluiting van de tweede binnenplaats wenselijk zou zijn, zou overwogen kunnen worden deze doorgang te heropenen.

Verder werd tijdens de verbouwing van 1959 ook de dakbedekking vervangen door de huidige romaanse pannen. Afhankelijk van de mate van herstel van deze vleugel zou overwogen kunnen worden de oorspronkelijke vlakke Friese pannen weer aan te brengen.

Afbeelding 122. Zicht op de binnenplaatsgevel ter hoogte van de begane grond. Deze gevel wordt thans geheel door de in 1997 aangebouwde gang aan het zicht onttrokken. De gang zou bij voorkeur verwijderd moeten worden.

Afbeelding 123. Overzicht van de huidige situatie van de kapel. De installaties en de scheidingswand uit 1988 zouden bij voorkeur verwijderd dienen te worden.

Afbeelding 124. Zicht op het plafond van de kerk met de oorspronkelijke kronen. Een meer bij de kerkruijnte passende inrichting is aan te bevelen. Foto 1948. Collectie Beeldbank Leeuwarden, documentnr.: FDBLHSPLA035.

Interieur

In het interieur is de kapel de meest waardevolle ruimte. Hier is het herstel van de situatie van 1906 aanbevelenswaardig. De scheidingswand uit 1988 tussen de entresol en de rest van de kerk zou verwijderd moeten worden. Ook de in de ruimte uitgebouwde toiletgroep zou deels uitgenomen moeten worden, ten einde de ruimte weer in zijn oorspronkelijke omvang te herstellen.

De recreatiezaal op de eerste verdieping vertegenwoordigt een positieve tot indifferente monumentwaarde. De voor de wederopbouwperiode karakteristieke ruimte is echter niet dusdanig kwalitatief bijzonder dat aanpassingen in de indeling vrijwel niet mogelijk zijn. Indien voor een afwijkende indeling en het heropenen van de blindnissen gekozen zou worden, dienen de schilderijen geconserveerd en uitgenomen te worden en bij voorkeur elders in de vleugel herplaatst te worden.

De ruimten op de begane grond vertegenwoordigen thans als interieurs een indifferente monumentwaarde. Door verwijdering van de verlaagde plafonds zouden de oorspronkelijke balklagen desgewenst weer in het zicht gebracht kunnen worden. De ruimten zijn en waren echter zuiver utilitair van aard en kenden nauwelijks bijzondere architectuurwaarden. De ruimten kunnen desgewenst van een nieuwe indeling in kleine vertrekken voorzien worden.

De gang met de twee isoleercellen uit 1951 vertegenwoordigt voornamelijk waarde uit oogpunt van de gebruikshistorie. Daar echter op meerdere plaatsen in het complex nog isoleercellen voorhanden zijn – onder andere bij bouwdeel D – is het behoud van deze ruimten niet noodzakelijk.

De zolderruimte boven de oostelijke recreatieruimte vertegenwoordigt een indifferente monumentwaarde. Indien de zolder van een nieuwe indeling in kleine vertrekken voorzien wordt, dienen de binnenwanden zoveel mogelijk reversibel te zijn.

Afbeelding 125. Zicht op de in 1988 uitgebouwde toiletgroep in de oostwand van de kerkruimte. Verwijdering van deze toiletgroep maakt het herstel van de oorspronkelijke ruimte weer mogelijk.

Afbeelding 126. Zicht in de recreatiezaal op de eerste verdieping. De ruimte kwam in 1959 tot stand. In de blindnissen aan de noordgevel - links op de foto - werden muurschilderingen aangebracht.

Afbeelding 127. Detail van de vorige afbeelding met één van de muurschilderingen met het thema 'spellen'. Deze schilderingen vertegenwoordigen een positieve monumentwaarde. Indien de voormalige gevelopeningen weer heropend zouden worden is demontage van deze muurdelen inclusief het pleisterwerk en schilderingen gewenst teneinde de muurdelen met schilderingen te behouden en elders in de vleugel of het complex te herplaatsen.

Afbeelding 128. Detail van de muurschildering "Sportvreugde" op de zolder aan de oostzijde uit 1959. Ook hier is het behoud van de schildering wenselijk.

Afbeelding 129. Zicht in één van de ruimten op de begane grond. De ruimten bezitten een indifferente monumentwaarde en kunnen redelijk vrij opnieuw ingedeeld en aangepast worden. De 19de-eeuwse gietijzeren kolommen zijn hier hergebruikt (1959) en kunnen desgewenst gewijzigd of verwijderd en elders hergebruikt worden.

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN EN LITERATUUR

Archieven

Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum 'Tresoar' te Leeuwarden

Gemeente Leeuwarden, Archief Bouw- en Woningtoezicht.

Historisch Centrum Leeuwarden, Archief Bouw- en Woningtoezicht.

Nationaal Archief te 's-Gravenhage, archief Ministerie van Justitie.

Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Algemeen Rijksarchief, Afd. Kaarten en Tekeningen, Rijksgebouwendienst, Inv. nr. 789, 791, 792, 793, 1783 en 1790.

Beeldbank Leeuwarden: <http://hcl.pictura-dp.nl/>

Website Stichting Blokhuispoort: <http://www.blokhuispoort.nl/>

Literatuur

B.A.T.J. Dukers, *De plaats van de strafgevangenis aan de Noordsingel in Rotterdam binnen de ontwikkeling van gevangenissen in Nederland en West-Europa*, in : *De Penitiaire Inrichting en het voormalige Gerechtsgebouw en archiefgebouw aan de Noordsingel te Rotterdam*, Rapport II, Rijksgebouwen-dienst Directie Vastgoed Den Haag / Bureau Bouwwerk Holten Utrecht 2008.

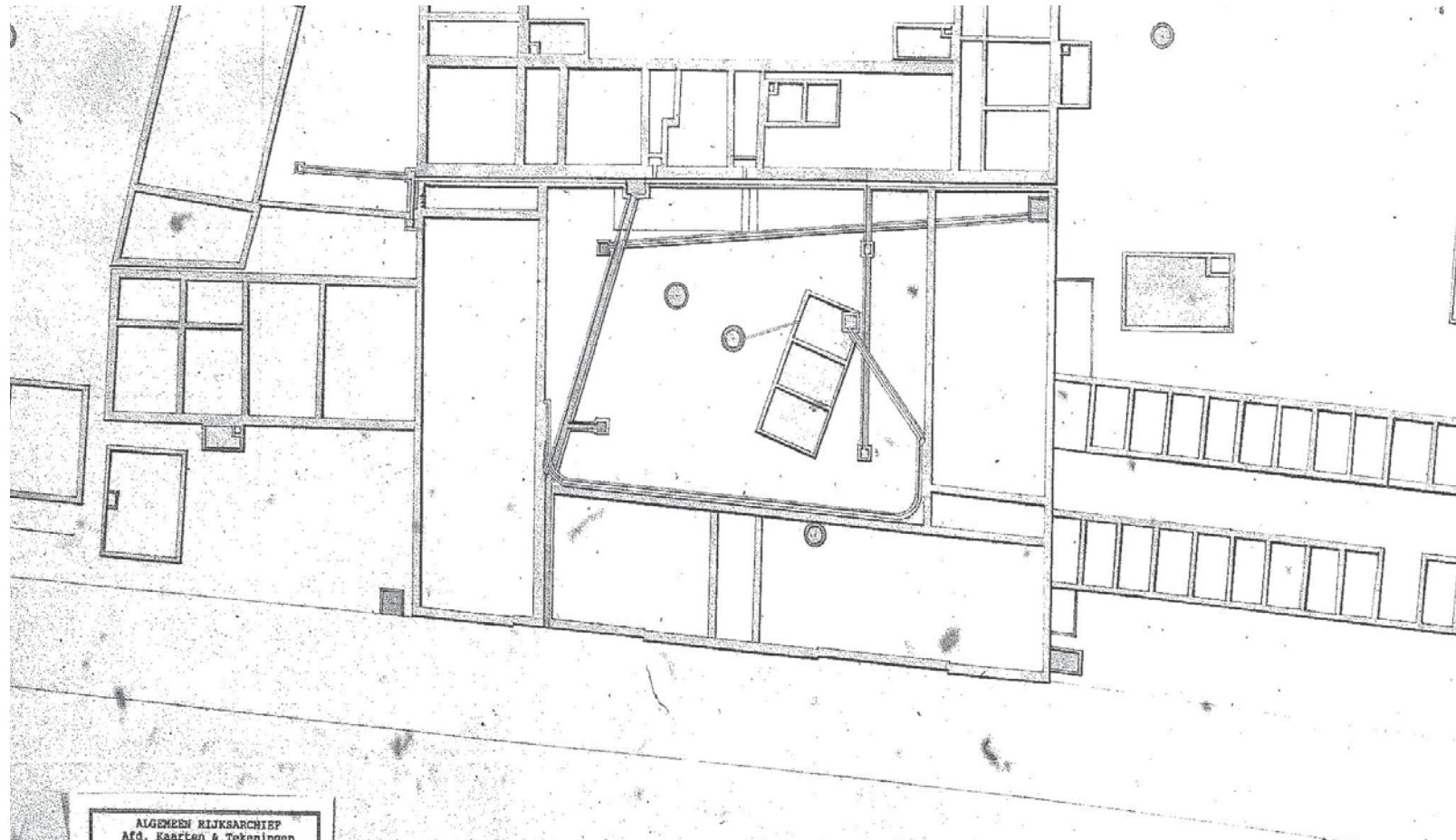
Ros Floor, *J.F. Metzelaar (1818-1897) en W.C. Metzelaar (1848-1918), Bouwmeesters voor Justitie*, Rotterdam 2009.

J. Kamphuis, E.D. Orsel en K. Emmens, *Justitiële Inrichtingen "Oostereiland" Hoofd I te Hoorn, Bouwhistorische aantekening*, Rijksgebouwendienst Bureau Rijksbouwmeester, 's-Gravenhage 1998.

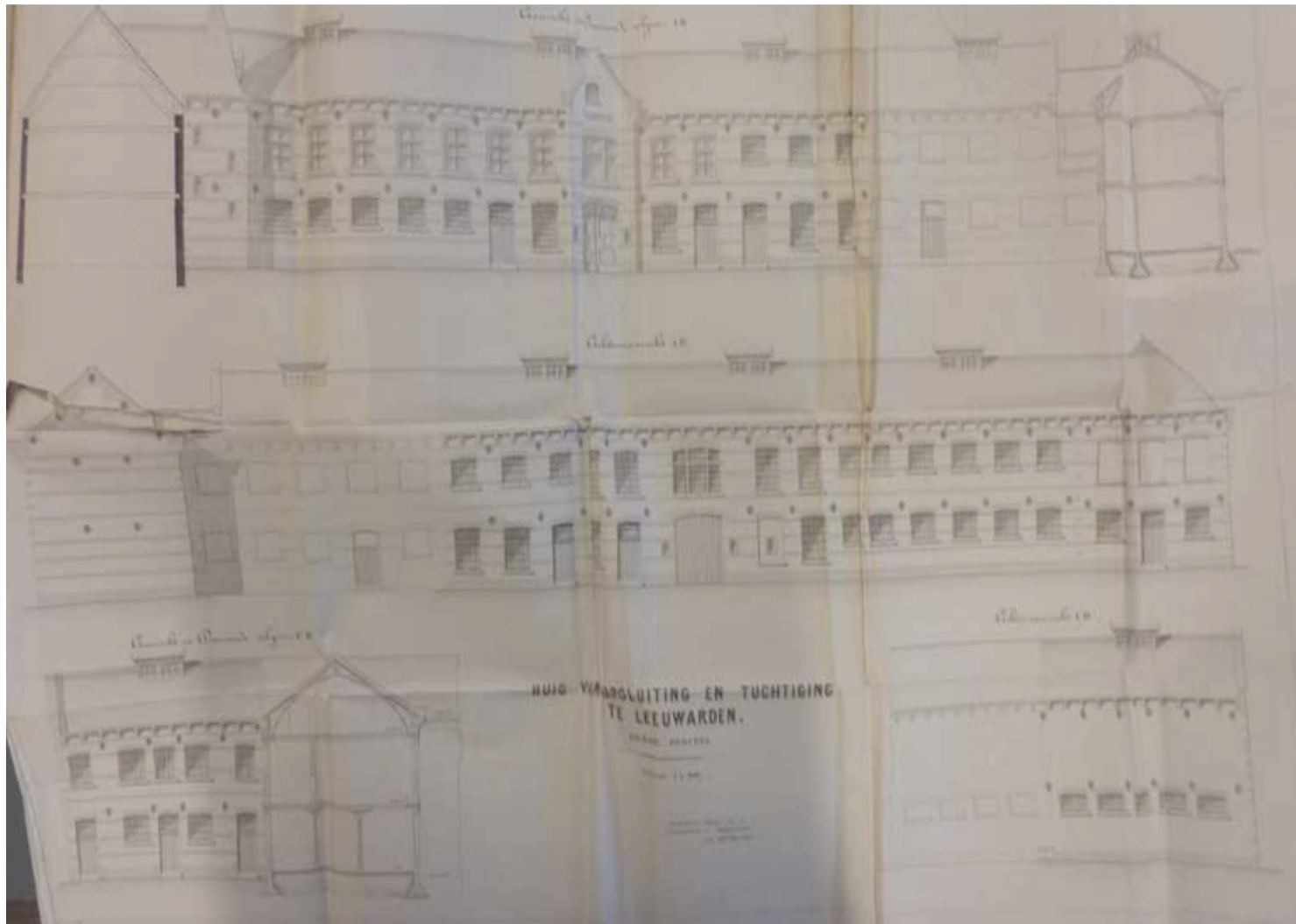
Dr. Ph. Kooperberg, *'Geneeskundige plaatsbeschrijving van Leeuwarden'*, Den Haag 1888.

J.M.J. Willems, M.C. van Dam, Leeuwarden Blokhuispoort, *Bouwhistorische verkenning met waardestelling*, BAAC, 's-Hertogenbosch 2008.

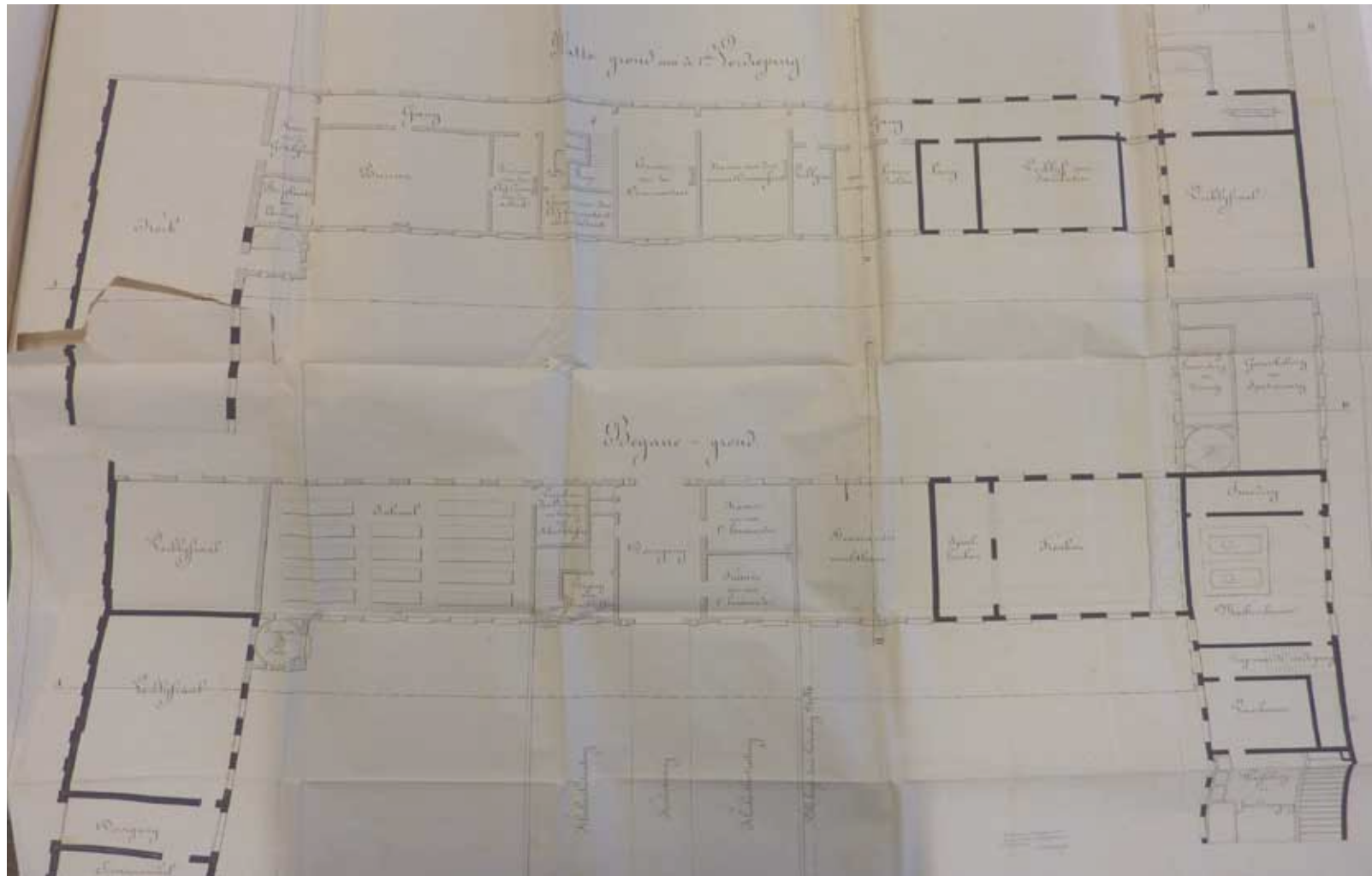
BOUWTEKENINGEN

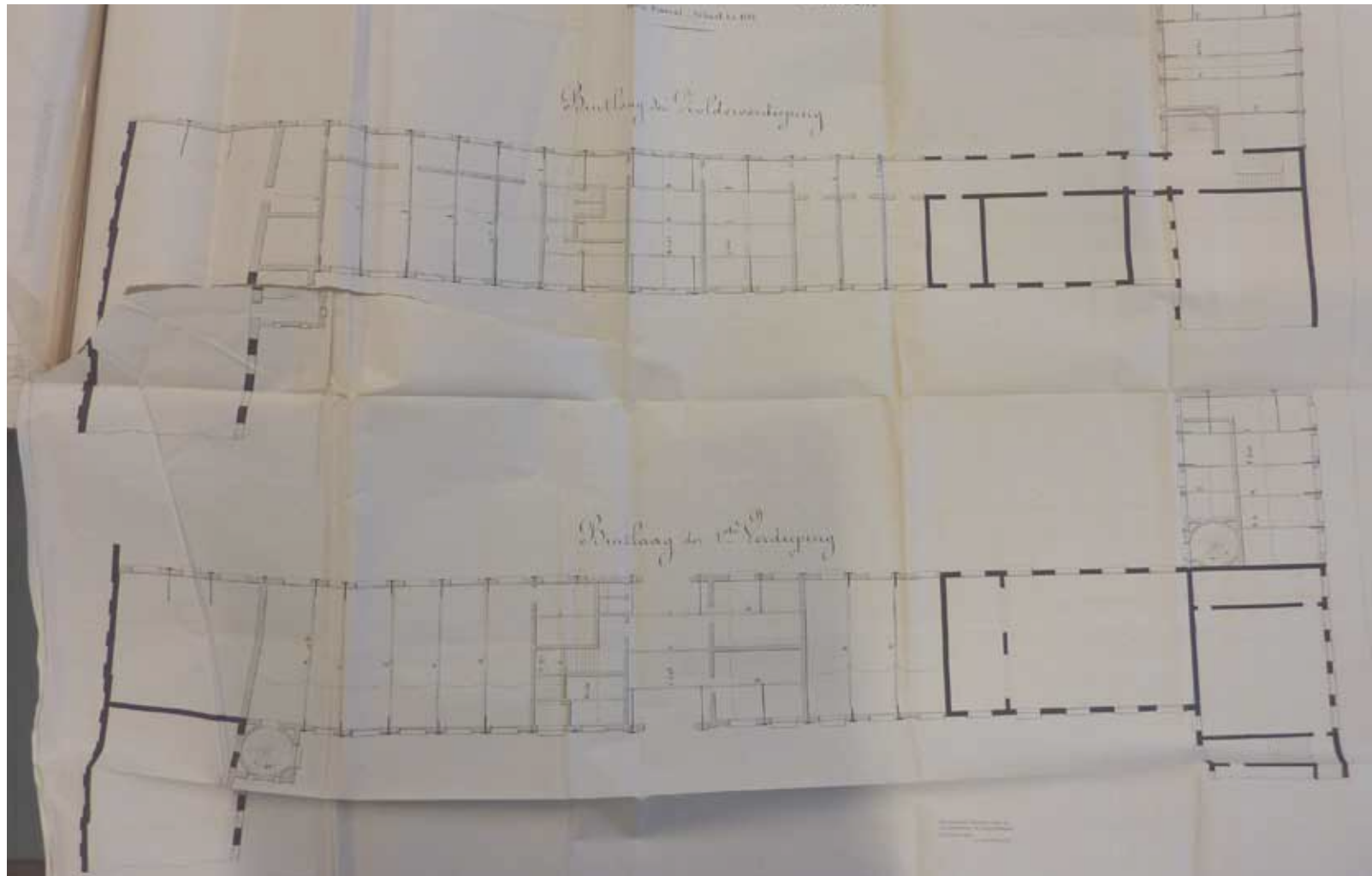
Afbeelding 130. Detail van de plattegrond van de bestaande toestand van de begane grond van het gehele complex, 1870. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwdienst RGD, inv.nr. 789.1. Vóór de nieuwbouw van bouwdeel E in 1875 maakte het oostelijke deel van bouwdeel A functioneel deel uit van de oostelijke vleugel van de voorganger van het huidige bouwdeel E.

Afbeelding 131. Bouwtekening met de westgevel en plattegronden van bouwdeel E, door W.C. Metzelaar, 1874. Tijdens de aanbouw van bouwdeel E werd de oostelijke zijgevel van Bouwdeel A geheel vernieuwd. Collectie Tresoar, archieven gevangeniswezen, toegangsnr: 50-01, inv.nr: 717.

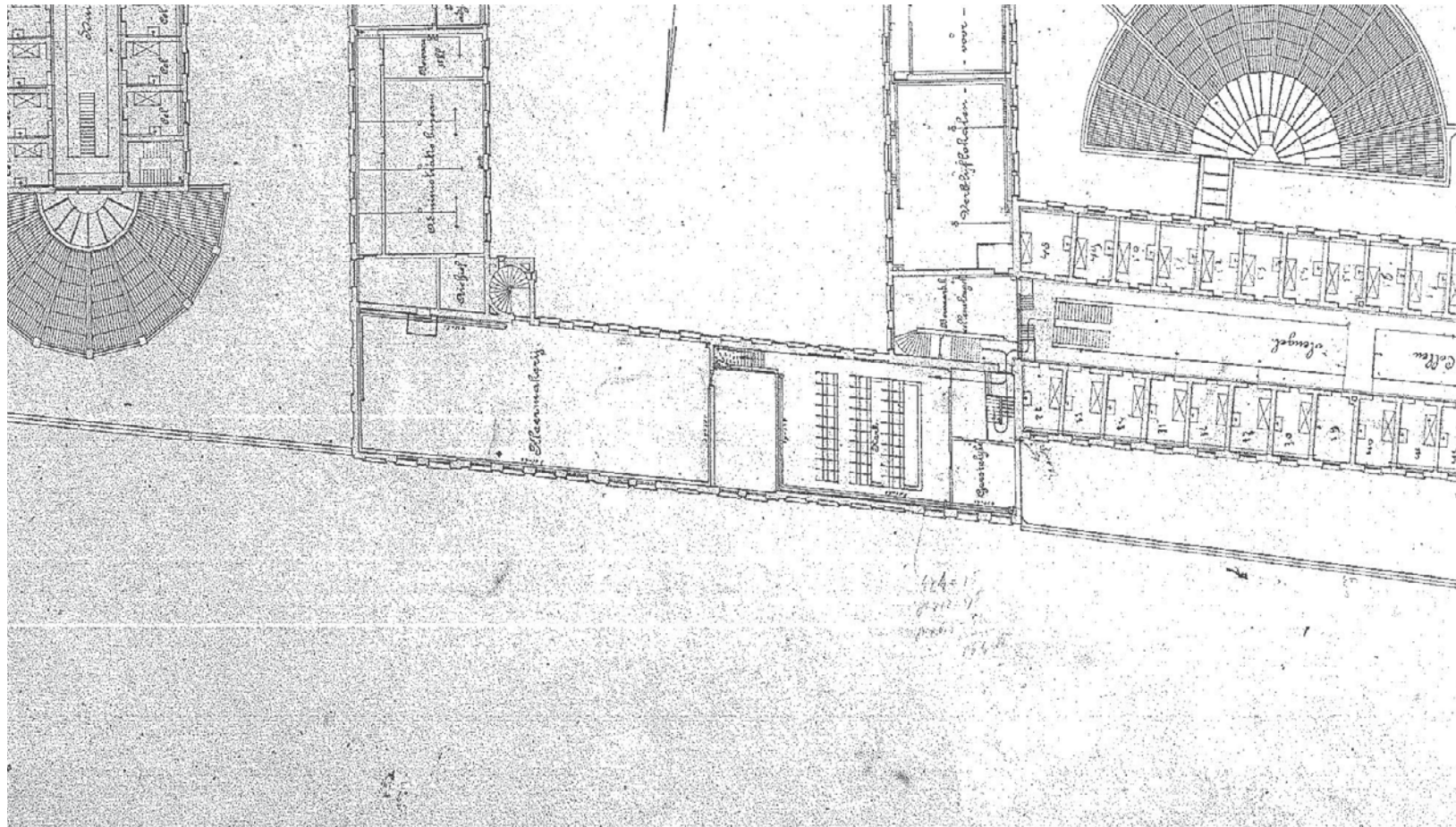
Afbeelding 132. Bouwtekening met de plattegronden van de begane grond en eerste verdieping van bouwdeel E, door W.C. Metzelaar, 1874. Bij de bouw van bouwdeel E werden tevens de aansluitende oostelijke en zuidelijke gevels van bouwdeel A vernieuwd. Collectie Tresoar, archieven gevangeniswezen, toegangsnr: 50-01, inv.nr: 717.

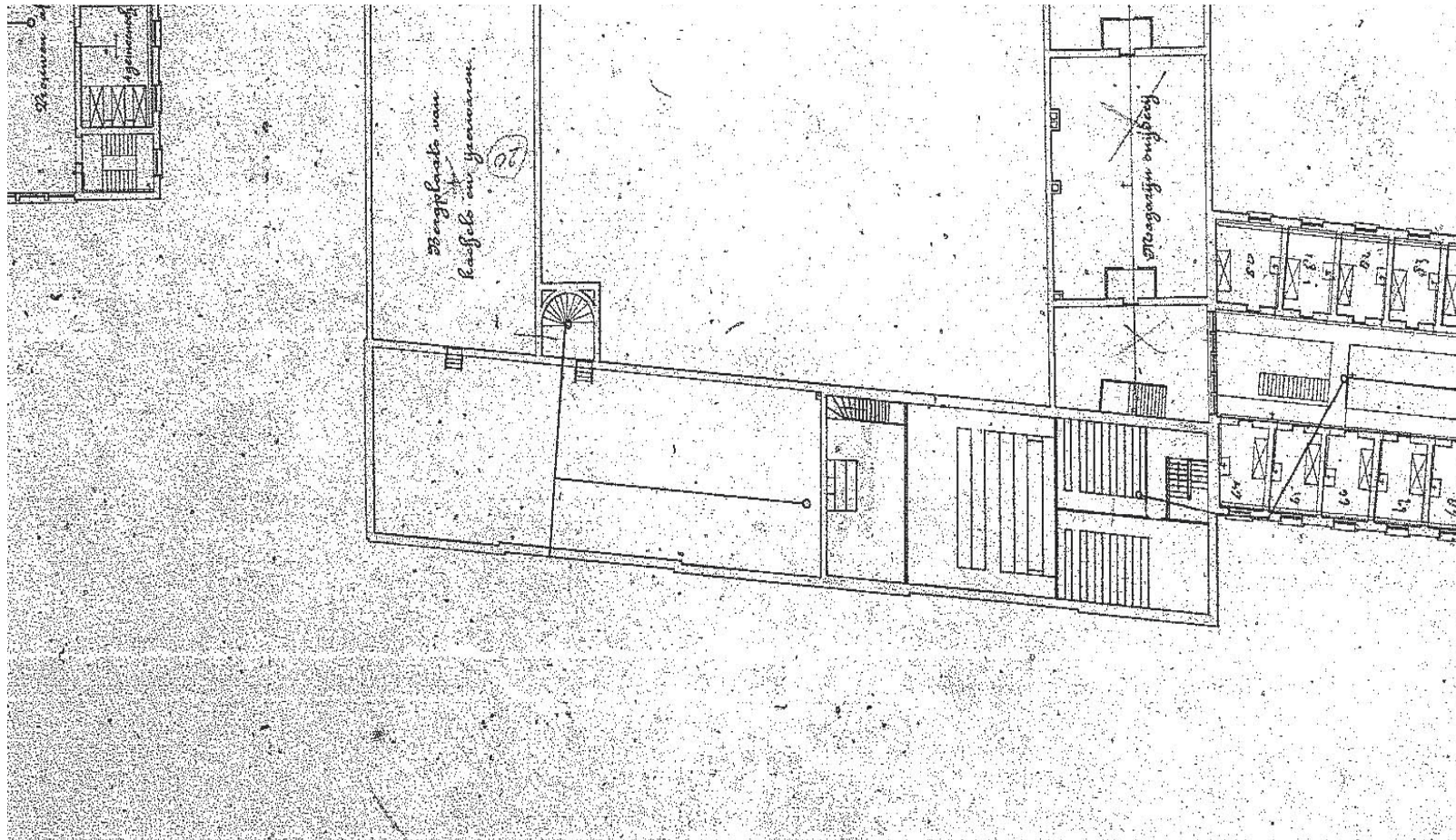
Afbeelding 133. Bouwtekening met de plattegronden met de balklagen van de begane grond en eerste verdieping van bouwdeel E, door W.C. Metzelaar, 1874. Bij de bouw van bouwdeel E werden tevens de aansluitende oostelijke en zuidelijke gevels van bouwdeel A vernieuwd. De enkelvoudige balklaag werd hierbij vermoedelijk hergebruikt. Collectie Tresoar, archieven gevangeniswezen, toegangsnr: 50-01, inv.nr: 717.

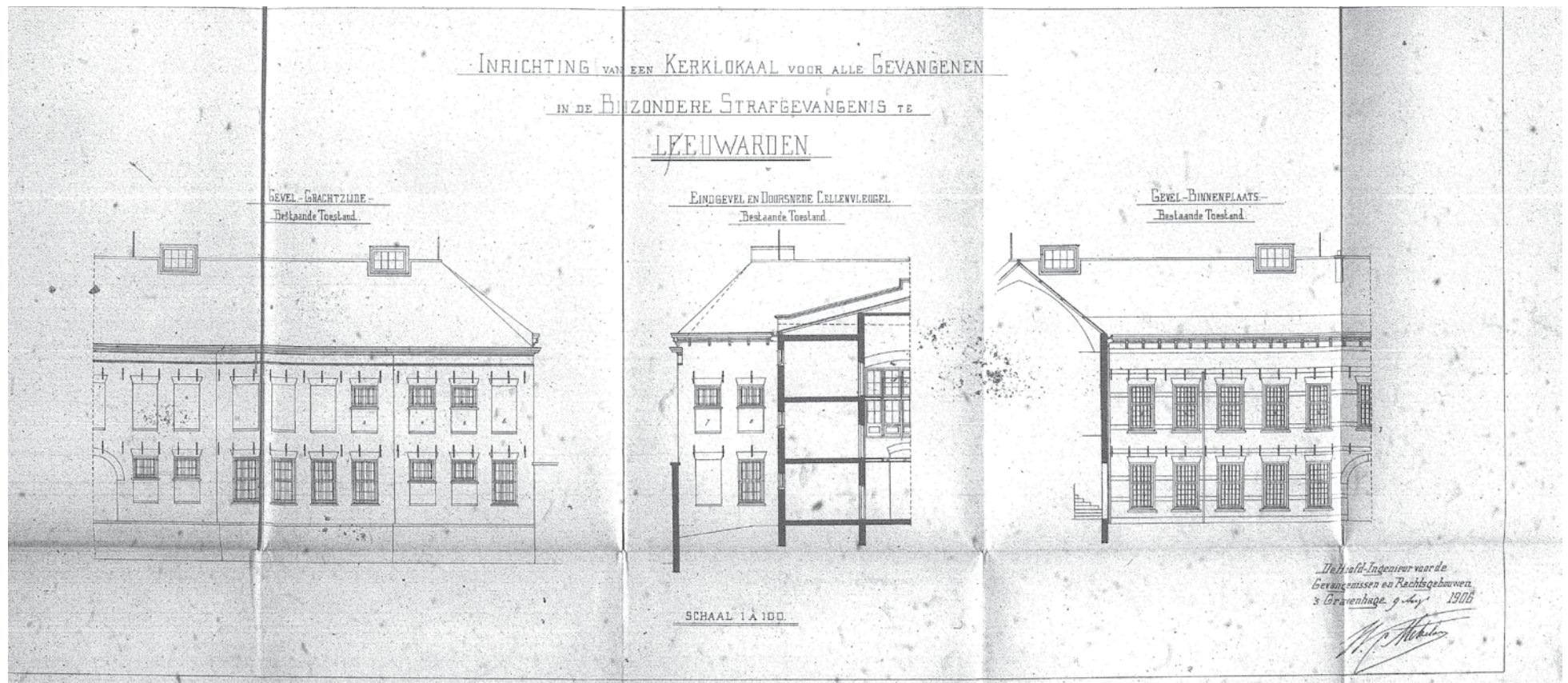
Afbeelding 134. Detail van de plattegrond van de begane grond van het gehele complex, 1 mei 1894. De indeling van de begane grond van bouwdeel A is ongewijzigd. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.17.

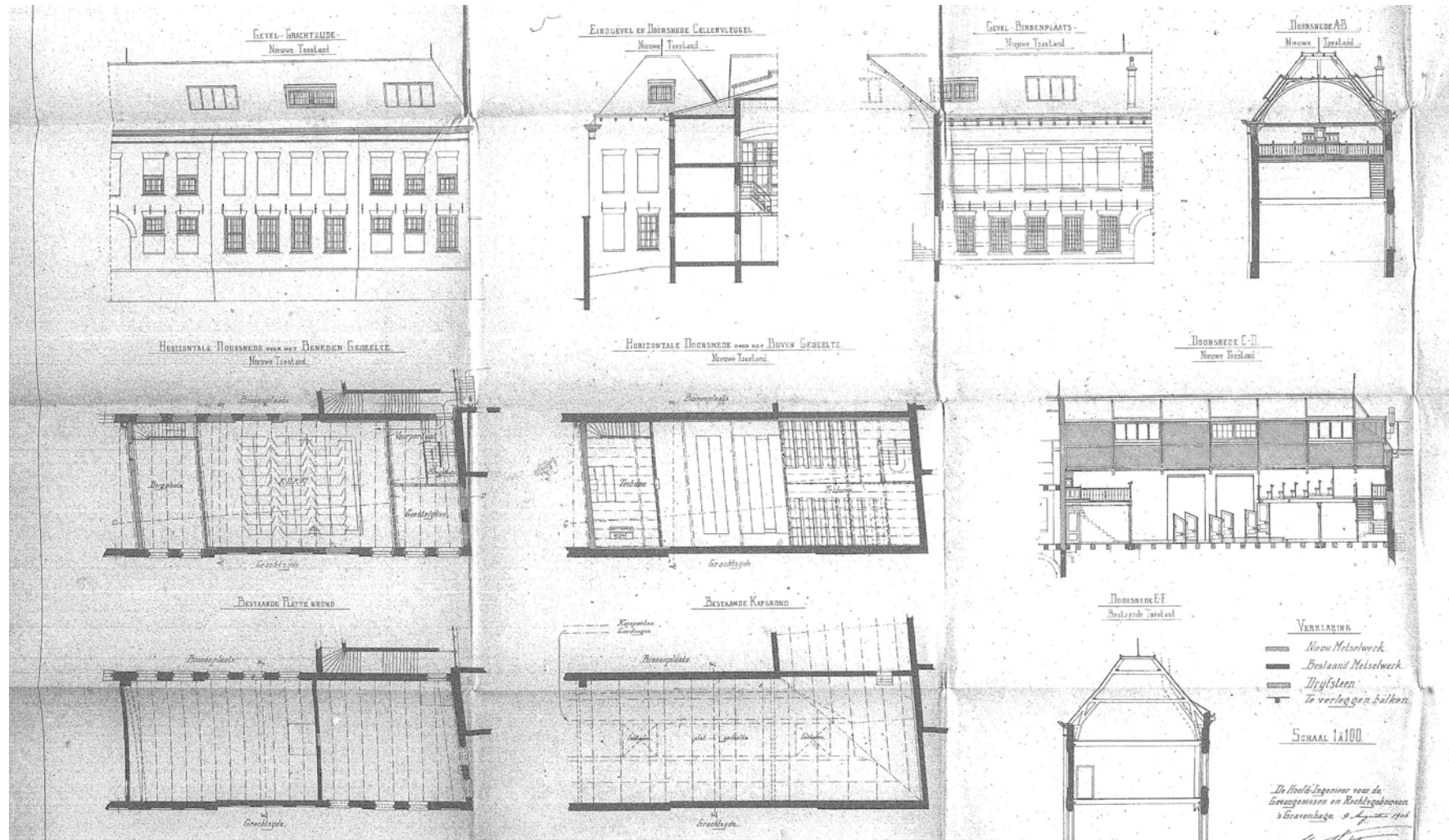
Afbeelding 135. Detail van de plattegrond van de eerste verdieping van het gehele complex, 1 mei 1894. De indeling van bouwdeel A is ongewijzigd. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.15

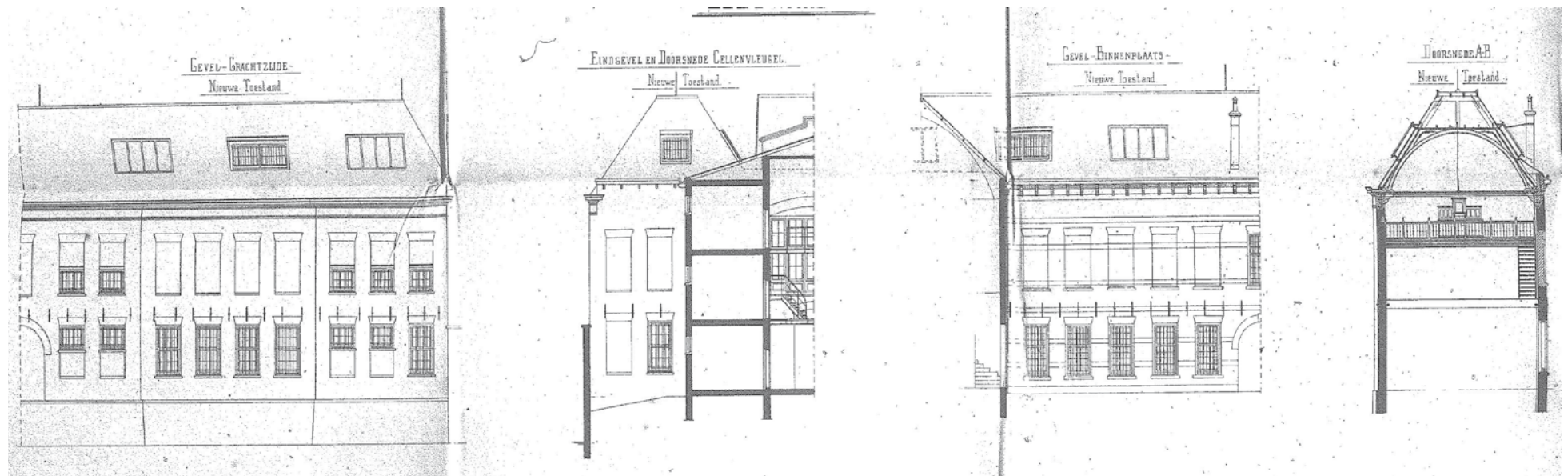
Afbeelding 136. Detail van de plattegrond van de tweede verdieping van het gehele complex, 1 mei 1894. De indeling van bouwdeel A is ongewijzigd. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.14.

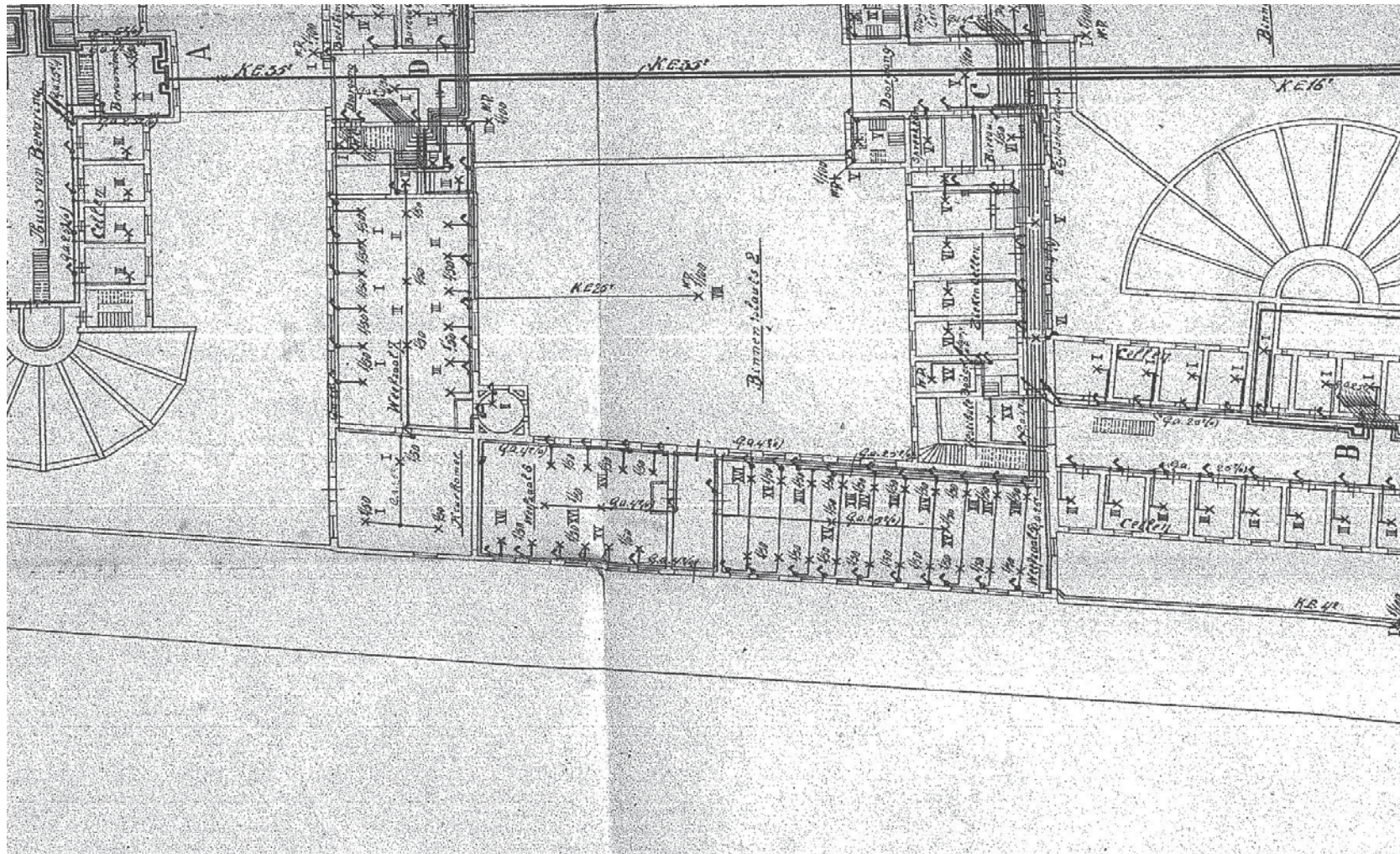
Afbeelding 137. Bouwtekening met bestaande toestand van de voorgevel, zijgevel en doorsnede van bouwdeel A, door W.C. Metzelaar, 1906. Bij de verbouwing van de kerk werden diverse ramen op de eerste verdieping dichtgezet en werden de daklantaarns verwijderd en vervangen door dakkapellen en dakramen. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 790.15.

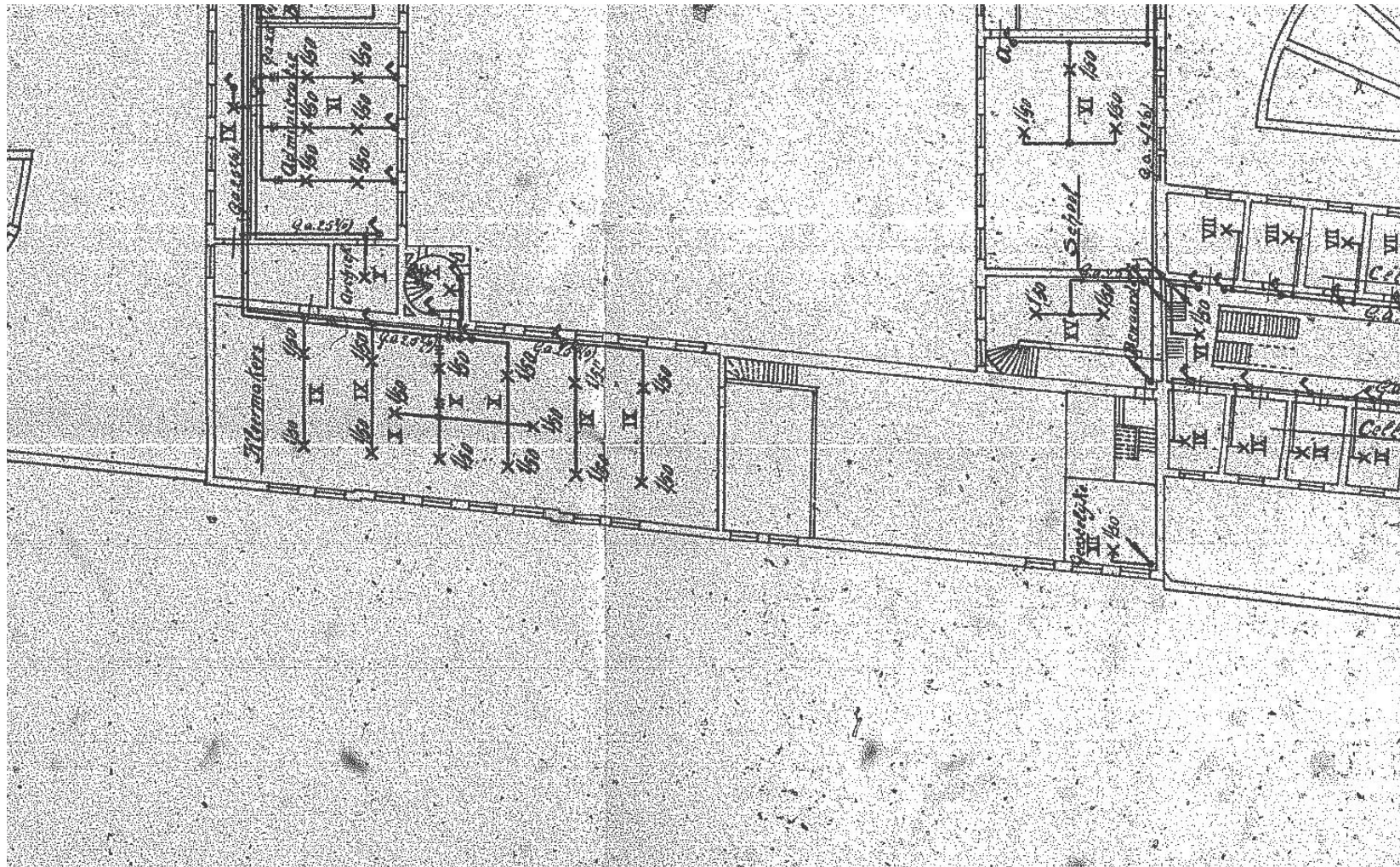
Afbeelding 138. Bouwtekening met de gevels, plattegronden en doorsneden van bouwdeel A, door W.C. Metzelaar, 1906. Bij de verbouwing van de kerk werden diverse ramen op de eerste verdieping dichtgezet en werden de daklantaarns verwijderd en vervangen door dakkapellen en dakramen. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 790.14.

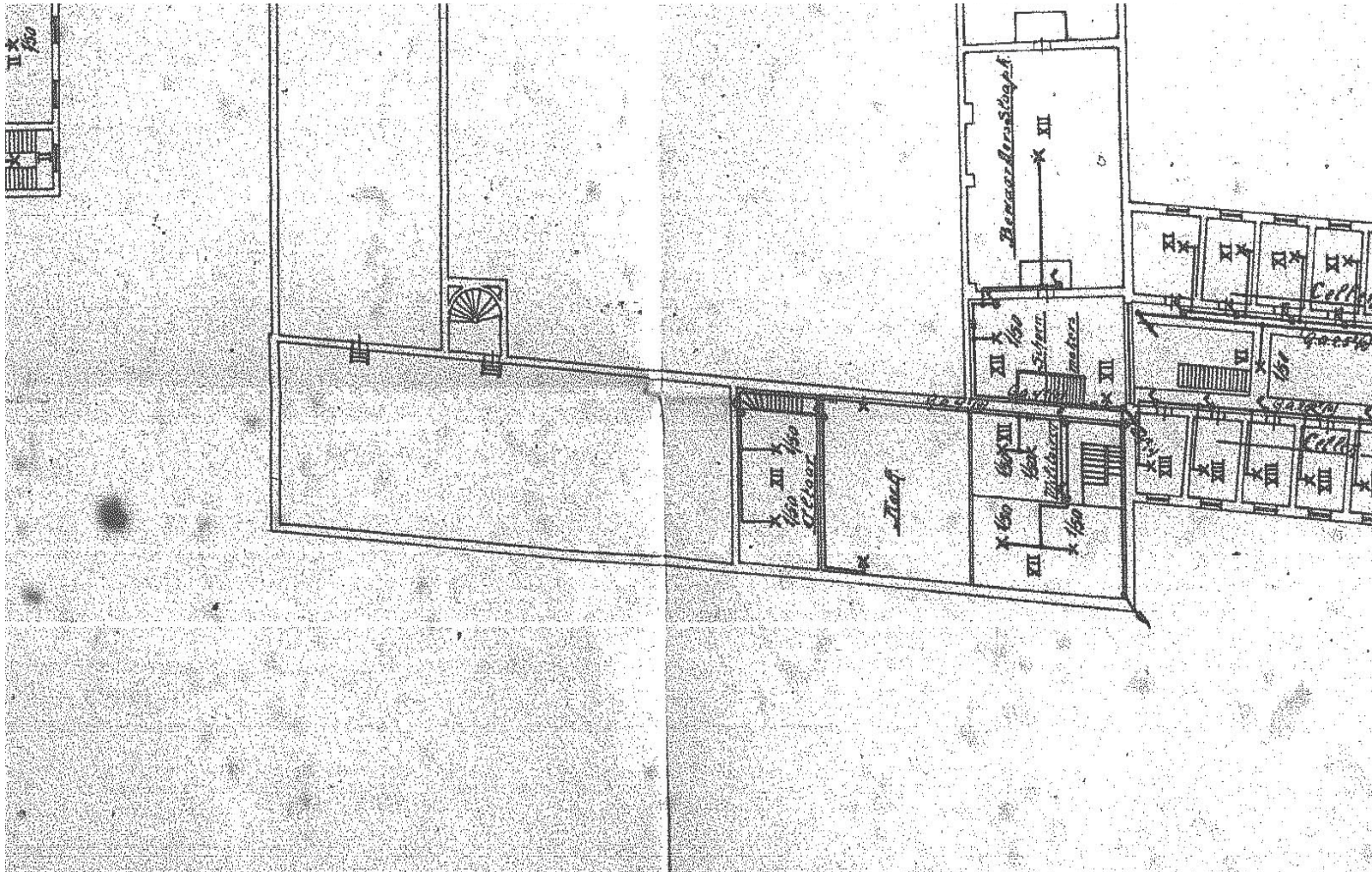
Afbeelding 139. Bouwtekening met nieuwe toestand van de voorgevel, zijgevel en doorsnede van bouwdeel A, door W.C. Metzelaar, 1906. Bij de verbouwing van de kapel werden diverse ramen op de eerste verdieping dichtgezet en werden de daklantaarns verwijderd en vervangen door dakkapellen en dakramen. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 790.15.

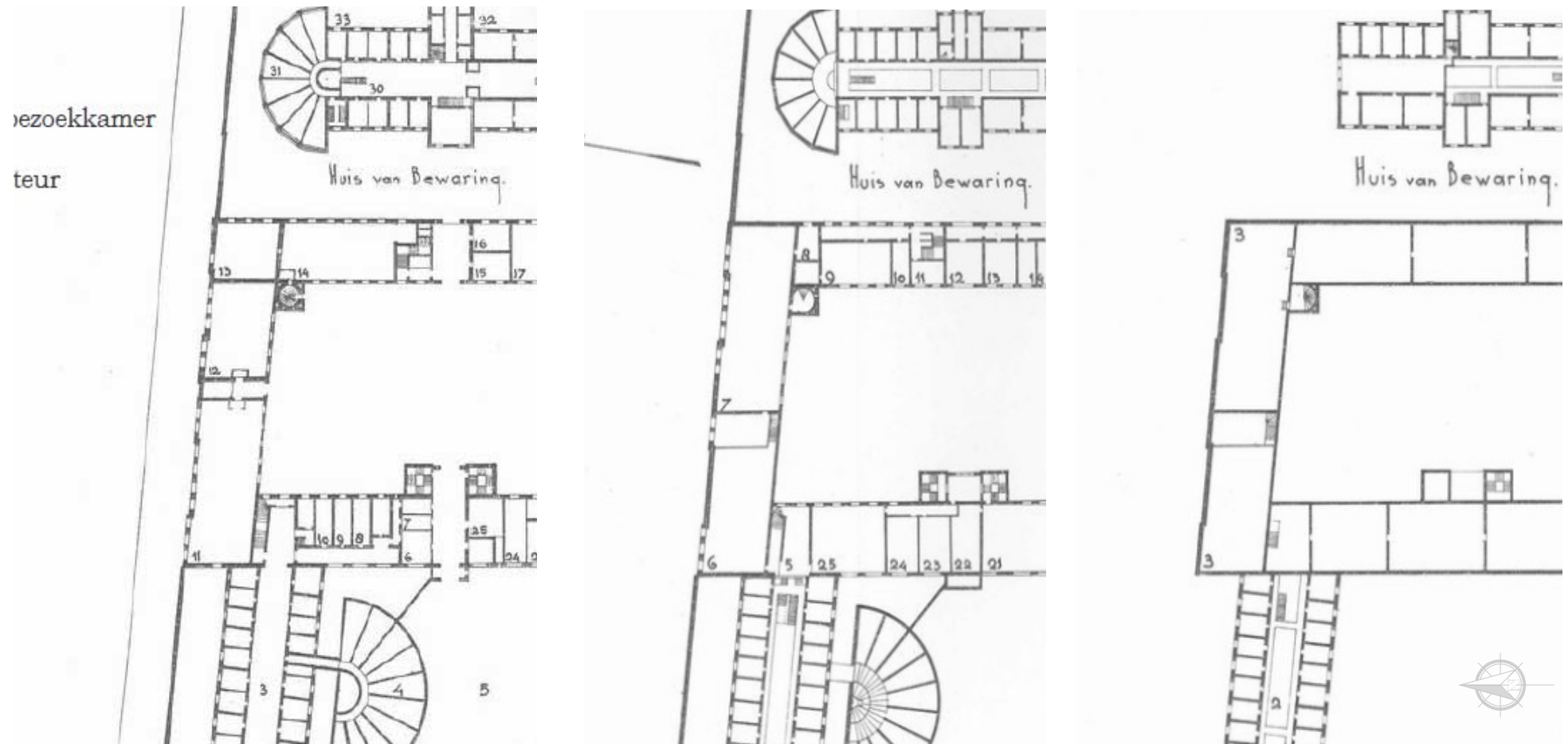
Afbeelding 140. Plattegrond begane grond met de elektrische installaties, tekening ca. 1910. begin 20ste eeuw werd de gasverlichting door elektrische verlichting vervangen. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 790.18.

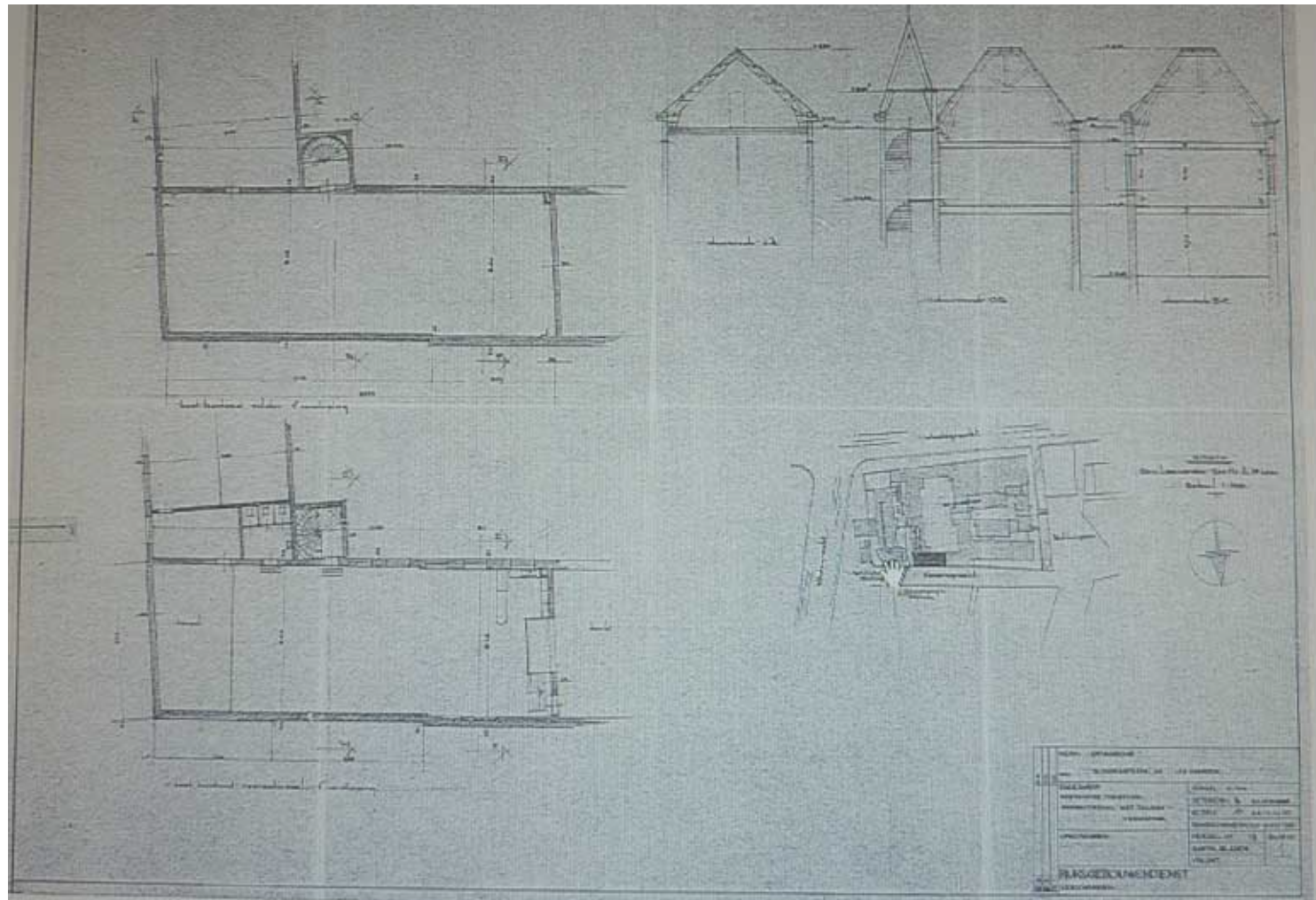
Afbeelding 141. Plattegrond eerste verdieping met de elektrische installaties, tekening ca. 1910. begin 20ste eeuw werd de gasverlichting door elektrische verlichting vervangen. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 790.17.

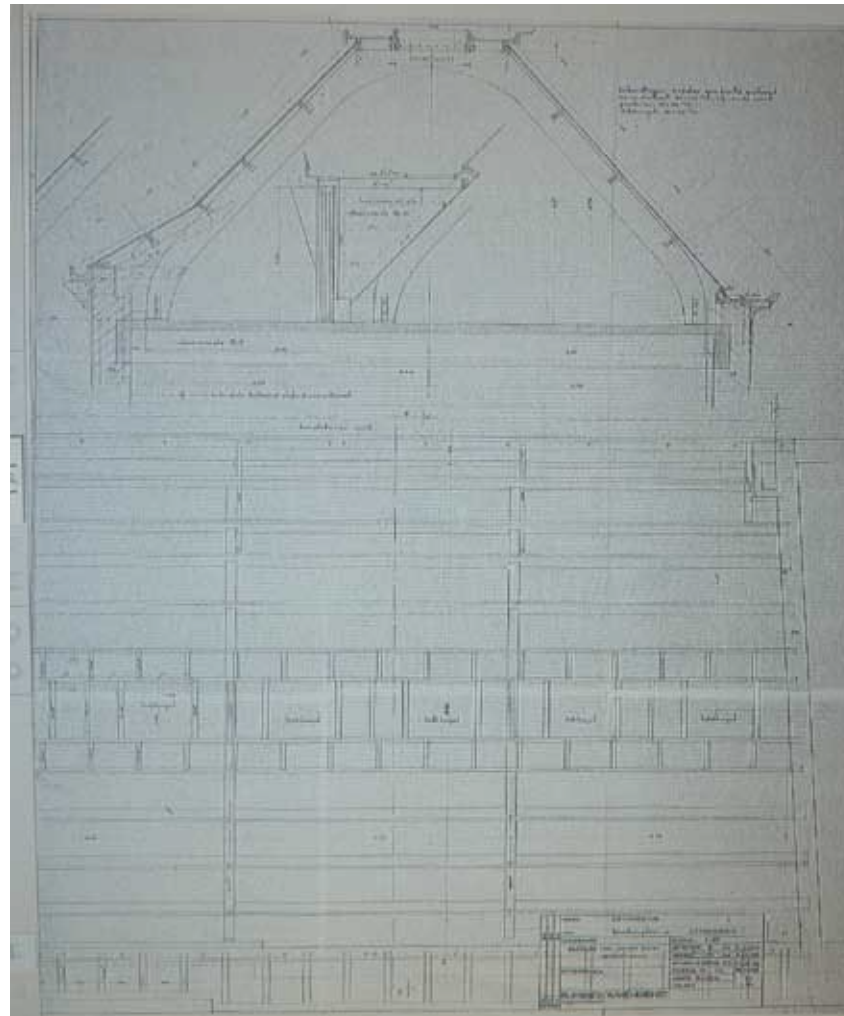
Afbeelding 142. Plattegrond tweede verdieping met de elektrische installaties, tekening ca. 1910. begin 20ste eeuw werd de gasverlichting door elektrische verlichting vervangen. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwdienst RGD, inv.nr. 790.16.

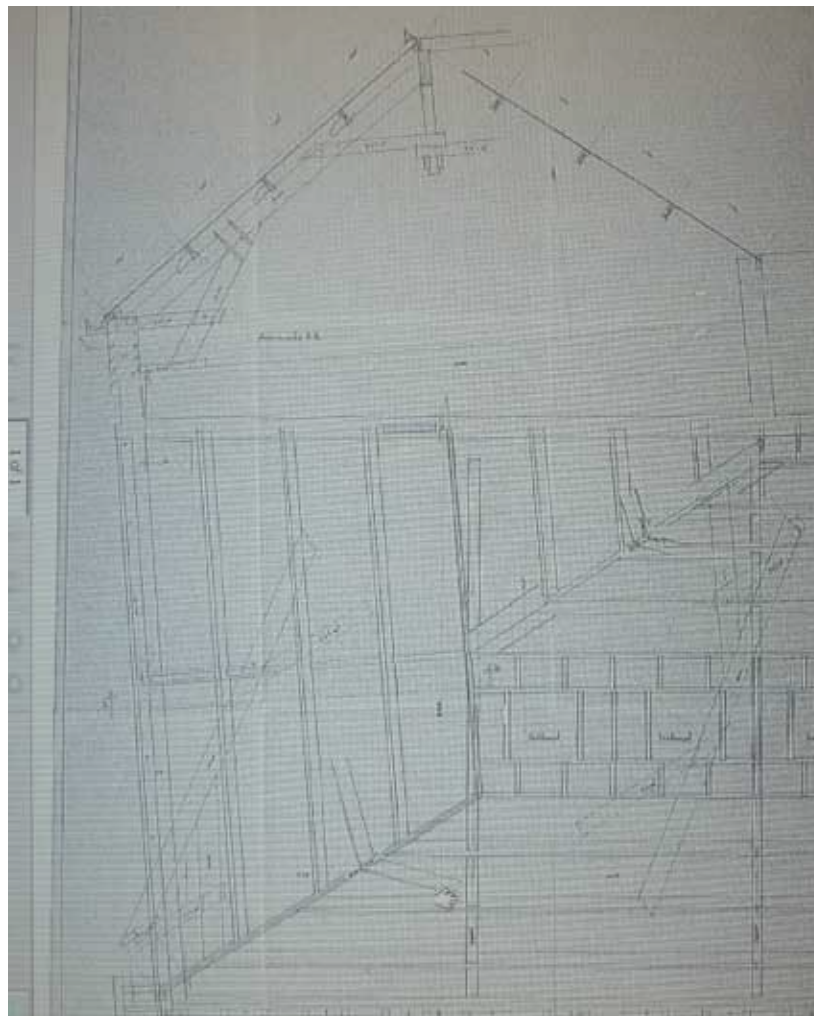
Afbeelding 143. Plattegronden van het complex in 1935 met van links naar rechts de begane grond, eerste verdieping en zolderverdieping van bouwdeel A met de belendende bebouwing. Collectie Nationaal Archief, archief Rijksgebouwendienst RGD, inv.nr. 791.29.

Afbeelding 144. Bouwtekening bestaande toestand plattegronden en doorsneden van bouwdeel A, 1959. Gemeentearchief stadskantoor, dossier 1.733.21.

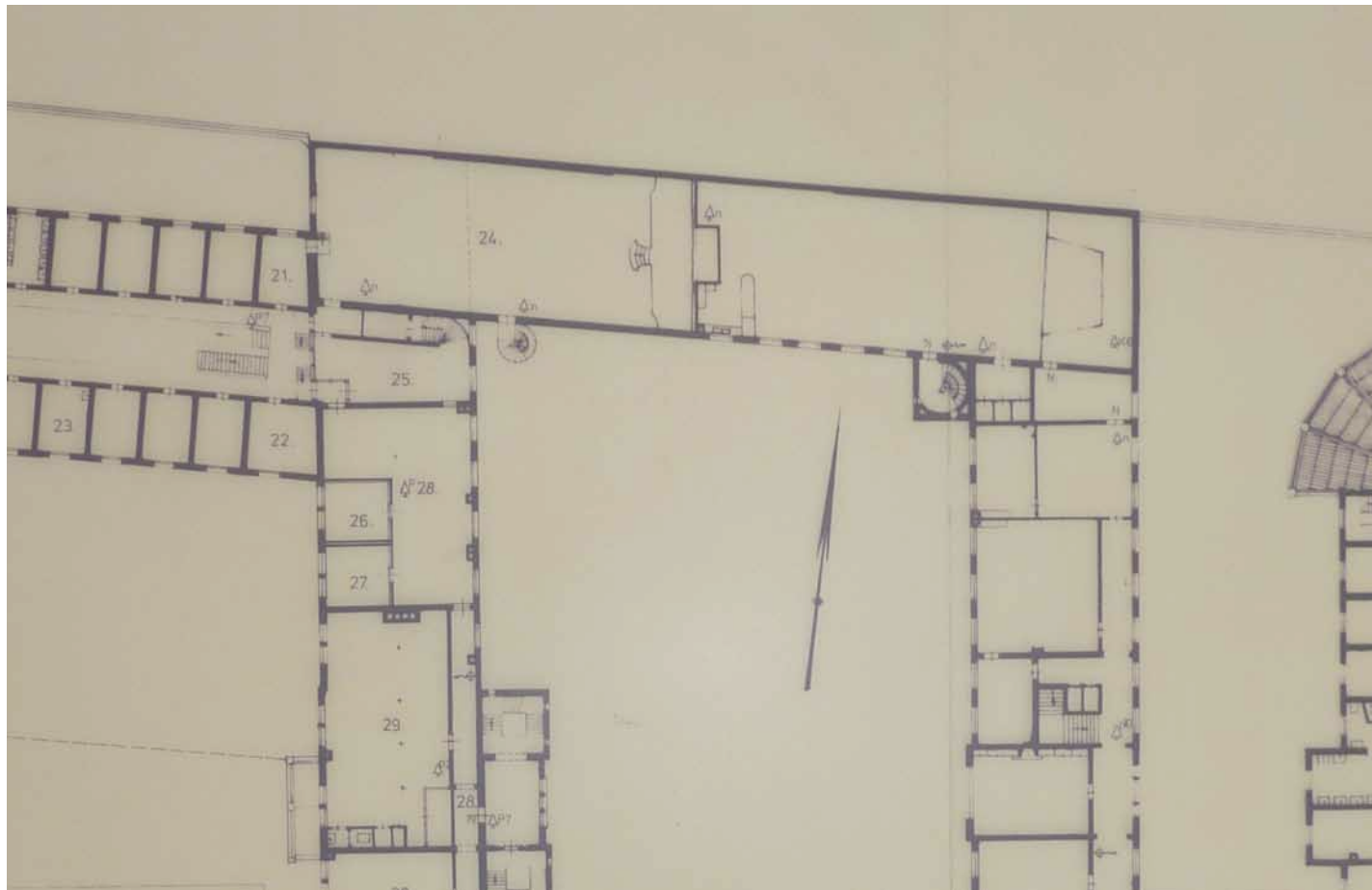
Afbeelding 145. Bouwtekening van kapconstructie bouwdeel A, 1959, waarbij de huidige spanten in de voormalige sportzaal werden ingebracht. Gemeentearchief stadskantoor, dossier 1.733.21.

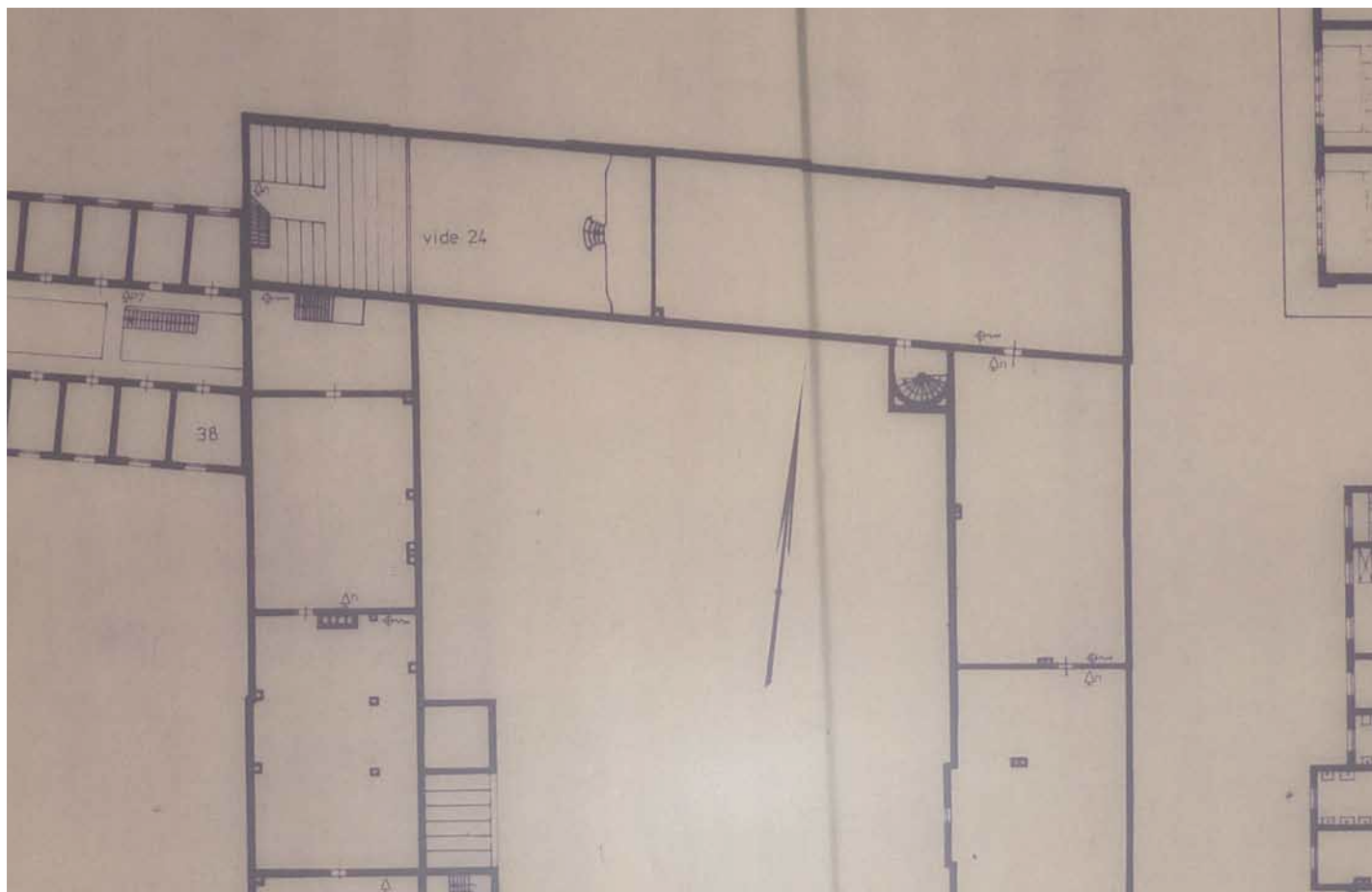
Afbeelding 146. Bouwtekening kapconstructie van bouwdeel A, 1959. Gemeentearchief stadskantoor, dossier 1.733.21.

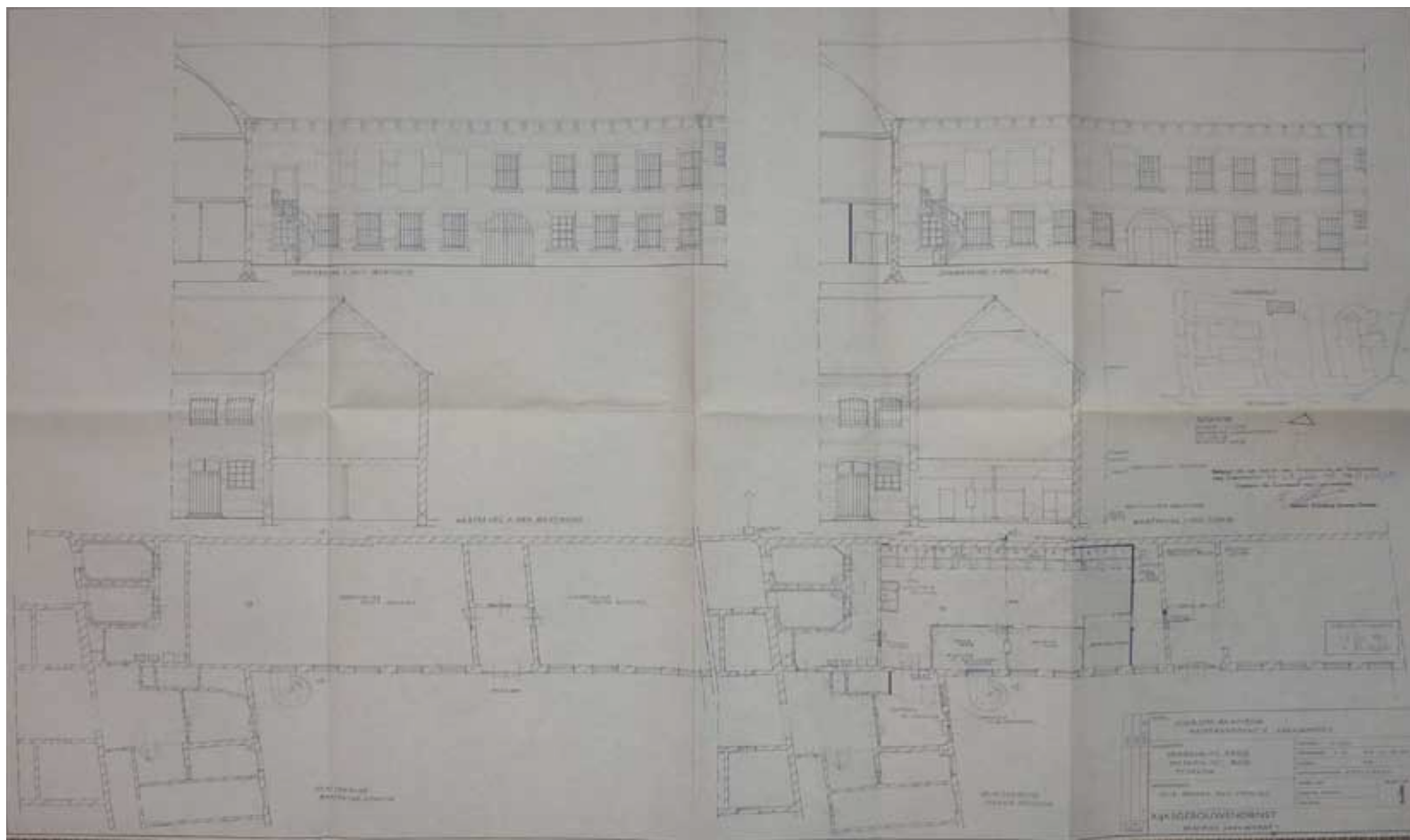
Afbeelding 147. Fragment van de revisietekening van de begane grond van bouwdeel A, tekening Rijksgebouwendienst 15-12-1976. Op de tekening in het complex afgebeeld juist vóór de ingrijpende verbouwing van 1988. Collectie architectenbureau irs. Vegter.

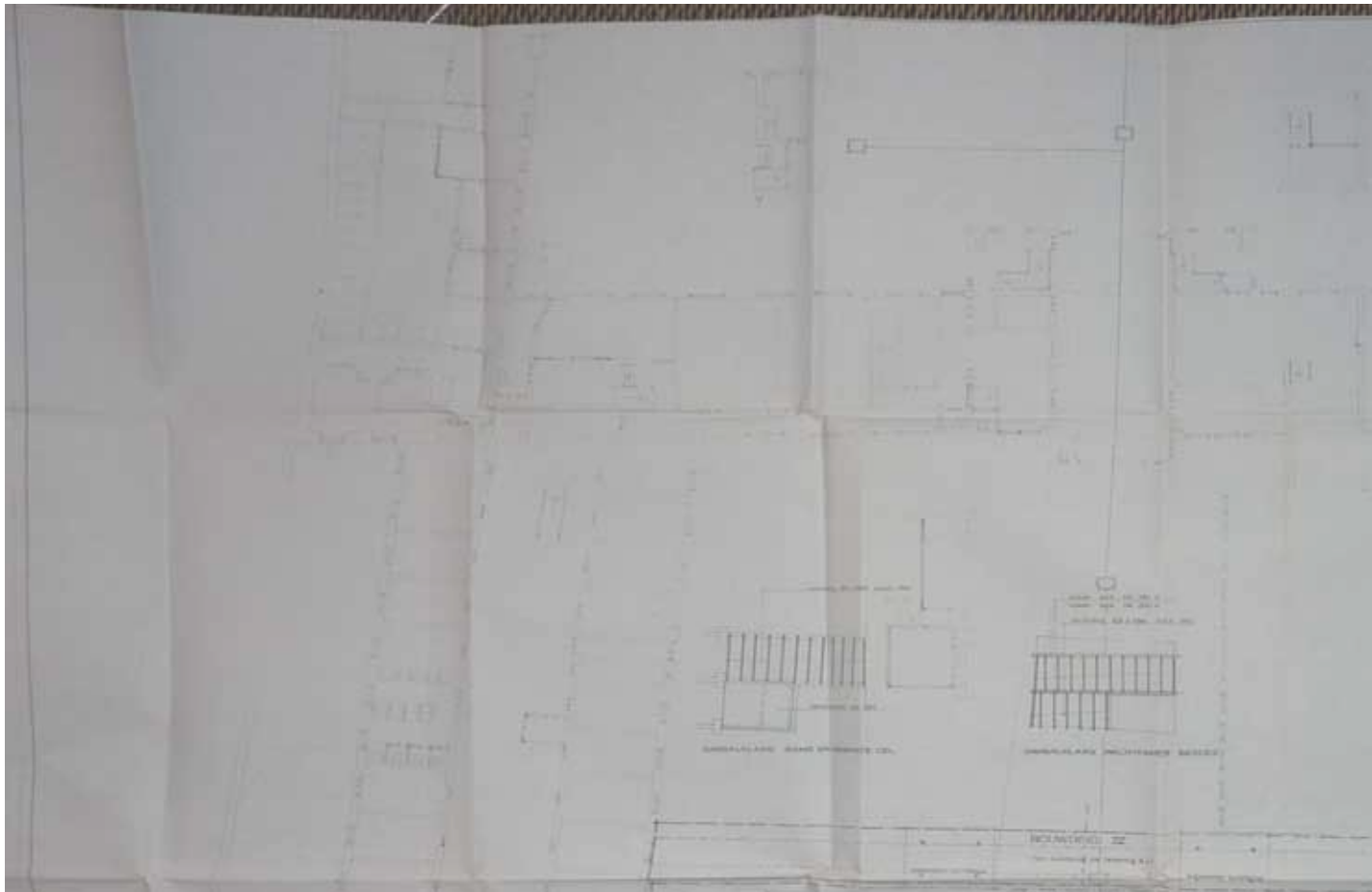
Afbeelding 148. Fragment van de revisietekening van de eerste verdieping van bouwdeel A, tekening Rijksgebouwendienst 15-12-1976. Op de tekening in het complex afgebeeld juist vóór de ingrijpende verbouwing van 1988. Collectie architectenbureau irs. Vegter.

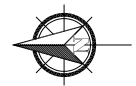
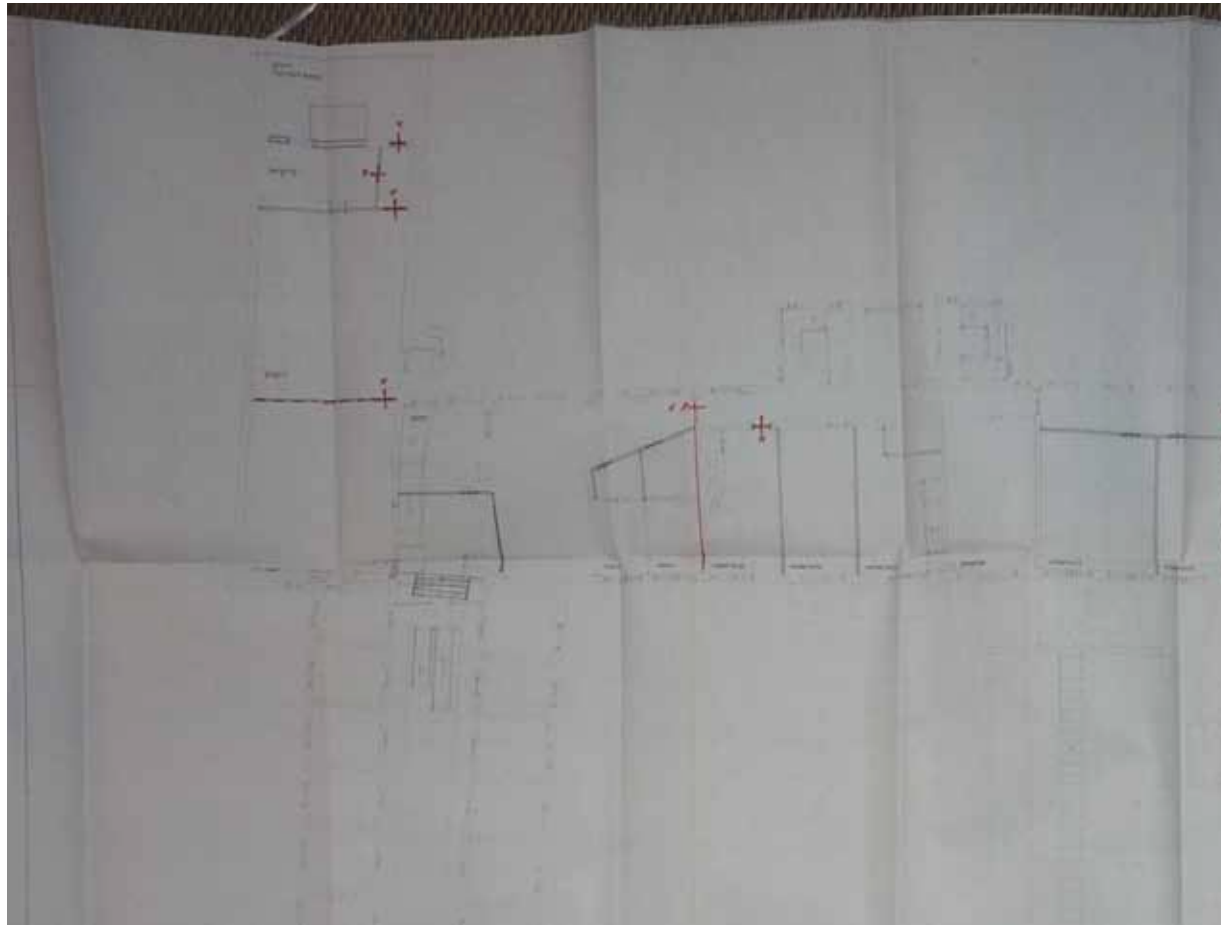
Afbeelding 149. Fragment van de revisietekening van de tweede verdieping van bouwdeel A, tekening Rijksgebouwendienst 15-12-1976. Op de tekening in het complex afgebeeld juist vóór de ingrijpende verbouwing van 1988. Collectie architectenbureau irs. Vegter.

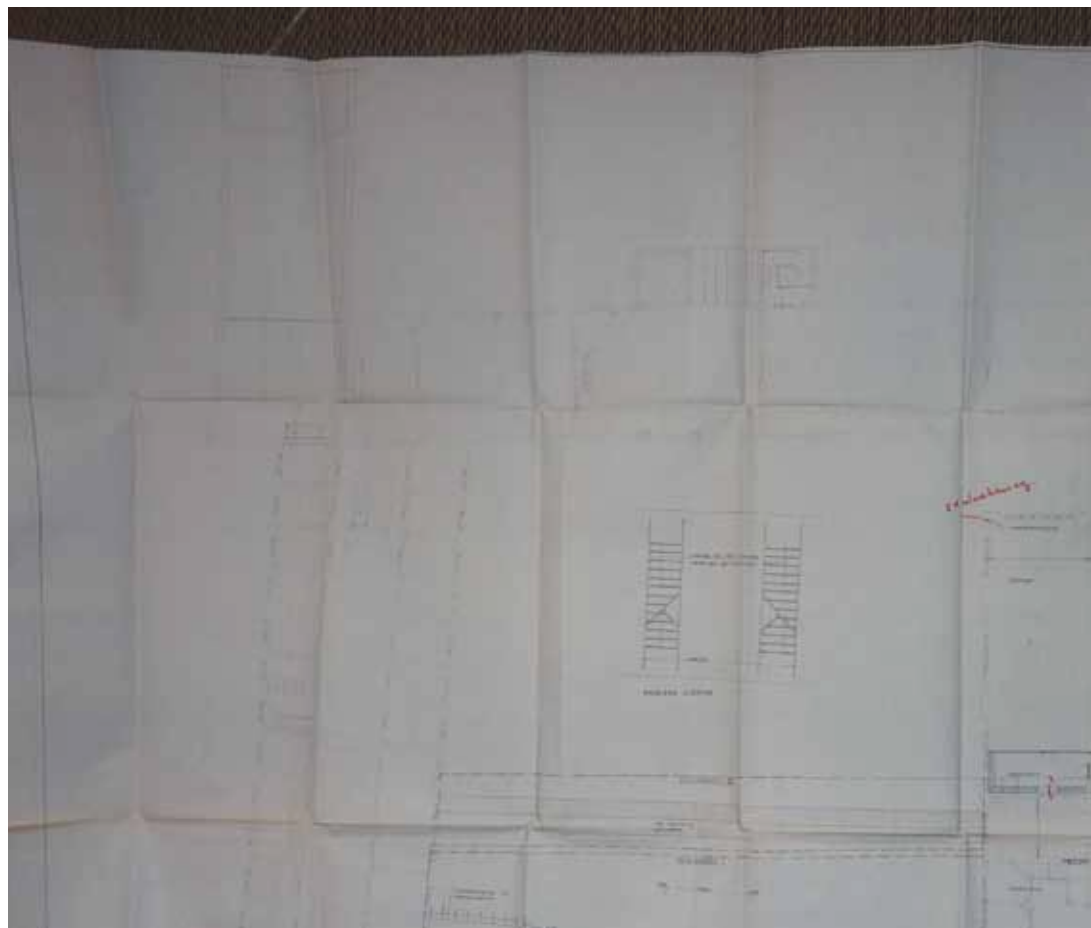
Afbeelding 150. Bouwtekening van de nieuwe toestand van de begane grond van bouwdeel A, door Rgd district Leeuwarden, augustus 1980. In 1980 werd op de begane grond een reeks douches ingebouwd. Gemeentearchief stadskantoor, dossier 1.733.21.

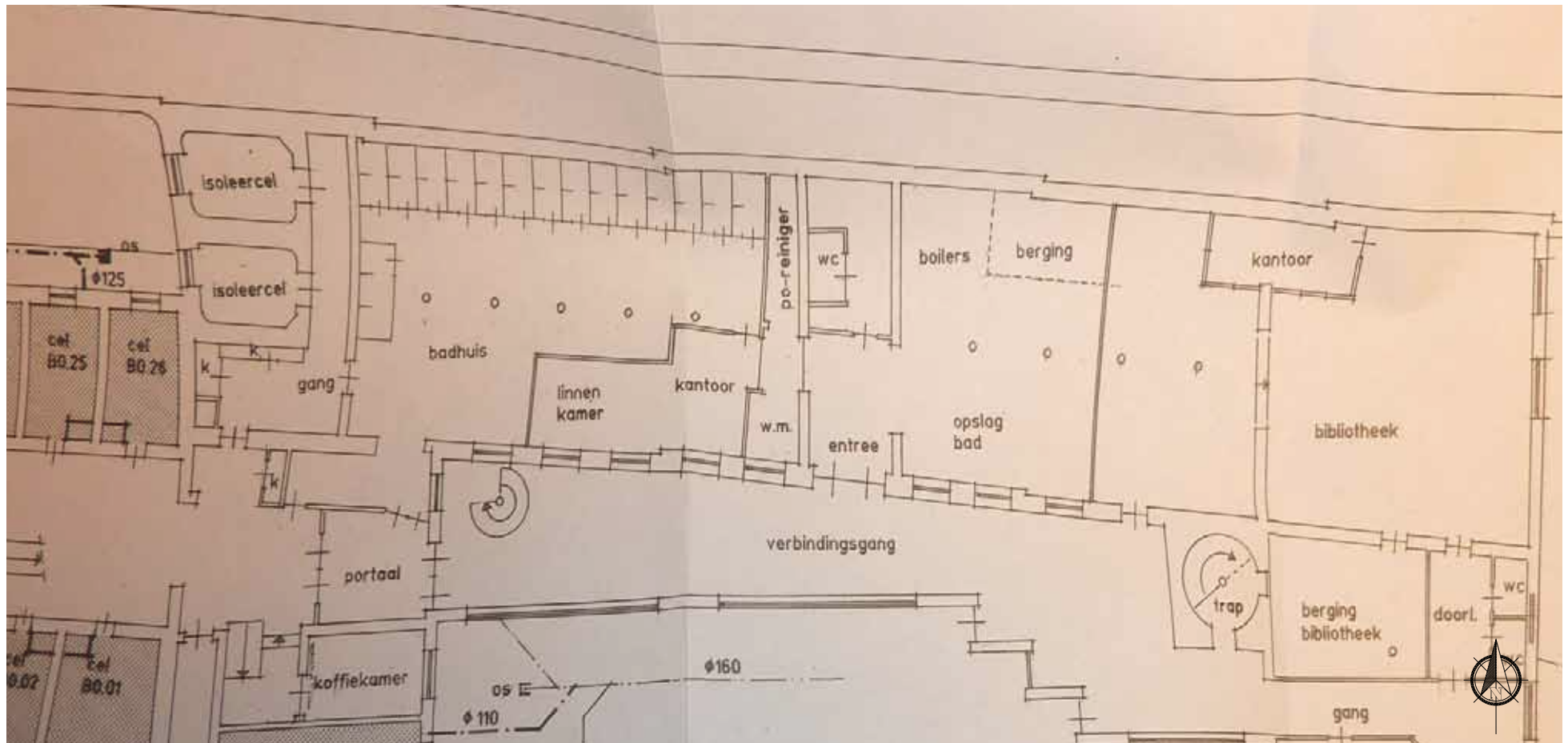
Afbeelding 151. Fragment van de bouwtekening van de nieuwe toestand van de begane grond van bouwdeel A, door architectenbureau irs Vegter b.i., juni 1988. In 1988 werd het complex gerenoveerd, waarbij diverse veiligheidsvoorzieningen aangebracht werden. Collectie Historisch Centrum Leeuwarden, archief gemeentesecretarie Leeuwarden 1982-1990, inv.nr: 7680.

Afbeelding 152. Fragment van de bouwtekening van de nieuwe toestand van de eerste verdieping van bouwdeel A, door architectenbureau irs Vegter b.i., juni 1988. Collectie Historisch Centrum Leeuwarden, archief gemeentesecretarie Leeuwarden 1982-1990, inv.nr: 7680.

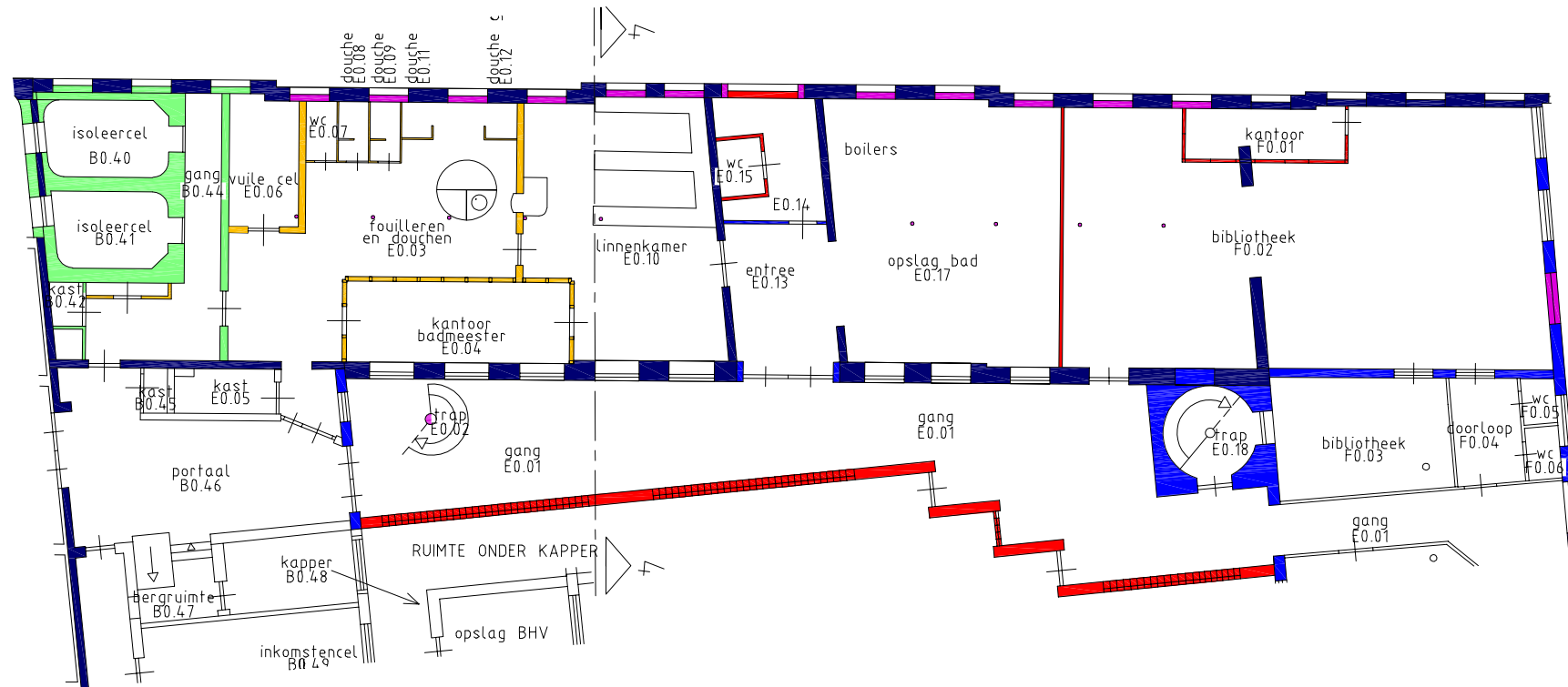

Afbeelding 153. Fragment van de bouwtekening van de nieuwe toestand van de tweede verdieping van bouwdeel A, door architectenbureau irs Vegter b.i., juni 1988. Collectie Historisch Centrum Leeuwarden, archief gemeentesecretarie Leeuwarden 1982-1990, inv.nr: 7680.

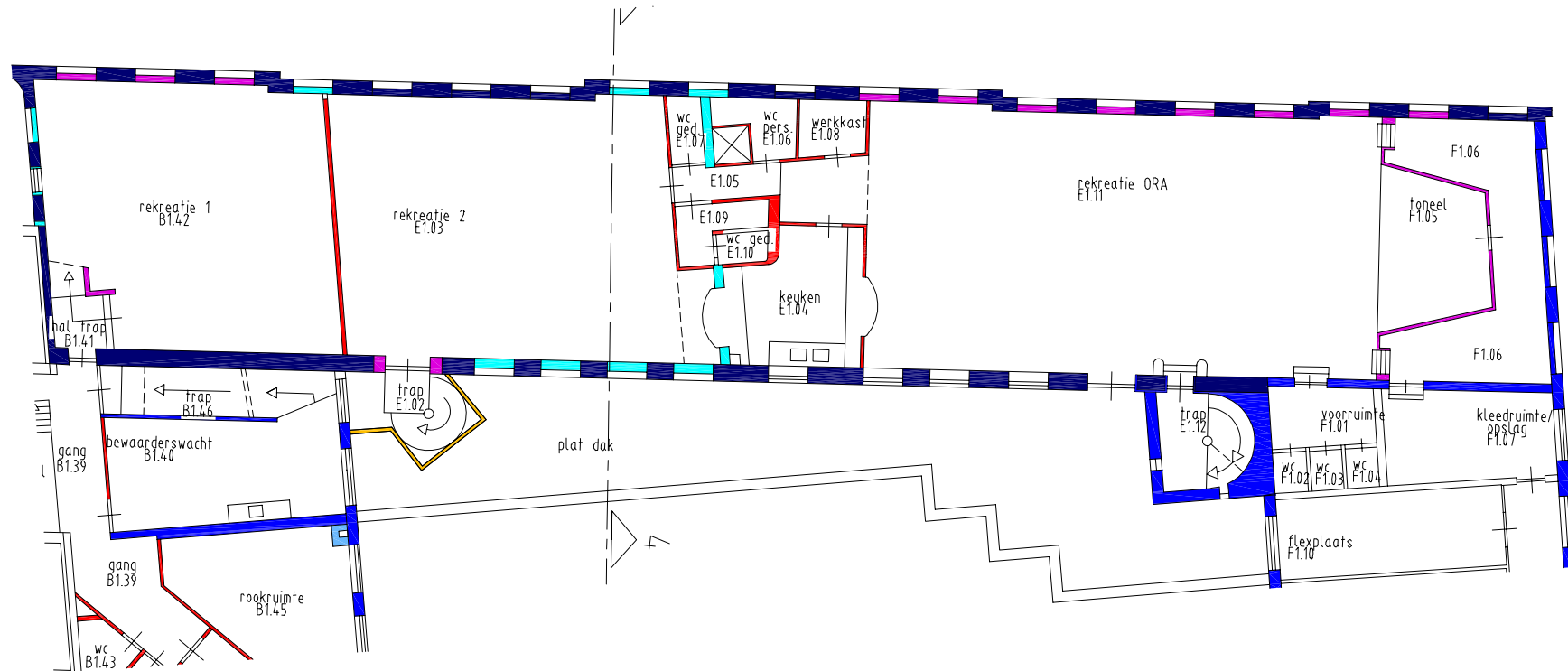
Afbeelding 154. Fragment van de bouwtekening van de nieuwe toestand van de begane grond van bouwdeel A, door architectenbureau irs Vegter b.i., april 1996. Tijdens deze verbouwing werd het sanitair gemoderniseerd. Hoewel op deze tekeningen geen wijzigingen in bouwdeel A zijn aangegeven, werd vermoedelijk de inrichting van het badhuis gemoderniseerd. Gemeentearchief stadskantoor, dossier 1.733.21 bouwvergunningnr. B 421/95.

PLATTEGRONDEN MET BOUWFASEN

Plattegrond van de huidige situatie van de begane grond met daarop de bouwfasen.

- 1822
- 1872 - 1875
- 1906
- 1951
- 1959
- 1974 - 1976
- 1988 - 1991
- 1997 - 2000

Plattegrond van de huidige situatie van de eerste verdieping met daarop de bouwfasen.

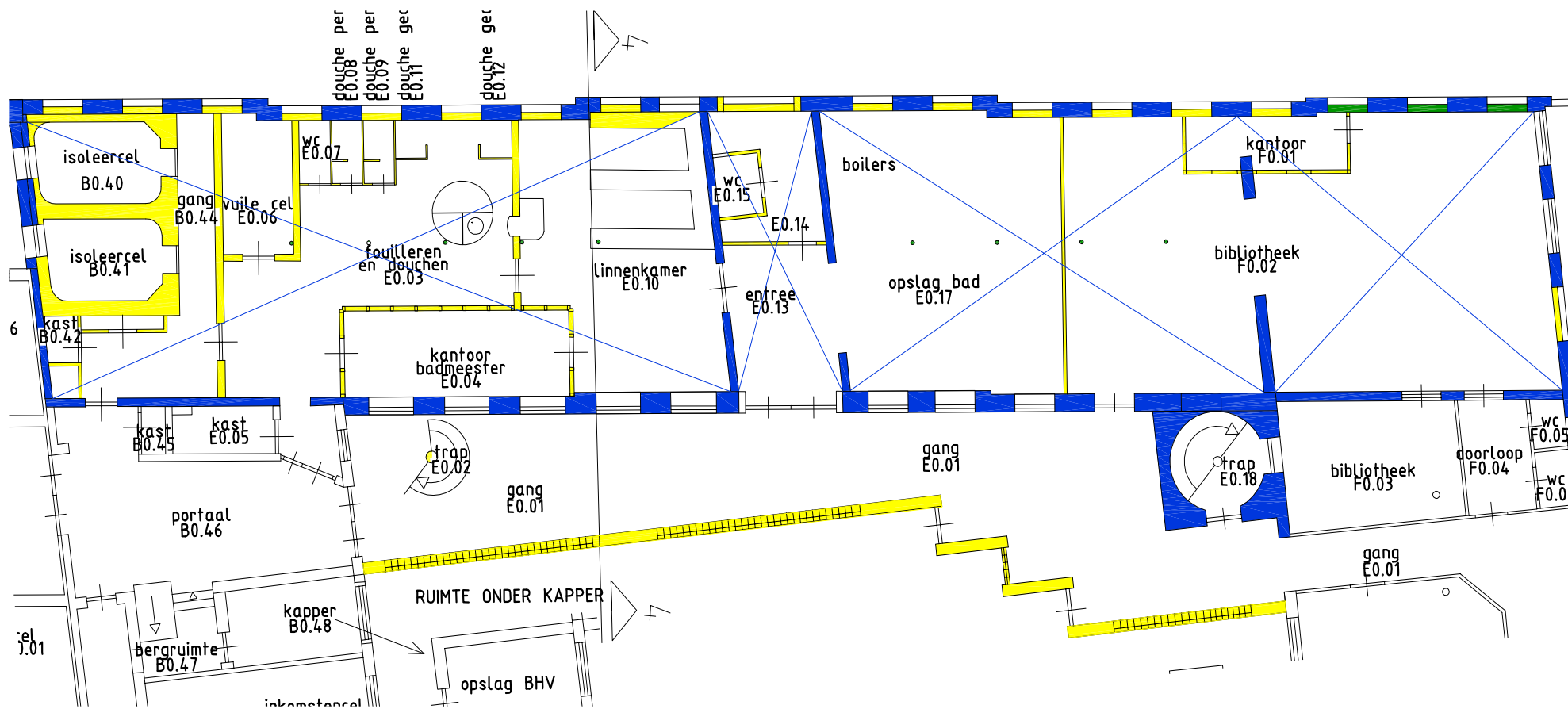
- 1822
- 1872 - 1875
- 1906
- 1951
- 1959
- 1974 - 1976
- 1988 - 1991
- 1997 - 2000

Plattegrond van de huidige situatie van de tweede verdieping met daarop de bouwfasen.

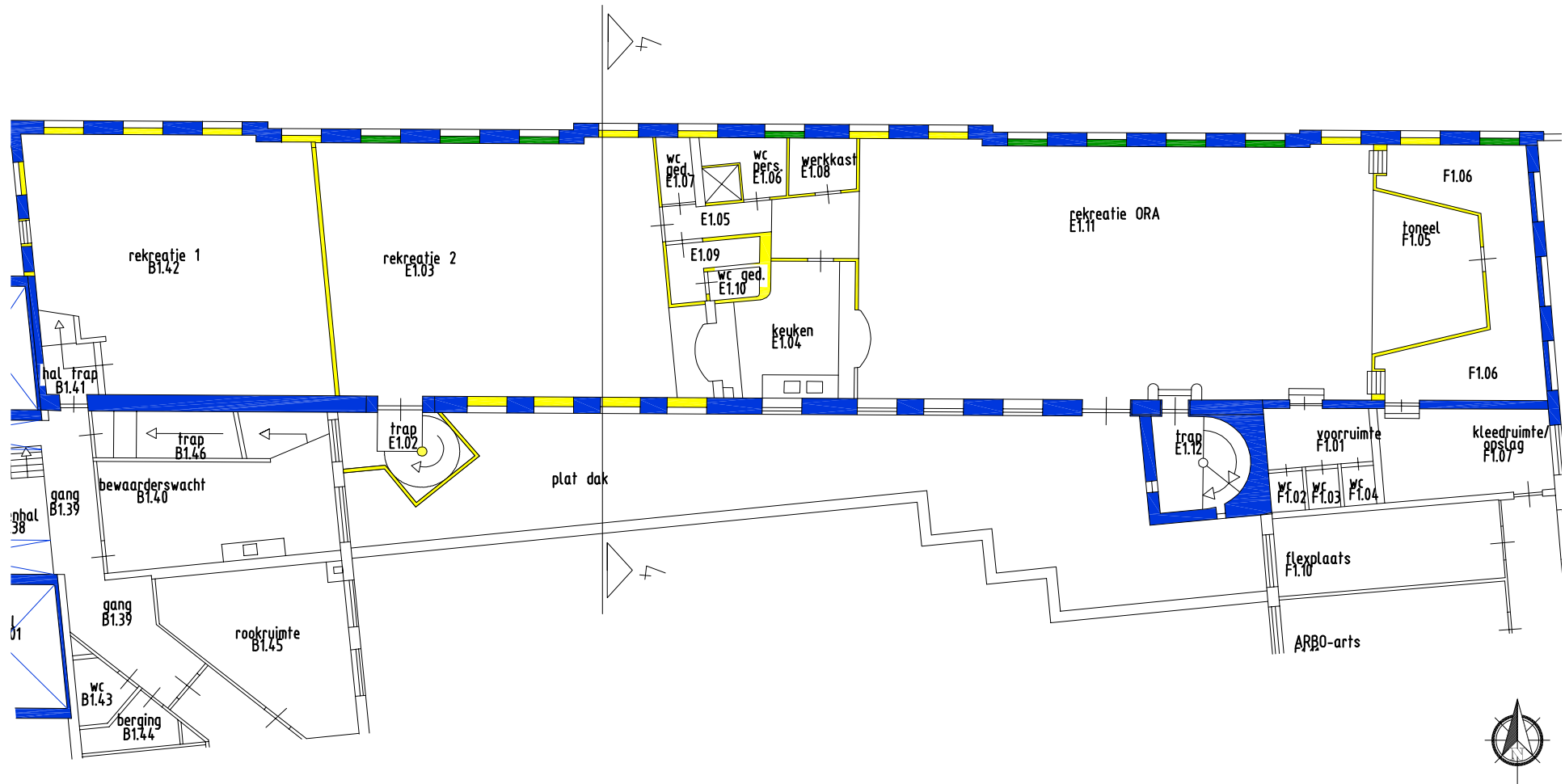
- 1822
- 1872 - 1875
- 1906
- 1951
- 1959
- 1974 - 1976
- 1988 - 1991
- 1997 - 2000

PLATTEGRONDEN MET MONUMENTWAARDEN

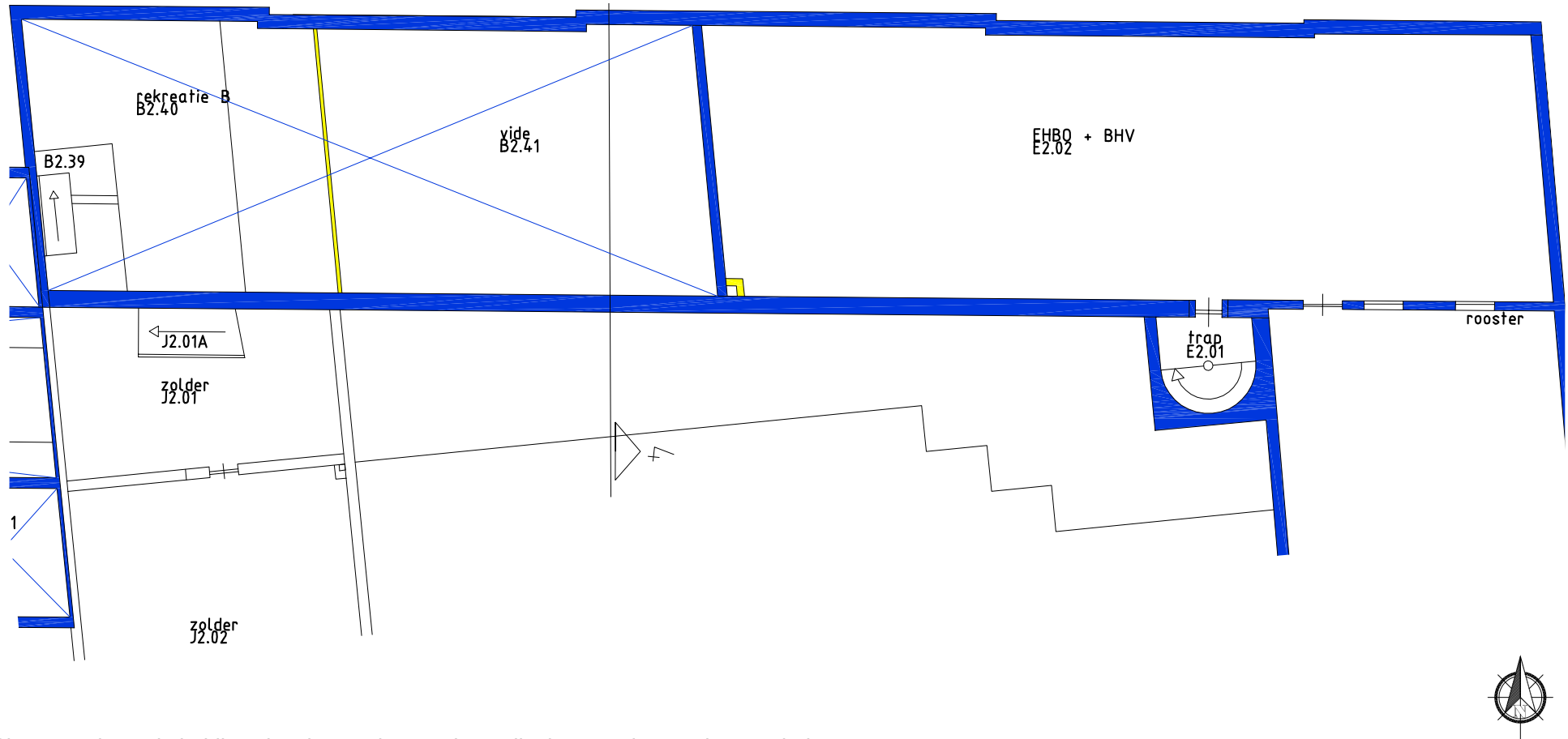
Plattegrond van de huidige situatie van de begane grond met daarop de waardering.

Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk	Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk

Plattegrond van de huidige situatie van de eerste verdieping met daarop de waardering.

Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk	Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk

Plattegrond van de huidige situatie van de tweede verdieping met daarop de waardering.

Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk	Hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk Positieve monumentwaarde, behoud wenselijk Indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk